

VĚDECKÝ ČASOPIS

ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

2x

1

ROČNÍK 36 (LXIII)
PRAHA
LEDEN
1990
CENA 17 Kčs

ČESKOSLOVENSKÁ AKADEMIE ZEMĚDĚLSKÁ
ÚSTAV VĚDECKOTECHNICKÝCH INFORMACÍ
PRO ZEMĚDĚLSTVÍ

Vědecký časopis

ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

Redakční rada

Prof. ing. Jiří Tvrdoň, CSc., (předseda), prof. ing. Milan Branický, CSc., RSDr. Rudolf Černý, prof. ing. Miroslav Grznár, DrSc., doc. ing. Josef Hurta, CSc., ing. Svatopluk Chalupa, CSc., prof. ing. Dimitrij Choma, DrSc., ing. Vladimír Jeníček, DrSc., doc. ing. Mária Kadlecíková, CSc., prof. ing. Ctibor Ledl, DrSc., doc. ing. Juraj Mikita, CSc., doc. ing. Zdeněk Myler, CSc., prof. ing. Jaroslav Píč, DrSc., prof. ing. Karel Svoboda, CSc., prof. ing. Endre Tóth, DrSc., doc. ing. Oldřich Tvrdoň, CSc., ing. Vladimír Vácha, CSc., doc. ing. Karel Vinohradský, CSc., doc. ing. Ivan Zoborský, CSc.

Vedoucí redaktorka ing. Hedvika Malíková

OBSAH

Grznár M.: Socialistický poľnohospodársky podnik a jeho ekonomické kritériá v prestavbe hospodárskeho mechanizmu	1
Grznár M.: Poľnohospodársky podnik a plánovací mechanizmus v PPK	3
Ambroš P.: Kritérium efektívnosti a intenzívny vývoj poľnohospodárstva v podmienkach prestavby hospodárskeho mechanizmu	17
Hutník F.: Podnikateľská iniciatíva poľnohospodárskych podnikov	31
Choma D.: Ekonomická realita, ekonomické kategórie a ukazatele	41
Píč J.: Postavení zemědělských podniků v ZPK a jejich efektivnost	55
Blaas G.: Postavenie podniku v podmienkach hospodárskej reformy	67
Pósa L.: Obchodné podnikanie v poľnohospodársko-potravinárskom komplexe	77
Szabo L.: Informačné predpoklady riadenia poľnohospodárskeho podniku v nových podmienkach hospodárenia	83

Z vědeckého života

Foltínová A.: Výskumné úlohy vyriešené na katedre ekonomiky a riadenia poľnohospodárstva VŠE v rokoch 8. päťročnice	91
---	----

SOCIALISTICKÝ POĽNOHOSPODÁRSKY PODNIK A JEHO EKONOMICKÉ KRITÉRIÁ V PRESTAVBE HOSPODÁRSKEHO MECHANIZMU

Prestavba hospodárskeho mechanizmu v poľnohospodársko-potravinárskom komplexe sa uskutočňuje s cieľom previesť celé potravinové hospodárstvo na intenzívny typ reprodukcie, zvýšiť efektívnosť výroby predovšetkým znížením množstva spoločenskej práce vynakladanej na získanie jednotky produkcie.

Kľúčom prestavby je konštituovať nové postavenie hospodárskych organizácií, v ktorých sa národohospodárske proporcie efektívnosti zakladajú. Počas budovania a rozvoja socialistických výrobných vzťahov prešlo aj postavenie podnikov historickým vývojom, úzko spojeným s vývojom chápania socialistického vlastníctva.

V súlade s prestavbou akceptujú prijaté legislatívne úpravy podnikateľskú činnosť družstevných i štátnych podnikov, zameranú na uspokojovanie potrieb spoločnosti. Zákon o štátnom podniku i zákon o poľnohospodárskom družstevníctve súhlasne vymedzujú, že podnikateľská činnosť štátnych podnikov i družstiev sa uskutočňuje v súlade so štátnym plánom hospodárskeho a sociálneho rozvoja, zásadou úplného chozrasčotu a socialistickej samosprávy (družstevnej demokracie). Uvedené zásady posilňujú ekonomické postavenie socialistického podniku ako hospodára a prekonávajú vzniklé odcudzenie kolektívu pracovníkov od výrobných prostriedkov a oslabovanie väzieb medzi osobnými dôchodkami a výsledkami práce kolektívov i jednotlivcov.

Prehĺbvanie ekonomickej samostatnosti a zodpovednosti socialistického poľnohospodárskeho podniku je spojené s prekonaním administratívno-direktívnych metód riadenia a ich nahradením ekonomickými metódami. Nový hospodársky mechanizmus vytvára pre každý podnik objektivizovanými postupmi vymedzené, rovnako náročné ekonomicko-výrobné prostredie, v ktorom možno pri racionálnom uplatnení zvýšenej ekonomickej samostatnosti podnikať a hospodáriť na princípoch plného chozrasčotu.

Nový hospodársky mechanizmus, založený na decentralizácii plánovania, na využívaní ekonomických nástrojov — normatívov a demokratických princípov riadenia, vytvára pre hospodárske organizácie široký priestor podnikateľskej iniciatívy, rôznym spôsobom jej prejavu. Realizácia tejto možnosti je spojená so schopnosťou vrcholového vedenia podnikov orientovať sa v nových podmienkach a s nevyhnutným zvyšovaním kvality ekonomickej práce. Plný chozrasčot a samofinancovanie vyžadujú premietnuť cez každé plánové i riadiace rozhodnutie kritériá efektívnosti. Len tak možno nájsť orientáciu rozvoja výrobných činností i alokáciu intenzifikačných faktorov, ktoré zabezpečia rozšírenú reprodukciu materiálnych činiteľov výroby, rast osobných dôchodkov pracovníkov i riešenie kultúrnych a sociálnych potrieb pracovných kolektívov. Dôchodkové kritériá hospodárenia vrátane ich normatívneho vymedzenia sa oproti minulosti dostávajú do novej polohy. Nebudú len výsledkom nápočtov rozdeľovacích procesov, ale východiskom, z ktorého sa budú odvíjať všetky rozhodnutia v oblasti podnikateľskej aktivity.

Dôchodkové kritériá sú vedúcim prvkom plánovotných kritérií štátnych i družstevných podnikov, ku ktorým sa radia aj ďalšie všeobecné i individualizované normatívy, vrátane menovitých úloh. Nové legislatívne vymedzenie ekonomickej samostatnosti sa premieta i do plánovacej činnosti. Decentralizáciou plánovania sa realizuje dekompozičný princíp tvorby plánu zdola, čím sa podnik stáva aktívnym účastníkom plánovacieho procesu v odvetví. Horizontálne plánovacie väzby odstraňujú však spolu s direktivitou i odbytovú istotu a dodacie záruky na väčšinu materiálno-technických prostriedkov. Plánovacia aktivita podniku sa musí preto orientovať na odberateľa i dodávateľa, na tvorbu rozvojových perspektív i zvládnutie adaptačných procesov, na využitie produkčného potenciálu i jeho efektívny rozvoj.

Proces delby práce je objektívnym výsledkom rozvoja výrobných síl. V priestorovej organizácii poľnohospodárskej výroby, keď rovnováha medzi výrobou a užitím poľnohospodárskych surovín a potravín by mala mať aj svoje oblasťné dimenzie, procesy kooperácie,

koncentrácie, špecializácie a integrácie zostávajú formou zvyšovania efektívnosti vo výrobe potravín. Nové postavenie hospodárskych organizácií by malo vytvárať impulzy ďalšieho rozvoja týchto procesov na báze vzájomnej ekonomickej výhodnosti. Vzhľadom na nepochybné celospoločenské prínosy musí aj centrum generovať ekonomické podmienky stimulujúce všetky formy medzipodnikovej spolupráce, vrátane priamych vzťahov v medzinárodnom rámci.

Zvýšená miera ekonomickej samostatnosti poľnohospodárskeho podniku sa transformuje do väčšej otvorenosti voči sféram činnosti i voči okoliu. V záujme využitia disponibilných zdrojov môžu podniky rozvíjať spracovanie poľnohospodárskych a lesných surovín, potravinársku výrobu a rad ďalších činností, viac alebo menej súvisiacich s poľnohospodárskou výrobou, pokiaľ výsledky tejto činnosti nachádzajú spoločenské uplatnenie. Rozvoj uvedených aktivít je spojený s úrovňou efektívnosti, racionálnou zladenosťou s hlavnou výrobnou činnosťou i vytvorením nevyhnutných materiálno-vecných i kvalifikačno-personálnych predpokladov. Významné sú i súvislosti ekonomických väzieb s odberateľmi a dodávateľmi, ktorými je poľnohospodársky podnik viahaný do vyšších odvetvových či národohospodárskych celkov s príslušnými pozitívnymi, ale i problémovými dôsledkami.

Nové postavenie podnikov sa premieta i do vnútropodnikových rozmerov a organizačných a riadiacich štruktúr. Realizácia zásad plného chozrasčotu si vyžaduje transformáciu do vnútropodnikového chozrasčotu. Prinavrátanie členovi družstva a pracovníkovi štátneho podniku postavenie hospodára predpokladá významné zmeny v organizovaní pracovných kolektívov, v hmotnej zainteresovanosti, v uplatňovaní nástrojov vnútropodnikového chozrasčotného riadenia. S tým súvisia aj adekvátne zmeny v informačnom zabezpečení riadiacich procesov, v demokratizácii vnútropodnikového plánovania a v ďalších oblastiach.

Cieľom publikovania tohto monotematického čísla bolo analyzovať a rozviesť predovšetkým ekonomické aspekty postavenia socialistického poľnohospodárskeho podniku v podmienkach prestavby a prispieť tak k realizácii nového hospodárskeho mechanizmu v poľnohospodársko-potravinárskom komplexe.

Prof. Ing. Miroslav Grznár, DrSc.
vedecký redaktor

Hospodársky mechanizmus, ktorý sa v poľnohospodársko-potravinárskom komplexe (PPOK) uplatňuje od začiatku roka 1989, zahŕňa ako svoju štruktúrnú súčasť aj mechanizmus plánovania. Chápeme pod ním reálne spoločenské vzťahy, v ktorých sa odohrávajú procesy tvorby, korekcie, realizácie a hodnotenia plánov (Markuš 1986).

Plánovitosť, ako atribút a súčasť mnohohrstevných socialistických výrobných vzťahov, t.j. vzťahov medzi subjektami plánovacieho procesu, zároveň vyjadruje smer a zmysel pohybu ekonomiky a spoločnosti. S plánovitosťou úzko súvisí proporcionálnosť, ktorá je nevyhnutnou podmienkou spoločenskej deľby práce a rozdeľovania a predpokladom vecnej i hodnotovej rovnováhy.

Plán vystupuje ako produkt subjektívnej činnosti ľudí – plánovania – a je výrazom ich úsilia v daných ekonomických podmienkach cialavedome pripravovať a ovplyvňovať svoju budúcnosť. Stupeň realizácie plánovitosti i jej foriem závisí od rozvoja výrobných vzťahov a ich súladu s rozvojom výrobných síl. Preto ani plánovanie vo svojich formách, vzťahoch, metódach a postupoch nemôže stagnovať.

Plánovanie ako cieľavedomá činnosť plánujúcich subjektov je mnohoaspektové a mnohostranné. Odráža sa v ňom zložitnosť ekonomických a sociálnych systémov, ktoré realizujú plánovacie funkcie, úlohy, ktoré mechanizmus plánovania v hospodárskom mechanizme plní, i zložitnosť hospodárskych a sociálnych štruktúr a foriem ich prepájania.

Plánovanie v PPOK je súčasťou národohospodárskeho plánovania, využíva jeho funkcie, metodológiu a postupy pri rešpektovaní objektívnych špecifik poľnohospodárskej výroby.

Nový mechanizmus plánovania v PPOK je koncipovaný na kontinuite a kritikom zhodnotení doterajšieho plánovania v potravinovom hospodárstve. Jeho konštrukcia vychádza z čiastkových úprav, ktoré v nástrojoch a pôsobení plánu v sústave plánovitého riadenia PPOK boli realizované v rokoch 1982 a potom 1986, a z vymedzenia funkcie plánovania v Smernici k zabezpečeniu komplexnej prestavby hospodárskeho mechanizmu (1988).

Realizácia nového mechanizmu plánovania v PPOK od roku 1989 je vlastne predstihovým experimentálnym overovaním prestavby plánovania v komplexe odvetví výrobnej sféry národného hospodárstva. S tým sú nepochybne spojené isté riziká a možnosť následných korekcií.

V príspevku sa analyzuje plánovanie a plánovacie vzťahy v PPOK v novom hospodárskom mechanizme predovšetkým z hľadiska chozrasčotného družstevného a štátneho podniku z aspektov očakávaných impulzov k obratu na novú kvalitu hospodárskeho rozvoja.

VÝCHODISKÁ A SMERY PRESTAVBY PLÁNOVANIA V PPOK

Nový mechanizmus plánovania PPOK nie je jednostrannou negáciou doterajšieho uplatňovania funkcie plánu v riadení. Vychádza z analýzy a hodnotenia pozitívnych i problémových stránok plánovania, ako sa v mnohoročnej histórii riadenia socialistického národného hospodárstva prejavili.

Účinnosť a kvalitu plánovania i celej riadiacej sústavy v PPOK možno posudzovať predovšetkým podľa toho, ako reálne usmerňuje reprodukčný proces vo výrobe potravín, ako sa plnia vytýčené ciele rozvoja výroby a efektívnosti, ako potravinové hospodárstvo uspokojuje potreby spoločnosti.

Je všeobecne známe, že PPOK úspešne plní vytýčenú strategickú líniu seba- stačnosti, že vo výrobe a spotrebe potravín sa dosiahla približná rovnováha pri relatívne vysokej energetickej hodnote stravovania, že v spotrebe mäsa sa už v roku 1988 dosiahli parametre plánované na záver 8. päťročnice, že odvetvie výroby potravín patrí medzi konsolidované odvetvia národného hospodárstva. Dôchodky poľnohospodárov sa vyrovnali s ďalšími odvetviami a títo sa plne podieľajú na sociálnych istotách.

Uvedené pozitíva sú však sprevádzané radom problémov, ku ktorým patria nedostatky v kvalitatívnych parametroch poľnohospodárskych surovín a potravín i nedostatky spôsobené dlhodobým zaostávaním niektorých výrobných odvetví (výroba zemiakov, cukrovej repy, objemových krmív, mliekárenského a múčno-pekárenského priemyslu), prehľbujúcou sa ekonomickou diferenciáciou podnikov hospodáriacich v porovnateľných výrobných podmienkach, objavujúcimi sa oblasťami disproporciami.

K najzávažnejším problémom však patria disproporcie v ekonomických parametroch rozvojových procesov, ktoré sa prejavujú ako zotrvačné tendencie extenzívneho vývoja. Čiastočne ich možno ilustrovať údajmi v tab. I.

V uvedených výsledkoch sa premietajú súhrnným spôsobom cenové zmeny i zmeny v účinnosti využívania výrobných zdrojov poľnohospodárskej výroby. Rast výkonov celkom je značne podmienený rastom podielu pridruženej výroby zo 14,5

I. Vývoj vybraných ukazovateľov JRD v SSR v bežných cenách na 1 ha p. p. — The development of some parameters on the co-operative farms in the Slovak Socialist Republic in current prices

Ukazovateľ	1981	1986	Index v %	Priemerné tempo rastu v %
Výkony celkom	16 021	22 964	143,2	7,4
Z toho:				
tržby z poľnohospodárskej činnosti	10 596	13 951	131,7	5,6
diferenciálne príplatky	1 228	2 354	191,7	13,9
tržby z pridruženej výroby	2 330	4 897	210,2	16,0
Náklady celkom	16 217	21 586	133,1	5,9
Z toho:				
materiálne	10 168	14 196	139,6	6,9
mzdové a OON	4 242	4 965	117,0	3,2
odpisy	988	1 459	147,7	8,1

Prameň: Vlastné prepočty podľa Statistických prehľadov
(Zeměd. Ekon., 1988, č. 6)

na 21,3 %, vyvolaným predovšetkým ekonomickými príčinami diverzifikácie výrobných činností poľnohospodárskych podnikov. S výnimkou mzdových nákladov ostatné nákladové položky rástli obdobne alebo rýchlejšie ako výkony, čo zvyšovalo celkovú nákladovú náročnosť. Rozšírená reprodukcia poľnohospodárskej prvovýroby sa čoraz viac dostávala do závislosti na nepoľnohospodárskych činnostiach, čo sa nemohlo neodraziť na klasifikácii priorít vo výrobných štruktúrach poľnohospodárskych podnikov.

Uvedené i ďalšie skutočnosti vyvolávajú len pomalý pokles nákladovosti poľnohospodárskej výroby. V porovnaní s krajinami s vyspelým poľnohospodárstvom musíme v nej udržiavať relatívne vyšší počet pracovníkov za cenu nižšej produktivity práce a subvencovať výrobu potravín z celospoločenských zdrojov.

Prechod na intenzívnu reprodukciu v potravinovom hospodárstve predpokladá realizovať jej ďalší rozvoj pri zvyšovaní účinnosti zdrojov, založenej na aplikácii poznatkov vedeckotechnického rozvoja, na zvyšovaní hospodárnosti v spotrebe živej práce, energie, surovín a materiálov. Aby sa takýto prístup v riadení rozvojových procesov stal jedinou alternatívou pre centrum i chozrasčotné jednotky, bolo nevyhnutné pristúpiť k formovaniu nového hospodárskeho mechanizmu a v jeho rámci i nového mechanizmu plánovania.

Rozvoj teórie plánovania i výsledky empirických analýz plánovacích procesov potvrdzujú, že v podmienkach uplatňovania ekonomických metód riadenia sú nevyhnutné zmeny vo funkciách plánu, plánovacích technológiách, metódach tvorby, kritériách i v ďalších súčiastiach metodológie plánovania (Markuš 1986, Klusoň a i. 1987 a ďalší).

Nový mechanizmus plánovania sám o sebe pravda nemôže zabezpečiť potrebný zvrát v kvalite reprodukčných procesov, keďže pôsobí len v súčinnosti a v dialektickej jednote s ďalšími nástrojmi hospodárskeho mechanizmu, ktoré tiež prechádzajú kvalitatívnymi zmenami. V nadväznosti na ich novú kvalitu musí plánovanie zaznamenať zásadné premeny v oblastiach:

- uplatňovania princípu demokratického centralizmu,
- kritérií plánov,
- charakteru plánovacích vzťahov,
- zameraní plánov a ich časových horizontoch.

Direktívne, administratívno-prikazovacie metódy riadenia nachádzali svoje vyjadrenie predovšetkým v plánovaní. V zložitej, hierarchicky usporiadanej štruktúre agrokomplexu sa makroproporcie dostávali do podnikov a organizácií rozpisom, pri objektívne obmedzenej schopnosti centra a stredných stupňov zabezpečiť optimálne riešenie a mobilizáciu záujmu výrobcov o náročný plán, založený na optimálnom využívaní zdrojov. Napriek rôznym pokusom o vytvorenie priestoru pre takúto iniciatívu (napr. ústretové plánovanie, znižovanie počtu direktívne rozpisovaných ukazovateľov a pod.) sa záujmy riadiacich orgánov a podnikov v plánovacom procese odlišovali. Prejavovalo sa to v snahe podnikov skrývať rezervy, bojovať o „mäkký“ plán, usilovať o maximum dodatočných zdrojov (investície, energia, krmivá).

Cieľom plánovania sa stal samotný plán, keďže na jeho plnenie sa viazala podniková hmotná zainteresovanosť, namiesto toho, aby plán fungoval ako nástroj na poznávanie rozvojových možností, zabezpečovanie spoločenských a podnikových cieľov v príslušných proporciách a dimenziách.

V nových podmienkach aplikácia demokratického centralizmu síce tiež vychádza z poznávacej (zabezpečovacej) a koordinačnej funkcie centra, ale bez, resp. len s veľmi obmedzenou priamou transformáciou materiálnych makroproporcií do podnikov po riadiacej vertikále. Centrum sa orientuje na vytváranie eko-

nomických podmienok, ktoré budú generovať proefektívne správanie podnikovej sféry – uspokojovanie spoločenských potrieb, tvorbu rozvojových zdrojov – a anticipovať protinákladové a protistratové správanie. S tým súvisí aj nutnosť upustiť od hodnotenia činnosti podnikov na báze plánu a jeho plnenia a preniesť jeho váhu na skutočné výsledky, keď hodnotiteľom budú predovšetkým orgány samosprávy podniku (družstva).

V plánovaní PPK dosiaľ prevládala orientácia na hmotné proporcie a úžitkové hodnoty, kým hodnotové proporcie mali iba druhoradé postavenie. To viedlo na podnikovej úrovni k odtrhnutosti plánov a efektívnosti, k vzniku rozporov medzi cieľmi plánu, prostriedkami jeho zabezpečenia a pôsobením hodnotových nástrojov. Preto pri tvorbe plánu sa presadzovali objemové kritériá (plán nákupu, objem výkonov). Zisk a ďalšie komponenty efektívnosti sa síce plánovali a sledovali, nevystupovali však ako prvotné, kvalitatívne plánovotvorné kritériá. Dôsledkom toho sa v plánovacej praxi poľnohospodárskych podnikov venovala diferencovaná pozornosť jednotlivým plánovacím ukazovateľom. Možno to ilustrovať údajmi tab. II.

II. Počty podnikov, ktoré splnili plánovanú úroveň ukazovateľov v okrese Trebišov – Numbers of enterprises which fulfilled the planning level of indicators in the Trebišov District

Ukazovateľ	1981	1982	1983	1984	1985	1986
HPP v Kčs . ha p. p. ⁻¹	—	—	3	14	—	—
Výkony v Kčs . ha p. p. ⁻¹	3	8	10	20	15	15
HPP v Kčs . prac. ⁻¹	—	—	3	13	1	10
Výkony v Kčs . prac. ⁻¹	5	9	13	19	13	17
Náklady v Kčs na 100 Kčs výkonov	—	—	2	10	2	12
Bilančný zisk	—	2	5	16	2	9
Miera rentability	—	2	—	7	2	11
Počet podnikov	20	20	20	20	20	20

Prameň: Tkáčová (1988)

I keď sa v jednotlivých rokoch výsledky odlišujú, vcelku priaznivejšie plnenie sa zaznamenalo u objemových a z nich odvodených ukazovateľov. Väčšie problémy mali podniky s kvalitatívnymi ukazovateľmi nákladov na 100 Kčs výkonov, miery rentability i objemu zisku. Možno síce súhlasiť s názorom, že presnosť plánu je objektívne obmedzená rámcami poznania (Smechov 1986) a do plnenia plánu sa okrem kvality plánovacích parametrov premietajú subjektívne i objektívne náhodné vplyvy, ale preferencia objemových ukazovateľov bola nepochybná.

V podmienkach zákonmi o štátnom podniku a poľnohospodárskom družstevníctve novo vymedzenej ekonomickej samostatnosti a zodpovednosti chozrasčotných jednotiek si kvalitatívne ukazovatele nárokuju plánovotnú kritériálnu funkciu v celej chozrasčotnej sfére.

Direktizmus v plánovaní bol v oblasti plánovacích vzťahov charakterizovaný preferenciou vertikálnych vzťahov, po ktorých sa transformovali úlohy a zdroje z centra do chozrasčotných jednotiek. Táto alokácia bola spojená s radom problémov, ako boli vytváranie rezerv na každom stupni riadenia, absencia normatífov a metód objektivizácie distribúcie úloh a zdrojov, pasívna pozícia chozrasčotnej jednotky ako prijímateľa plánu. S tým súvisela silná individualizácia výstupov centrálného plánu voči podniku.

Decentralizácia v plánovaní a uplatnenie ekonomických noratívov vytvárajúcich parametrické prostredie sú spojené s posilňovaním funkcie horizontálnych väzieb tvorby plánu, čo vedie k vertikálno-horizontálnemu usporiadaniu plánovacieho procesu (Johansen 1982). Pritom sa mení funkcia centra na generovanie horizontálnych väzieb – pravda bez direktívnych zásahov.

Nahrádzovanie vertikálnych plánovacích väzieb horizontálnymi sa v PPOK uskutočňovalo už od roku 1982 cestou znižovania počtu záväzných ukazovateľov plánu a tvorbou podnikových výrobných štruktúr na báze odberateľsko-dodávateľských vzťahov. Napriek miestnym prejavom recidív direktivity prax horizontálnych väzieb sa vcelku preukázala v PPOK ako životaschopná v generovaní spoločensky požadovaných štruktúr do plánov podnikov a organizácií. Vzhľadom na neriešené cenové a ďalšie ekonomické nástroje sa však významnejšie nepreukázal jej vplyv na parametre efektívnosti.

Horizontálne vzťahy svojim spôsobom plnia funkciu trhu, nie sú však s ním totožné. Dodávateľsko-odberateľské zmluvy totiž ex ante overujú, či produkcia chozrasčotných jednotiek bude uspokojovať konkrétnu spoločenskú potrebu. Väčšie disproporcie v tomto smere môže centrum už v začiatkoch plánovacieho procesu postrehnúť a včas im predísť, pravda pri perfektne fungujúcej výmene korektných informácií medzi centrom a podnikovou sférou. Trh overuje spoločenskú užitočnosť až ex post s nevyhnutnými odbytovými problémami a s nebezpečím neracionálneho vynakladania spoločenskej práce. Neprekvapuje preto, že zmluvné vzťahy ako súčasť prípravy plánov uplatňuje aj francúzske indikatívne plánovanie. Pravda, buržoázna teória plánovania odmieta v tomto smere všetku direktivitu, vrátane monopolného odberateľa, čo je však aj v podmienkach fungujúcej trhovej ekonomiky nezriedka iluzórne (Johansen 1982).

Zameranie plánov v PPOK bolo poznamenané snahou o hmotnú vybilancovanosť na každom stupni riadenia. Absentovala však previazanosť medzi hmotnou a hodnotovou stránkou reprodukčných procesov. Prevládal zdrojový prístup k tvorbe plánu nad cieľovo-programovým. Odbytová istota podnikov a organizácií nenútila k inováciám a zmenám v štruktúre výroby. Neistota v dodávateľskom zabezpečení plánu a poruchy v materiálno-technickom zabezpečení viedli k vytváraniu rezerv a zásob a k umrtvovaniu základných a obrátových prostriedkov. V časových aspektoch plánovania prevláda krátky a stredný horizont. Podniky až na výnimky v strategických dimenziách neuvažovali.

Nový mechanizmus orientuje plánovanie na riešenie strategických rozvojových problémov, na intenzifikáciu výroby i obslužných činností, na riešenie štruktúrnych problémov, urýchlenú aplikáciu vedecko-technických poznatkov. Vyžaduje si prekonať zúžené pojetie bilančnej metódy transformáciou tradičných bilancií na hmotno-hodnotové, uplatňovať cieľovo-programové prístupy a predĺžiť časový horizont plánovania.

PLÁNOVACIA INICIATÍVA PODNIKOV A ORGANIZÁCIÍ PPOK

Zvýšenie ekonomickej samostatnosti a zodpovednosti podnikov a organizácií PPOK v novom hospodárskom mechanizme sa vzťahuje aj na výkon plánovacích funkcií. Samofinancovanie ako atribút podnikového chozrasčotu sa transformuje do samoplánovania, ako nevyhnutnej podmienky realizácie podnikateľskej funkcie chozrasčotných jednotiek.

Široké uplatnenie horizontálnych plánovacích väzieb v PPOK umožňuje podnikom voľnosť vo výbere hospodárskej činnosti (v súlade so zákonmi o štátnom

podniku a poľnohospodárskom družstevníctve pri preferencii poľnohospodárskej výroby ako hlavnej činnosti), v čiastočnom výbere dodávateľských a odberateľských partnerov, vrátane tvorby cien časti produkcie podľa situácie na trhu, vo výbere foriem a partnerov kooperácie. K atribútom ekonomickej samostatnosti podniku patrí výber organizačnej a riadiacej štruktúry, vlastných pracovníkov i rozhodovanie o rozdeľovaní a použití vytvorených dôchodkov v rámci platných ekonomických noratívov a pravidiel.

Nové usporiadanie plánovacích procesov spolu s ďalšími nástrojmi hospodárskeho mechanizmu vytvára podmienky pre aktívnu adaptáciu podnikov a organizácií na efektívnu intenzifikáciu a rozvoj, pod ktorou chápeme pružné reagovanie na vonkajšie i vlastné vnútorné podmienky.

V adaptačných procesoch má významnú úlohu podnikové plánovanie, ktoré nevyhnutnosť adaptačných procesov musí odhaliť, vytýčiť ciele a zabezpečiť priebeh a realizáciu týchto procesov. Tieto úlohy plánovania majú prekonať doterajšie formy adaptácie, ktorá sa realizovala väčšinou úpravami plánov a zmenami podmienok, v ktorých podniky hospodárili, čo svedčilo o nízkej objektivite a kvalite podnikových plánov a nepreviazanosti zložiek hospodárskeho mechanizmu.

Plánovacia aktivita poľnohospodárskeho podniku v nových podmienkach budú stimulovať princíp samofinancovania na strane jednej a pevné ekonomické pravidlá noratívneho charakteru na strane druhej. V ich rámci, v horizontálnych vzťahoch a plánovacích dialógoch s odberateľmi a dodávateľmi bude podnik hľadať efektívne a racionálne cesty svojho rozvoja. Miera racionality jeho chovania bude determinovaná stupňom poznania princípov nového mechanizmu zo strany vedúcich pracovníkov podnikovej sféry, nekompromisnosťou jeho uplatňovania pri minimalizovaní úľav z tlaku na efektívnosť rozvoja a úspechom v prekonávaní zotravnosti v pôsobení (predovšetkým psychologickom) princípov platných v doterajšom období.

O tom, že prechod na nové podmienky hospodárenia nebude bez problémov, svedčia aj poznatky z prípravy plánu na rok 1989, ktorá prebiehala už v podmienkach nového hospodárskeho mechanizmu. Z výsledkov časového termínu II. etapy dodávateľsko-odberateľských vzťahov v príprave dodávok v SSR vyplývalo, že v rade produktov ponuka podnikov nepokrývala požiadavky plánu (raž, jačmeň sladovnícky, zemiaky, mlieko), u niektorých zase prekračovala (napr. pšenica — údaje MPV SSR, november 1988).

Z teoretických i praktických poznatkov o podmienkach fungovania horizontálnych vzťahov vyplýva, že medzi predpoklady plnenia ich funkcie pri tvorbe plánov poľnohospodárskych podnikov patrí:

- obojstranná výmena informácií a iniciatíva odberateľa a dodávateľa a plánovací dialóg, podporovaný všeobecne pôsobiacimi ekonomickými nástrojmi i špecifickými nástrojmi, ktorými disponuje odberateľ;

- citlivosť každého účastníka na korektnosť odberateľsko-dodávateľských vzťahov, dodržiavanie zmluvných podmienok, stabilita vzťahov a udržiavanie dobrého mena podniku;

- v podmienkach relatívnej rovnováhy vo výrobe a spotrebe poľnohospodárskych produktov a očakávaného vzniku možných prebytkov nenachádzajúcich okamžitý odbyt rastie úloha aktívnej odbytovej politiky, zvýšená pozornosť prieskumu trhu, prípadne rozvíjanie aktivít zameraných na úpravu a spracovanie či zušľachtovanie poľnohospodárskych surovín;

- negatívne dôsledky na horizontálne proporcie v celom PPK majú niektoré prejavy vecnej nerovnováhy, najmä nekrytie požiadaviek podnikov zo strany dodávateľských odvetví v čase, sortimente, komplexnosti a kvalite.

Zjednodušenie riadiacích štruktúr a prechod na dvojstupňové riadenie v PPOK nastoľuje v súvislosti s horizontálnymi vzťahmi i ich funkciou v tvorbe podnikových plánov nutnosť nových pohľadov na územný rozmer plánovania v poľnohospodárstve, ktorý popri odvetvovom a časovom vzhladom na priestorové rozmiestenie výroby patrí medzi objektívne faktory poľnohospodárskej výroby. Vzniká obava, či samotné ekonomické nástroje dokážu zabezpečiť potrebnú rovnováhu medzi výrobou a spotrebou poľnohospodárskych výrobkov a surovín a ich materiálo-technickým i pracovným zabezpečením a zároveň udržiavať jej požadovanú stabilitu pri raste intenzity výroby v rámci územných celkov (okresov, krajov). Doposiaľ sa územná rovnováha zabezpečovala predovšetkým direktívnymi úlohami plánu.

Z teórie optimalizácie je známe, že optimum ekonomického celku zloženého z väčšieho počtu územne vzdialených ekonomicky samostatných jednotiek nie je totožné súčtu optim týchto jednotiek. Preto vo väčšine krajín riadiace orgány mnohými spôsobmi zasahujú do horizontálnych vzťahov, najmä pokiaľ ide o využitie pôdy, budovanie a využívanie infraštruktúry, bytovú výstavbu a pod. (Johansen 1982).

Nové pravidlá plánovania síce predpokladajú koordináciu podnikových koncepcií a plánov s národnými výbormi v príslušnom území, čo však nemožno považovať za dostatočné pre plné využitie potenciálnych efektov optimálnych proporcií PPOK v rámci územných celkov. Určitú koordinačnú funkciu by v tomto smere mohli plniť územné orgány centra v krajoch a okresoch, je s tým však spojené nebezpečenie návratu k direktivite vertikálnych určení, či už pri kooperáciách, medzi podnikových združeníach, presunoch produkcie a surovín a pod., čo by protirečilo zmyslu prestavby. Zatiaľ neoverenou alternatívou riešenia priestorových proporcií je vytváranie záujmových orgánov pre koordináciu spolupráce pri riešení problémov dotýkajúcich sa väčšieho počtu podnikov a organizácií v rámci určitého územia, bez výkonných a administratívnych funkcií, aké predpokladá prestavba riadenia agrokomplexu v ZSSR (Pravda 12. 4. 1989). Na efekte z optimálneho riešenia priestorovej rovnováhy (minimalizácia dopravných nákladov, bezodpadové využitie surovín, plnšie využívanie výrobných zdrojov) by sa na ekonomickej báze podieľali všetky zúčastnené organizácie.

Plánovacia aktivita poľnohospodárskych podnikov sa v nových podmienkach hospodárenia musí prejavovať predovšetkým v adaptačných procesoch, pod ktorými chápeme pružné reagovanie na zmeny vo vonkajších a vnútorných podmienkach hospodárskej organizácie. Plán je jediný a univerzálny nástroj, ktorým sa jednak hľadá optimálna stratégia rozvoja, jednak zabezpečuje proces jej realizácie.

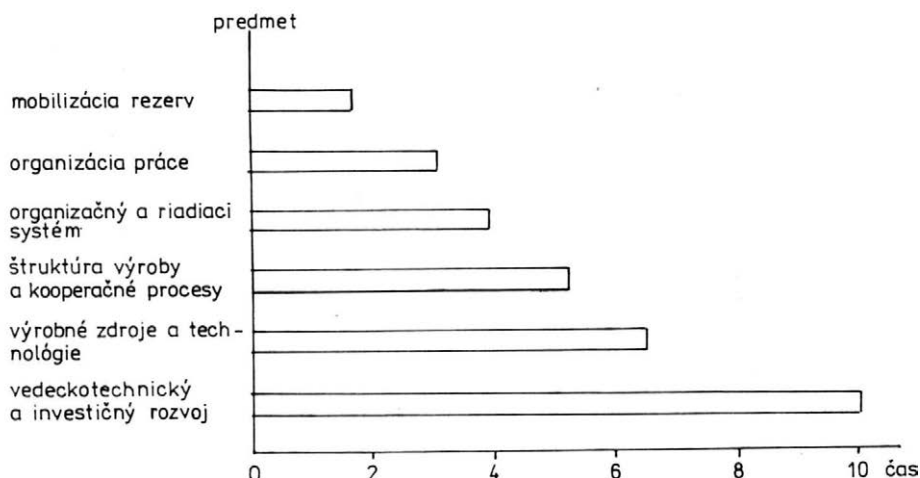
Poznávanie budúcnosti podniku, formulovanie dlhodobých cieľov a na ich báze projektovaných opatrení je úlohou strategického plánovania, ktoré sa realizuje v koncepciách rozvoja podnikov a organizácií. Pre orientáciu podnikov bude veľmi dôležitá nezáväzná výstupná informácia koncepcie PPOK ako celku, ktorá by mala zahŕňať:

- dlhodobý vývoj spoločenskej objednávky rozhodujúcich poľnohospodárskych a potravinárskych výrobkov,
- rozhodujúce akcie a smery investičnej výstavby a VTR,
- zámery štrukturálnych zmien v rastlinnej a živočíšnej výrobe,
- dynamiku rastu produktivity práce a efektívnosti,
- zámery sociálneho rozvoja, ekologické opatrenia a pod.

Tieto informácie však nie sú postačujúce pri vypracúvaní adaptačnej stratégie. Podnik ju môže dotvárať len vo väzbách na svoje okolie, odberateľov a dodávateľov a ich zámary, musí sledovať, vyhľadávať a pripravovať na aplikáciu poznatky vedeckotechnického rozvoja, pripravovať kvalifikované kádre, skvalitňovať a zdokonaľovať vnútropodnikové riadenie.

So strategickými aspektami adaptačného procesu majú naše podniky a organizácie málo skúseností, keďže táto funkcia plánovania nevystupovala s dnešnou naliehavosťou, i keď viaceré popredné podniky pripravovali s veľkým predstihom strategické rozhodnutia už aj predtým, poznajúc ich význam. Kvalifikačná príprava riadiacich pracovníkov v PPOK musí na tieto aspekty plánovania primerane reagovať.

V adaptačnom plánovaní popri cieľoch sa predmetom pozornosti stávajú i ďalšie súčasti výrobného a ekonomického systému podniku. Sú nimi výrobné zdroje a činitele, vedeckotechnický a investičný rozvoj, technológie, systémy organizácie a riadenia výroby, systémy organizácie práce, odbyť a zásobovanie a ďalšie na strane vstupov a podmienok a štruktúra výroby, jej diverzifikácia a špecializácia, spracovanie výrobkov a ďalšie aktivity na strane výstupov. Vzťah predmetu a časového horizontu adaptačného plánovania ilustruje obr. 1.

1. Predmet a časový horizont adaptačného plánovania — An object and time horizon of adaptative planning

Zvýšené nároky na adaptačnú schopnosť plánovania v poľnohospodárskych podnikoch a organizáciách v novom hospodárskom mechanizme si vyžadujú novo posudzovať aj stabilitu plánov. Akokoľvek je stabilný plán úsilím každej hospodárskej organizácie, toto úsilie je pravidelne podmieňané reálnou existenciou rizika. Riziko je objektívne dôsledkom nepripravenosti plánovačov uvažovať so všetkými možnými podmienkami, ktoré môžu pri realizácii plánu nastať. Je známe, že riziko je najväčšie vtedy, keď plán počíta len s najpriaznivejšími podmienkami realizácie (prírodno-klimatické a povetnostné podmienky, najvyššie ceny za kvalitu, bezporuchovosť strojov a zariadení, vysoká technologická a pracovná disciplína a vzorový prístup ľudí v riadení i vo výrobe). Empirické poznatky však dokazujú, že riziko pôsobí aj tam, kde sa počíta s najhoršími podmienkami.

V nových podmienkach ďalším zdrojom rizika bude aj reálna hospodárska súťaživosť medzi podnikmi a organizáciami PPOK, orientovaná na odbyť výrobkov, získanie štátnej objednávky alebo významnejšej investície pri konkurznom konaní. Preto aj pravidlá nového hospodárskeho mechanizmu vymedzujú kategóriu prime-

raného rizika podnikania. Všetky parametre najmä päťročného plánu, ktoré sú spojené s rizikom, treba odborne zhodnotiť, aby jeho miera nebola neúmerná hospodárskym možnostiam podniku.

Jedným z cieľov adaptačného procesu plánovania by preto mala byť snaha dodržať parametre päťročného plánu, ktorý je parciálnou časťou národohospodárskeho plánu a štátneho plánu. Medziročné výkyvy v jeho plnení možno riešiť v rámci ročných plánov, ktoré sú v plnej kompetencii podniku. Tento proces adaptačného plánovania však musí byť generovaný predpokladanými nástrojmi usmerňovania ekonomiky.

VÝCHODISKÁ, KRITÉRIÁ A METÓDY TVORBY PLÁNOV V PPOK

Zákon o štátnom podniku i Zákon o poľnohospodárskom družstevníctve vymedzujú, že podnik (družstvo) uskutočňuje svoju podnikateľskú činnosť v súlade so zámermi a úlohami štátneho plánu pri zásade úplného chozrasčotu a socialistickej samosprávy, resp. družstevnej demokracie.

Teda pre činnosť podniku (družstva) predstavuje štátny plán a jeho výstupy základné východisko pri tvorbe vlastného hospodárskeho plánu, v ktorom sa konkretizujú výrobné činnosti, ich vecné a pracovné zabezpečenie a hmotno-hodnotové vybilancovanie.

Tvorba podnikových plánov v podmienkach zvýšenej samostatnosti a zodpovednosti hospodárskych organizácií a chozrasčotu posilňuje svoj systémový charakter, ktorý prekonáva doterajšiu jednostrannú závislosť podnikovej aktivity od direktívne vymedzovanej orientácie. Medzi základné plánotvorné činitele v novom mechanizme zaraďujeme:

- ekonomické a sociálne ciele rozvoja,
- kritéria plánov,
- všeobecné a individualizované ekonomické normatívy a výstupy, smernice a úlohy päťročného plánu,
- požiadavky odberateľov a zmluvy s dodávateľmi,
- produkčný potenciál podniku,
- ekologické obmedzovania.

Zo zásady plného chozrasčotu štátneho i družstevného podniku vyplýva priorita ekonomických a sociálnych cieľov rozvoja. Podnik bude rozvíjať tie výrobné činnosti, ktoré mu zabezpečia zdroje pre rozšírenú reprodukciu vecných i osobných činiteľov výrobného procesu a pre vytváranie takých podmienok sociálneho rozvoja, ktoré budú minimálne porovnateľné so všeobecným priemerom. Ohrozenie princípov samofinancovania zásahmi orgánov hospodárskeho riadenia prostredníctvom plánu, ak nemá byť klasifikované podľa zákonov ako majetková újma, musí byť eliminované príslušnými ekonomickými nástrojmi mechanizmu. Mala by sa uplatňovať nasledujúca hierarchia cieľov: uspokojovať potreby odberateľov produkciou s úžitkovou hodnotou → hospodárne využívať zdroje a zachovávať životné prostredie → rozvíjať podnik a jeho pracovný kolektív.

Nové podmienky hospodárenia si vyžadujú metodologickú inováciu tvorby podnikového plánu aj v tom, že konkretizáciou rozvojových parametrov (dotácia fondov) na báze objektivizovaných normatívov by mal proces tvorby plánu začínať. V doterajších plánovacích postupoch boli hospodárske výsledky len pasívnym nápočtom hmotných bilancií pri častej absencii previazanosti s hodnotovými procesmi.

Ukazovateľ	Charakter	Smer pohybu
Menovité úlohy a štátne zakázky	naturálny	splniť, v žiadúcom smere prekročiť
Zmluvné záväzky na dodávky produkcie	naturálny	splniť, v žiadúcom smere maximalizovať
Zisk vrátane doplnkových cenových nástrojov	hodnotový	maximalizovať
Čistá produkcia vrátane mimoriadnych výnosov	hodnotový	maximalizovať
Devízové prostriedky z inkás	hodnotový	maximalizovať

Svoje ekonomické a sociálne ciele môže podnik realizovať len vtedy, keď svojou činnosťou bude uspokojovať určité spoločenské potreby, požiadavky konkrétnych odberateľov. Orientácia na odberateľa je v novom mechanizme súčasťou rozvojových cieľov podniku.

Významné zmeny doznávajú kritériá tvorby plánov. Plánovotvorným kritériom hospodárskych organizácií, ktoré sa odvíja od cieľov, sa stáva efektívnosť. Jej základnými komponentami sú uspokojovanie spoločenských potrieb, hospodárnosť s akou sa výrobné zdroje transformujú do nákladov a zisk. Kritériálny charakter však plnia aj ďalšie ukazovatele. Ich charakter a smer pohybu ukazuje tab. III.

Plnenie menovitých úloh, štátnych zakázok a zmluvných záväzkov hospodárskych organizácií je základným spoločenským kritériom plánu. Ďalšie hodnotové kritéria zodpovedajú samofinancovaniu ako základnému atribútu ekonomickej samostatnosti a zodpovednosti. Maximalizácia čistej produkcie súvisí s reguláciou mzdových prostriedkov a s previazanosťou podnikových kritérií na národohospodárske kritérium tvorby národného dôchodku.¹⁾

Plánovotvorné kritériá sa uplatňujú v celom komplexe plánových rozhodnutí o tom, čo vyrábať (výrobné štruktúry), ako vyrábať (technologické štruktúry, úroveň intenzity výroby), s kým vyrábať (organizačné a riadiace štruktúry), vrátane smerov uplatňovania inovácií a poznatkov vedeckotechnického rozvoja. Plánovací proces musí uplatňovať princípy viackritériálnej optimalizácie.

Nekompromisnosť ekonomických plánovotvorných kritérií, založená v pravidlách nového hospodárskeho mechanizmu a obmedzenie prerozdelených a dotačných procesov na krytie zlých hospodárskych výsledkov vytvára pre plánovacie procesy tlakové impulzy pre zakladanie efektívneho rozvoja podnikov a organizácií.

¹⁾ Problém plánovotvorných kritérií úzko súvisí s ponímaním kritérií efektívnosti v podmienkach prestavby. Smernica k zabezpečeniu komplexnej prestavby hospodárskeho mechanizmu uvádza, že hospodárske organizácie budú považovať za kritéria miery efektívnosti najmä čistý zisk na pracovníka, bilančný zisk na výrobné fondy a ďalšie. Objavujú sa však i ukazovatele typu mzdovej rentability a ukazovatele porovnávajúce plán (skutočnosť) výsledných efektov k ich normatívne vymedzenej veličine. Diskusiu o plánovotvorných kritériách zatiaľ nemožno považovať preto za ukončenú.

Základný rámec parametrického prostredia podniku pre tvorbu plánu tvoria všeobecné a individualizované záväzné a informačné výstupy smernice a štátneho plánu, ktorými sa transformujú parametre, proporcie a obmedzenia národohospodárskeho plánu priamo do podnikov a organizácií. Pri všeobecnom obmedzení direktívnych naturálnych záväzných výstupov a rozšírení informačných vstupov je táto súčasť východísk a orientácie tvorby plánov do istej miery vnútorné protirečivá. Protirečivosť je v zachovaní možnosti individualizácie časti podmienok pre jednotlivé podniky a v zachovaní prvkov direktivity v časti výstupov i vstupov.

Individualizácia podmienok sa spája s rôznou vybavenosťou podnikov zdrojmi vo východiskovom období, s diferencovaným dopadom novej cenovej a daňovej sústavy na jednotlivé podniky a s dočasne sťaženými podmienkami niektorých podnikov.

Zachovanie prvkov direktivity, prípadne možnosti jej obnovenia sa spájajú s rizikom účinnosti nového mechanizmu pri zabezpečení spoločenských potrieb (na strane výstupov), resp. s existenciou obmedzených zdrojov, ktoré je nutné centrálné distribuovať (na strane vstupov).

Reštriktívna politika na strane vstupov usiluje o obmedzenie dopytu po materiálnych vstupoch so snahou, aby sa nimi šetrilo. Distribučné procesy pritom však doteraz len málo prihliadali na reálne podmienky intenzifikácie pri využívaní týchto zdrojov. Pridelenie limitu nevedlo k šetreniu s daným zdrojom, ale naopak ku snahe bojovať o čo najväčší limit a tento plne vyčerpať z obavy pred jeho krátením pre budúce obdobia. Normatívy spotreby centrálné rozdeľovaných zdrojov postrádajú objektivizáciu podľa konkrétnych výrobných podmienok, uplatňovaných technológií a úrovne intenzity výroby, a preto tento proces nemôže byť dôsledne vedecky riadený.

V ďalšom rozvoji decentralizácie plánovania možno predpokladať postupné nahradenie týchto postupov prechodom na veľkoobchod s výrobnými prostriedkami a posilnenie tlaku na hospodárnosť pri ich využívaní cez cenové indikátory a platby za zdroje.

Uspokojovanie požiadaviek odberateľov a plnenie uzatvorených hospodárskych zmlúv patrí medzi plánotvorné kritéria. Tieto plánovacie vzťahy však majú aj ďalšie plánotvorné funkcie. Poľnohospodársky podnik bude môcť vyrábať len taký sortiment a objem produkcie, o ktorý bude mať odberateľ záujem. Preto poznávanie požiadaviek odberateľa, prieskum jeho budúcich potrieb bude súčasťou východísk pre tvorbu plánu.

Zákonné úpravy nového postavenia štátnych a družstevných podnikov vymedzujú, že tieto rozvíjajú svoju činnosť podľa zásad plánovitosti a hospodárskeho súťaženia a pritom berú na seba primerané hospodárske riziko. Presadenie sa v hospodárskej súťaži najmä v podmienkach nasýtenia základných potravinových potrieb predpokladá aktívnu odbytovú politiku, založenú na inovácii sortimentu, vysokej kvalite a primeranej diverzifikácii výroby. Aktívna progresívna stratégia podniku predpokladá, že tento sa nebude len pasívne orientovať na odberateľa, ale bude využívať i poznatky vyspelých výrobcov, ktorí môžu diktovať spotrebiteľovi a odberateľovi, pravda keď ponúkajú vysokú kvalitu a atraktívny sortiment v pravom čase a na pravom mieste.

Tvorbu plánov a ich realizáciu podmieňujú aj dodávatelia výrobných prostriedkov a služieb. V nových podmienkach by súťaživosť na strane dodávateľov mala viesť k väčšiemu výberu poľnohospodárskych podnikov. Racionálne ekonomické kalkulácie však môžu vyvolať rozhodnutia o rozvíjaní vlastných výrob i služieb, pokiaľ budú efektívnejšie ako externé.

Prirodzeným východiskom tvorby plánu je produkčný potenciál podniku. Chápeme ho ako súhrn výrobných zdrojov (pôda, pracovníci, výrobné prostriedky), ich kombináciu a účinnosť, ako aj disponibilné finančné zdroje (vklady na účtoch, úvery, dotácie a i.), informačné zdroje (automatizovaný informačný systém) a intelektuálne zdroje (kvalifikácia riadiacich i výkonných pracovníkov). Predmetom plánu je úplné a hospodárne využitie produkčného potenciálu a jeho rozvoj v súlade s kritériami plánu a cieľmi podniku. Kvantifikácia produkčnej kapacity podniku musí byť výsledkom starostlivej analýzy predchádzajúceho plánovacieho cyklu a jeho výsledkov a komparácie podnikov s poprednými podnikmi v daných pôdno-ekologických podmienkach.

Požiadavky ochrany a zachovanie prírodného a životného prostredia patria medzi ekologické obmedzenia podnikových plánov. Poľnohospodárstvo popri produkčnej má aj krajinnotvornú funkciu. Nebezpečenie ohrozenia potravinového reťazca už v prvovýrobe si vyžaduje starostlivo posudzovať ekologické aspekty plánových rozhodnutí v oblasti štruktúry výroby, technologického riešenia, intenzifikácie, pozberovej úpravy a skladovania i v ďalších oblastiach.

Z charakteristiky plánovacích činiteľov v podnikoch a organizáciach PPOK vyplýva, že proces tvorby plánu bude v nových podmienkach nepochybne zložitejší, ale má všetky predpoklady stať sa tvorivejším. Pri konštruovaní plánu sa musí komplexne prihliadať na všetky plánovacie činitele a zložky parametrického prostredia. To nepochybne zvýši záujem o netradičné metódy tvorby plánu, ako sú hmotno-hodnotové bilancie, vyhodnocovanie variantov, simulačné metódy a iné.

Plánovacia iniciatíva a tvorivosť sa rozširuje aj tým, že okrem normatívne centrom vymedzenej makety plánu si podniky určujú zodpovedajúcu nomenklatúru plánovacích ukazovateľov. To môže vyvolať potrebnú racionalizáciu a administratívne zjednodušenie plánovania.

Ku charakteristike plánovacích vzťahov v novom hospodárskom mechanizme patrí aj osobitné zvýraznenie nových hodnôt podnikového plánovania, ktoré sa prejavujú v nasledujúcich zmenách:

- namiesto orientácie na nadriadený orgán orientácia na odberateľa a dodávateľa;
- namiesto zodpovednosti za plnenie plánu voči nadriadenému orgánu zodpovednosť za skutočné výsledky voči spoločnosti a pracovnému kolektívu podniku;
- namiesto krátkodobého horizontu horizont strednodobý a dlhodobý;
- namiesto priority objemových ukazovateľov prioritou ukazovateľov kvalitatívnych;
- namiesto priority zdrojov prioritou cieľov;
- namiesto podriadenosti a nadriadenosti účastníkov plánovacieho procesu interaktívnosť, spoluúčasť, dialóg;
- namiesto rutiny a formalizmu tvorivosť, inovácie, adaptačné procesy;
- namiesto plánu ako cieľa plán ako nástroj realizácie sociálnych a ekonomických cieľov podniku.

Zvýšenie ekonomickej samostatnosti a zodpovednosti poľnohospodárskych podnikov v novom hospodárskom mechanizme prináša nové požiadavky na funkciu a tvorbu podnikových plánov a technológiu plánovacieho procesu. Plán sa stáva nástrojom hľadania optimálnej stratégie rozvoja, rozpracúva postup adaptácie podniku meniacim sa podmienkam parametrického prostredia a zabezpečuje vnútornú hmotno-hodnotovú rovnováhu a reprodukciu vecných i ľudských činiteľov výrobného procesu. S novými funkciami podnikových plánov je spojený rast plánovacej iniciatívy, dôsledné uplatnenie plánovacích kritérií efektívnosti, objektivizácia parametrov plánu a participatívne metódy tvorby plánov.

Literatúra

- JOHANSEN, L.: Očerki makroekonomičeskogo planirovanija II. [Preklad.] Moskva, Progress 1982.
 KLUSON, M. aj.: Směry vývoje hospodářského mechanismu intenzivního typu. Polit. Ekon., 1987, č. 5.
 MARKUŠ, J.: Záujem o plánovanie a záujmy v plánovaní. Bratislava, Pravda 1986.
 SMECHOV, B.: Normativy i stabilnost plánov. Plan. Choz., 1986, č. 4.
 TKAČOVÁ, M.: Hodnotenie plánovacích procesov v súbore podnikov okresu Trebišov. [Diplomová práca.] Bratislava, VŠE 1988.
 O korennej perestrojke ekonomických otnošenij i upravljenija v agropromyšlennom komplekse strany. Pravda, 12. 4. 1989.
 Pravidlá hospodárskeho mechanizmu v PPK od 1. 1. 1988.
 Smernica k zabezpečeniu komplexnej prestavby hospodárskeho mechanizmu. Príloha Hospod. Nov., 1988, č. 8.

Došlo 20. 6. 1989

GRZNÁN M., Vysoká škola ekonomická, Bratislava

Poľnohospodársky podnik a plánovací mechanizmus v PPK

Zeměd. Ekon., 36, 1990, č. 1, s. 3–16. — 1 graf, 3 tab., lit. 8, res. slov., rus., angl., něm.

ZPK, plánování, mechanismus, vazby, kritéria, plánování podnikové, teoretické pojednání

Príspevok sa zaoberá zmenami v mechanizme plánovania v PPK a jeho dôsledkami na plánovacie procesy v poľnohospodárskych podnikoch a organizáciach. Zvýrazňuje základné podnikové plánovacie činitele v nových podmienkach, ku ktorým patria ekonomické a sociálne ciele rozvoja, kritéria plánov, ekonomické normatívy, horizontálne plánovacie väzby, produkčný potenciál podniku a ekologické obmedzenia.

ГРЗНАР М., Высшая экономическая школа, Братислава

Сельскохозяйственное предприятие и механизм планирования в рамках агропродовольственного комплекса

Земьд. Экон., 36, 1990, № 1, с. 3–16. — 1 граф, 3 табл., лит. 8, рез. слов., русск., англ., нем.

агропродовольственный комплекс, механизм, связи, критерии, планирование в рамках предприятий, теоретический обзор

Рассматриваются изменения в механизме планирования в рамках агропродовольственного комплекса и их воздействие на процессы планирования в сельскохозяйственных предприятиях и организациях. Подчеркивается значение основных факторов при разработке планов предприятий в новых условиях: экономических и социальных направлений развития, критериев планов, экономических нормативов, горизонтальных связей планов, производственного потенциала предприятий и экологических ограничений.

Agricultural enterprise and planning mechanism in agricultural and food production complex

Zeměd. Ekon., 36, 1990, No. 1, pp. 3–16. — 1 diagram, 3 tabs, refs 8, summaries in sl, ru, en, de

agricultural and food production complex, planning, mechanism, linkages, criteria, planning of the enterprise, theoretical treatise

The changes in mechanism of planning in the agricultural and food production complex and its consequences on the planning processes in agricultural enterprises and organizations were studied. Basic plan-forming factors of enterprise under new conditions consisting of economic and social targets of development, criteria of plans, economic directions, horizontal planning linkages, production potential of enterprise and ecological limits are pointed out.

GRZNÁR M., Hochschule für Ökonomie, Bratislava

Landwirtschaftsbetrieb und der Planungsmechanismus beim ALK

Zeměd. Ekon., 36, 1990, Nr. 1, S. 3–16. — 1 graf, 3 Tab., Lit. 8, Zus. in Slowak., Russ., Engl., Dtsch.

ALK, Planung, Mechanismus, Beziehungen, Kriterien, Betriebsplanung, theoret. Aspekte

Behandelt werden die Veränderungen im Mechanismus der Planung des ALK sowie deren Auswirkungen auf die Planungsprozesse in landwirtschaftlichen Betrieben und Organisationen. Unterstrichen werden die wichtigsten planschöpfenden Faktoren unter den neuen Bedingungen. Zu diesen gehört auch die ökonomische und soziale Zielstellung der Entwicklung, die Plankriterien, ökonomischen Normative, horizontale Planverknüpfungen, das Produktionspotential des Betriebes und ökologische Beschränkungen.

Adresa autora:

Prof. Ing. Miroslav Grznár, DrSc., Vysoká škola ekonomická, ul. Odbojárov 10, 886 33 Bratislava

KRITÉRIUM EFEKTÍVNOSTI A INTENZÍVNY VÝVOJ POĽNOHOSPODÁRSTVA V PODMIENKACH PRESTAVBY HOSPODÁRSKEHO MECHANIZMU

Hlavným cieľom prestavby hospodárskeho mechanizmu v poľnohospodársko-potravinárskom komplexe je urýchlenie procesu intenzifikácie prechodom poľnohospodárstva a jeho jednotlivých subjektov cestou intenzívneho rozvoja, výraznejšou akceleráciou ekonomickej efektívnosti spoločenskej výroby. Pôjde o taký vývoj poľnohospodárskej produkcie, pri ktorom prvoradým sa stane jej efektívnosť.

Zdôrazňujeme to hlavne preto, že v doterajších prístupoch sme síce potreby zvyšovania efektívnosti poľnohospodárskej výroby často zdôrazňovali, no pri praktickej realizácii prioritným bol rast produkcie a ekonomickú efektívnosť spoločenskej výroby sme často považovali za druhoradú. Preto pre ďalší rozvoj poľnohospodársko-potravinárskeho komplexu zaostane síce stratégia sebestačnosti základných druhov poľnohospodárskych produktov, ale túto bude potrebné zabezpečovať na základe národohospodárskej a podnikovej efektívnosti.

Kritérium národohospodárskej efektívnosti v súlade s obsahovým poňatím ekonomickej efektívnosti spoločenskej výroby zahŕňa ako naturálno-vecnú, tak aj hodnotovú stránku reprodukčného procesu. Naturálno-vecná stránka kritéria efektívnosti v zmysle účelnosti produkcie a uspokojovania požiadaviek spotrebiteľa požaduje, aby rozsah, štruktúra a kvalita vyrobených poľnohospodárskych produktov boli v súlade s kvalitou a štruktúrou spoločenských potrieb. Hodnotové kritérium vyjadruje mieru zhodnotenia disponibilných výrobných zdrojov s cieľom dosahovať požadované množstvo produkcie s minimom nákladov spoločenskej práce, t. j. uspokojovať spotrebiteľa najefektívnejším spôsobom.

Z hľadiska vyjadrovania kritéria národohospodárskej efektívnosti v ekonomickej teórii existujú dva prístupy. Jedna skupina je toho názoru, že obidva uvedené aspekty nie je potrebné vyjadrovať, skúmať a hodnotiť osobitne, ale ako užitočnosť efektov, tak aj hospodárnosť vyjadriť v jednom ukazovateli jednotným spôsobom. Druhá skupina autorov sa domnieva, že cez kritérium národohospodárskej efektívnosti treba na jednotlivé podniky vytvárať spätné väzby, ktoré by sa mali prejavovať:

a) v uspokojovaní požiadaviek spotrebiteľa, čo je možné kvantifikovať na základe ukazovateľa plnenia záväzných plánovaných úloh a plnenia hospodárskych zmlúv, v ktorých sú zakotvené spoločenské potreby v oblasti výroby;

b) v zhodnocovaní disponibilných výrobných zdrojov (pracovných síl, poľnohospodárskej pôdy a výrobných fondov) cez dosahovanie maximálneho národohospodárskeho efektu.

Aby národný dôchodok dlhodobo rástol optimálnym spôsobom, je potrebné, aby aj jednotlivé subjekty materiálnej výroby smerovali k jeho optimálnemu rastu. Z hľadiska centra je potrebné v danom smere vytvoriť takú „atmosféru“ a ekonomické prostredie, že uvedená požiadavka bude podnikovou sférou akceptovaná.

Prikláňame sa k tomuto druhému variantu kritéria národohospodárskej efektívnosti, pretože predpokladáme, že cieľová orientácia výroby poľnohospodárskej produkcie musí smerovať k uspokojovaniu spoločenských potrieb (spoločenskej užitečnosti produkcie) a súčasný systém tvorby nákupných cien pripúšťa značnú sortimentovú kompenzáciu medzi poľnohospodárskymi produktami. Viacero variantov podnikovej štruktúry nedáva záruky, že štruktúra výroby v jednotlivých poľnohospodárskych podnikoch sa bude vyvíjať v takom smere, ako je žiadúce v zmysle uspokojovania spoločenských potrieb. Niektorí autori vidia riešenie v prechode na ceny plánovanej vybilancovanosti.¹⁾

Obidva aspekty ekonomickej efektívnosti spolu vzájomne súvisia a na úrovni odvetvia poľnohospodárstva by sme ich nemali oddelovať, ale cez požadovaný rozsah štruktúrou a kvalitou poľnohospodárskych produktov zabezpečovať hospodárnosť výroby na úrovni poľnohospodárskych podnikov.

V danom prípade minimalizácia nákladov pre výrobu daného množstva produkcie úzko súvisí s problémom substitúcie výrobných faktorov, ich optimálnej kombinácie. Výrobca môže dané množstvo produkcie vyprodukovať pri použití rôznej technológie výroby, rozdielnej kombinácie priemyselných hnojív a maštalného hnoja, nerovnakého pomeru medzi objemovými a jadrovými krmivami a pod. Preto ekonomický obsah kritéria hospodárnosti nespočíva len vo voľbe syntetického, resp. čiastkových ukazovateľov hospodárnosti, ale v dosiahnutí správnej proporcionality medzi výrobnými faktormi, vo voľbe racionálneho spôsobu výroby.

Problém hospodárnosti vzniká pri optimalizácii kombinácie výrobných zdrojov potrebných k výrobe danej užitočnej hodnoty. Ide o známy problém voľby spôsobu výroby. Selektácia spôsobu výroby má dva stupne: 1. eliminácia výrobnotechnicky neefektívnych spôsobov výroby, 2. voľba výrobné ekonomicky efektívneho spôsobu výroby (T o m s 1988).

Rovnako účelnosť produkcie na úrovni podnikov je výsledkom ako optimálnej kombinácie produktov (optimálnej štruktúry výroby), tak aj dosiahnutej úrovne intenzifikačných faktorov a im zodpovedajúcej hektárovej úrody, resp. užitočnosti hospodárskych zvierat. Optimálna kombinácia produktov bude rozdielna podľa toho, aké koeficienty „spotreby“ výrobných faktorov sa dosahujú a aká je ich dispozícia. Jej výpočet si vyžaduje objektívne hodnotenia vzťahov medzi jednotlivými produktami, vyúsťujúcich do vzájomnej nadväznosti odvetví, a zváženie ich požiadaviek na pracovné sily, výrobné fondy a poľnohospodársku pôdu a kritéria podnikovej efektívnosti.

Je známe, že v minulosti sme v tvorbe plánov hmotno-hodnotové vzťahy nerešpektovali, uprednostňovali sme ich vecnú stránku na základe vysokej centralizácie, zaručujúcej odbyť poľnohospodárskych produktov. Centralizácia si automaticky vytvorila súbor direktívnych ukazovateľov, čo viedlo k presunu zodpovednosti za dosiahnuté výsledky. Podniky boli hodnotené podľa splnenia plá-

¹⁾ Principiálne riešenie v tejto oblasti zrejme spočíva v prekonaní dvoch základných koncepcií cien – cien nákladového princípu a cien optimálneho plánu, ktoré sa zatiaľ rôzne stretávajú, a ich nahradenie jednotnou cenovou koncepciou, ktorá bude organicky zahrňovať ako spoločensky nutné náklady práce a ostatných zdrojov, tak aj stupeň uspokojovania spoločenských potrieb (T o m s 1988, s. 254).

novaných ukazovateľov, čo spolu s tvorbou plánov „od úrovne“ viedlo k podceneniu hodnotových ukazovateľov a k presunu zodpovednosti za dosiahnuté výsledky na nadriadené orgány. Potom splnenie plánovaných úloh bolo priaznivejšie z hľadiska účelnosti produkcie ako z hľadiska hospodárnosti (jej dosahovania s najnižšími nákladmi).

Pravda nie každé zvyšovanie podnikovej efektívnosti je súčasne aj rastom národohospodárskej efektívnosti, a to v prípade, keď na úrovni podnikov sa bude presadzovať rast takej produkcie, ktorá nebude v úplnom súlade s národohospodársky preferovanou spoločenskou úžitkovou hodnotou.

Pred ekonomickou teóriou, ale aj pred riadiacimi pracovníkmi hospodárskej praxe stojí úloha naďalej prepracovať metódu a postup transformácie kritéria národohospodárskej sféry. Intenzívny rozvoj poľnohospodárskej výroby si bezpodmienečne vyžaduje, aby „správanie“ sa podnikov bolo konzistentné, resp. čo najkonzistentnejšie s kritériom národohospodárskej efektívnosti.

Existuje niekoľko prístupov k transformácii národohospodárskeho kritéria efektívnosti do podnikovej sféry. Myslíme si, že v súlade so Zásadami hospodárskeho mechanizmu v poľnohospodársko-potravinárskom komplexe by sa mala uskutočňovať týmito formami:

1. systémom dovádzania národohospodárskeho plánu do podnikovo-hospodárskej sféry,
2. dôsledným uplatňovaním princípov chozrasčotného hospodárenia,
3. uplatňovaním parametrického ekonomického prostredia v poľnohospodársko-potravinárskom komplexe.

Aj keď uvedené formy na seba nadväzujú a vzájomne sa prekrývajú, predsa majú svoje osobitosti pri rešpektovaní kritéria efektívnosti v zameraní na intenzívny rozvoj jednotlivých subjektov poľnohospodársko-potravinárskej výroby.

K SYSTÉMU DOVÁDZANIA NÁRODOHOSPODÁRSKEHO PLÁNU DO PODNIKOVO-HOSPODÁRSKEJ SFÉRY

V nových podmienkach sa výrobná-hospodárska samostatnosť bude presadzovať v realizácii výrobných cieľov smerujúcich k maximálnej chozrasčotnej efektívnosti. Výrobné ciele budú okrem chozrasčotnej efektívnosti určovať zámery štátneho plánu, záväzného určenia spoločenskej potreby do štátnych fondov.

Trhová produkcia ostatných poľnohospodárskych produktov sa zabezpečuje priamymi odberateľsko-dodávateľskými rokovaniami medzi poverenými nákupcami (ako nositeľmi spoločenskej potreby) a poľnohospodárskymi podnikmi. Cez odberateľsko-dodávateľské vzťahy sa bude zabezpečovať nielen spotreba potravín, ale sa budú realizovať aj výrobné ciele poľnohospodárskych podnikov, ale v kvalitatívne nových podmienkach. Centrum vypracuje na dlhodobejšie obdobie svoje zámery na objem, štruktúru a kvalitu poľnohospodárskych produktov, čím sa jednotlivé podniky budú nepriamo usmerňovať a motivovať k zabezpečeniu predpokladaných odbytových zámerov (tovarovej rovnováhy). Činnosť odberateľa ako subjektu štátnych objednávok nadobudne charakter dialógu na rovnoprávnej, partnerskej úrovni, a nie príkazu, kde sa disproporcie častokrát riešili rôznymi administratívno-direktívnymi zásahmi do štruktúry výroby podnikov.

Rozhodujúcim prostriedkom transformácie spoločenských potrieb do činnosti podniku je jeho hospodársky plán, jeho tvorba v kvalitatívne iných podmienkach. Princíp samofinancovania si vyžiada, že podniky budú vychádzať z disponibilných výrobných zdrojov a ich požadovanej národohospodárskej efektívnosti. Pôjde o výrobné-ekonomické zdôvodnenie plánu na základe maximálneho využitia pro-

dukčného a ekonomického potenciálu. Na základe neho by mali podniky plánovať ako trhovú produkciu, disponibilné podnikové dôchodky vrátane tvorby zisku, tak požiadavky na investície a celkové materiálo-technické zabezpečenie. Hospodársky plán na úrovni podniku bude na rozdiel od minulosti určovať nielen hmotné, ale aj hodnotové proporcie z hľadiska dlhodobého žiadúceho rozvoja podniku. Takto kritérium národohospodárskej efektívnosti bude mať plánovitú funkciu: tvorba hospodárskych plánov podniku bude v súlade s požadovanou úrovňou a dynamikou národohospodárskej efektívnosti na úseku poľnohospodársko-potravinárskeho komplexu.

Predpokladá sa spätná väzba na poľnohospodárske podniky z hľadiska vecnej stránky kritéria efektívnosti. Jej realizáciu je potrebné spájať s prísnyimi sankciami za nesplnenie úloh štátneho plánu a hospodárskych zmlúv v oblasti vecnej štruktúry, kvality a ostatných požadovaných podmienok. Keď sa nevyvodzujú dôsledky z neplnenia úloh, resp. nezároveň sa podniky, ktoré ich kvalitne a zodpovedne plnia, nemôže ani dobre rozpracovaný hospodársky mechanizmus účinne fungovať. Preto aj nesplnenie úloh v štruktúre a sortimente sa musí premietnuť do hospodárskych výsledkov.

ZÁSADY CHOZRASČOTNÉHO HOSPODÁRENIA A KRITÉRIUM EFEKTÍVNOSTI

Medzi základné zásady chozrasčotu z hľadiska ich realizácie v hospodárskej praxi patria:

- a) zásada samofinancovania
- b) zásada hmotnej zainteresovanosti a hmotnej zodpovednosti,
- c) spojenie plánovitého riadenia a národného hospodárstva s ekonomickou samostatnosťou.

Z hľadiska samofinancovania je rozhodujúca efektívnosť výrobných zdrojov. Intenzívny rozvoj poľnohospodárstva si vyžaduje efektívne využívanie existujúcich výrobných zdrojov (základných fondov, obežných výrobných fondov, pracovných síl a poľnohospodárskej pôdy) na jednej strane a maximálnu mieru využívania najnovších vedeckotechnických poznatkov na strane druhej. V prvom prípade ide o kvantitatívnu formu intenzifikácie, prejavujúcu sa zvyšovaním rýchlosti výrobného (pracovného) procesu vyšším využitím existujúcich (disponibilných) výrobných zdrojov.

V druhom prípade ide o kvalitatívnu formu intenzifikácie, prejavujúcu sa hlavne vo zvyšovaní kvality mechanizácie, biologického materiálu, pracovných síl a pod. Na základe zdokonaľovania výrobných činiteľov by malo dochádzať k zvyšovaniu ich efektívnosti, k úspore výrobných zdrojov na jednotku produkcie.

Ide v podstate o kvalitatívne nové cesty zvyšovania produkcie a tým aj uspokojovania požiadaviek spotrebiteľov.

Že efektívnosť výrobných zdrojov, ich racionálne využívanie je rozhodujúce aj z hľadiska celkovej chozrasčotnej efektívnosti, svedčia údaje tab. I, porovnávajúce vzájomné vzťahy medzi mierou zisku (zisk: výrobné fondy $\times$ 100) a vybavenosťou podnikov výrobnými zdrojmi na jednej strane a ich efektívnosťou na druhej strane. Ide o súbor 54 poľnohospodárskych podnikov hospodáriacich v prírodno-výrobnej oblasti 12.

Z tabuľky vyplýva, že medzi rastom miery zisku a vybavenosťou výrobnými zdrojmi nie je významnejšia závislosť, pretože v podnikoch s vyššou mierou zisku nedošlo k podstatnejšiemu vybaveniu výrobnými zdrojmi. Naopak môžeme konštatovať, že medzi týmito dvoma vzťahmi nie je priama závislosť. Na mieru zisku,

I. Analýza vzťahov medzi mierou zisku a vybavením podniku výrobnými zdrojmi — Analysis of the relations between rate of profit and provision of enterprise with production resources

Miera zisku (interval)	Počet podnikov	ZVF na 1 na p. p.	Zásoby na 1 ha p. p.	Počet prac. na 100 ha p. p.
do 3,0	5	33 481	13 426	15,04
3,1 — 6,0	14	51 888	17 153	18,89
6,1 — 9,0	17	47 072	15 880	18,66
9,1 — 12,0	9	48 797	18 088	17,96
nad 12,1	8	40 876	16 588	15,99

Číselné údaje sú prevzaté z diplomovej práce L. Očenášovej (Rentabilita výroby a príčiny jej diferencie vo vybranom súbore poľnohospodárskych podnikov, Bratislava 1989).

II. Analýza vzťahov medzi mierou zisku a efektívnosťou výrobných zdrojov — Analysis of the relations between rate of profit and effectiveness of production resources

Miera zisku (interval)	Počet podnikov	Výkony celkom na 100 Kčs ZVF	Výkony celkom na 100 Kčs zásob	Výkony celkom na prepoč. prac.
do 3,0	5	63,7	158,8	141 817
3,1 — 6,0	14	54,5	164,8	149 603
6,1 — 9,0	17	63,8	187,0	159 194
9,1 — 12,0	9	68,1	183,8	185 116
nad 12,1	8	76,1	187,4	194 359

a ako to vyplynulo aj z ďalších analýz, ani na dôchodkovosť výroby nevplyva vybavenosť v takej miere ako efektívnosť využívania základných fondov, zásob a pracovných síl (Ambroš 1985). Svedčia o tom aj údaje v tab. II, sledujúce vzájomné vzťahy medzi mierou zisku a efektívnosťou základných fondov, zásob a produktivitou živej práce.

Z tabuľky vyplýva, že podniky s vyššou mierou zisku dosahujú aj vyššie výkony na 100 Kčs ako základných výrobných fondov, tak aj zásob, a rovnako vyššiu produktivitu práce. Preto intenzívny rozvoj poľnohospodárskej výroby si vyžaduje využívať disponibilné výrobné zdroje tak, aby nimi vytvorené efekty v plnej miere zabezpečovali reprodukčný proces v zmysle samofinancovania.

V ekonomickej teórii sa dlhšie diskutuje o tom, ktorý ukazovateľ by naobjektívnejšie vyjadroval efektívnosť hospodárskej činnosti konkrétneho podniku. Myslíme si, že určitý ukazovateľ môže plniť túto funkciu vtedy, keď vyjadruje určitú normatívnu veličinu, porovnateľnú s dosiahnutým výsledkom konkrétneho podniku, ktorá zároveň vyjadruje prínos k tvorbe národného dôchodku.

Zhodujeme sa s názormi autorov, že národný dôchodok tvorí čistá produkcia každého odvetvia, resp. podniku, a že je základom merania efektov a pre určenie impulzov, ktoré napomáhajú jej maximalizácii (Ferianc 1983). V kategórii čistá produkcia (hrubý dôchodok) je vyjadrená veľkosť realizovanej a živou prácou novovytvorenej hodnoty. V procese realizácie, ako to dokázal už K. Marx v III. zväzku Kapitálu, sa časti hodnoty viažu na jednotlivé výrobné zdroje.

Samofinancovanie predpokladá vytvorenie rovnováhy medzi vytvorenými finančnými zdrojmi a ich potrebou z hľadiska reprodukcie vecných a osobných činiteľov výroby. Nejde len o úhradu nákladov z realizovaných výnosov, ale o úhradu finančných potrieb z vlastných zdrojov. V danom prípade by sme si mali vytvoriť jasnú predstavu o tom, aké efekty v podobe čistej produkcie (resp. hrubého dôchodku) a zisku by mali jednotlivé podniky vytvoriť, resp. k akým efektom by mali smerovať v zmysle účelovej funkcie. Hodnotenie podnikov podľa skutočnej úrovne v uvedených ekonomických efektoch sa bude odlišovať od hodnotenia podľa „úrovne“ plánu a jeho plnenia vtedy, keď dosiahnuté výsledky sa budú porovnávať s očakávanými, resp. normovanými na základe kritéria efektívnosti.

Z hľadiska reprodukčnej schopnosti podnikov, zabezpečenia ako jednoduchej, tak aj rozšírenej reprodukcie je potrebné dosiahnuť určitú veličinu čistej produkcie (hrubého dôchodku). Na jej tvorbe by sa mali podieľať ako základné a obežné výrobné fondy a pracovná sila, tak aj poľnohospodárska pôda, ktoré výrobné zdroje sú vo výrobnom procese viazané a v procese realizácie pri ich produktívnom využití sa časti tejto novovytvorenej hodnoty na ne viažu. Pre realizáciu novovytvorenej hodnoty sa táto viaže na všetky výrobné zdroje a veľkosť tohto efektu považujeme za výraz ich ekonomickej efektívnosti a zároveň príspevok príslušného výrobného zdroja k vytvoreniu celkovej veľkosti čistej produkcie.

Keď vychádzame zo súčasných ekonomických nástrojov riadenia, tak na pracovnú silu sa viažu mzdy a odmeny a koeficient efektívnosti živej práce pre stanovenie úhrady príspevku na sociálne zabezpečenie, plánovanú dotáciu do fondu spoločenskej spotreby a 50% daň z miezd a odmien. Z hľadiska reprodukčnej schopnosti bude kritériom maximálneho využitia pracovných síl tvorba finančných zdrojov na úhradu miezd a odmien MaO , príspevok na sociálne zabezpečenie, tvorbu spoločenskej spotreby a kritériálny odvod dane z miezd a odmien Z_1 , čiže $MaO + Z_1$.

Za normatívny efekt používaných výrobných fondov možno považovať 4,5 % zisku vo vzťahu k ich priemernej viazanej hodnote za príslušné obdobie. Ide o normatívny efekt viazaný na výrobné fondy a potreby pre zabezpečenie ich rozšírenej reprodukcie Z_2 . Na výrobné fondy sa viažu aj odpisy O predstavujúce splátku istiny. Obidve zložky možno vyjadriť na základe tzv. anuity.

Veľičina diferenciálnej renty Z_3 vyjadruje efekt z využívania poľnohospodárskej pôdy lepšej bonity a je určená na základe sadzby pozemkovej dane. Na základe uvedeného si môžeme vymedziť požadovanú (normatívnu) čistú produkciu $NČP$, resp. hrubý dôchodok ²⁾ z hľadiska potrebnej tvorby finančných zdrojov následovne:

²⁾ Významom, úlohou a teóriou normatívneho hrubého dôchodku sa zaoberali C. Ledl (Lom a kol. 1971), neskôr P. Ambroš (1980 a 1985) a iní. Teoretické zdôvodnenie, metodiku výpočtu a praktickú diferenciáciu poľnohospodárskych podnikov na základe normatívneho (kritériálneho) hrubého dôchodku (a neskôr do podoby upravených vlastných výkonov) vypracovali u nás H. Solíková a L. Klinko (Klinko 1982).

$$N\dot{C}P = NO + Z_1 + Z_2 + Z_3$$

$$\text{pričom } Z_1 = (NO + NO \cdot k) \cdot 0,50$$

kde: NO – nákladové odmeny (mzdy a odmeny v plánovanom období)

Z_2 – výrobné fondy $\cdot 0,045$

Z_3 – pozemková daň

k – súhrnný koeficient pre stanovenie príspevku na sociálne zabezpečenie a dotáciu podnikových fondov na spoločenskú spotrebu.

Keď sú nákupné ceny a zatriedenie podnikov do príslušných produkčno-ekonomických skupín určené objektívne, potom by podniky na základe stanovených ekonomických normatívov mali dosahovať takú efektívnosť výrobných zdrojov, ktorá zodpovedá vyčíslenej normatívnej čistej produkcii.

Potom aj reprodukčnú schopnosť podniku môžeme posúdiť nasledovne:

$$\frac{\text{skutočná čistá produkcia (skutočný hrubý dôchodok)}}{\text{normatívna čistá produkcia (normatívny hrubý dôchodok)}}$$

Z naznačeného vyplýva, že podnik vyrába efektívne vtedy, keď dosahuje normatívnu čistú produkciu. Vtedy podnik prispel k tvorbe národného dôchodku takou mierou, ktorá zodpovedá normatívu národohospodárskej efektívnosti (resp. je väčšia) a rozsahu používaných výrobných zdrojov. V zásade by teda podniky nemali dosahovať nižšiu čistú produkciu ako je normatívna. Ich vzájomné porovnanie charakterizuje relatívnu efektívnosť v podniku používanej živej práce, výrobných fondov a poľnohospodárskej pôdy.

Z uvedeného vyplýva, že ekonomické ciele poľnohospodárskych podnikov ako bezprostredných článkov výroby a celospoločenskej kooperácie sa budú prejavovať v bezprostrednom zvyšovaní družstevných dôchodkov – čistej produkcie a zisku. Kým čistá produkcia po odpočítaní odvodov predstavuje disponibilné podnikové dôchodky (od úrovne ktorých závisí ako osobná a spoločenská spotreba, tak aj rozvojové potreby podniku), zisk predstavuje chozrasčotný dôchodok, ktorý by mal v potrebnej miere vytvárať zdroje pre podnikové fondy a zainteresovávať kolektívy pracovníkov na maximálnej hospodárnosti. V danom prípade ide o vzájomné vzťahy medzi čistou produkciou a ziskom ako jej súčasťou. Proporcie medzi čistou produkciou, mzdami a ziskom treba v socialistickej ekonomike považovať za jednu zo základných proporcií, ktoré musia byť na úrovni podniku riešené tak, aby podiel nákladovej odmeny na čistej produkcii bol adekvátny výsledkom v zmysle princípu ekvivalencie.³⁾

Od normatívnej čistej produkcie môžeme veľmi jednoducho odvodiť aj normatívny zisk, znamenajúci v podstate súčet realizovanej časti efektov v podobe Z_1 , Z_2 a Z_3 . Z hľadiska ekonomickej funkcie z nich bude významný normatívny efekt z používaných výrobných fondov pre zabezpečenie rozšírenej reprodukcie.

Pôjde predovšetkým o prídely do fondu rozvoja, aby ich veľkosť zodpovedala rozvojovým potrebám podniku. V danom prípade potreba finančných zdrojov na rozvojové investície bude rozdielna, pretože medzi podnikmi existujú rozdiely ako vo vybavenosti základných prostriedkov, tak aj v stupni ich opotrebenia, v štruktúre výroby a pod. Z týchto dôvodov existujú rozdielne podmienky reprodukcie základných prostriedkov.

³⁾ Princíp ekvivalencie v ekonomickom slova zmysle spočíva v tom, že od veľkosti čistej produkcie závisí nielen jeho perspektívny rozvoj, ale aj úroveň miezd a odmien. Podľa princípu ekvivalencie je postavenie podniku závislé od veľkosti disponibilných podnikových dôchodkov, ich ekvivalentného prínosu k tvorbe národného dôchodku.

Uvedená požiadavka si vyžaduje vytvoriť určitý model tvorby zdrojov reprodukcie základných prostriedkov, porovnávať zdroje s potrebami a pod. Poľnohospodársky podnik musí vychádzať z vlastných podmienok, z daného stavu a alternatívnych cieľov. Existuje vzájomná závislosť medzi podielom odpisov na financovanie investícií a potrebou zisku do fondu rozvoja. Čím je rozvoj podniku rýchlejší, tým je menší podiel odpisov a tým je potrebný väčší podiel do fondu rozvoja. V danom prípade bude potrebné na základe určitých alternatív rozvoja podnikov metodicky riešiť potrebnú tvorbu čistého zisku. Reprodukčná schopnosť podniku potom závisí od toho, ako sa potreba tohto zisku približuje k disponibilnému čistému zisku. Jeho potrebnú veličinu budú podniky zabezpečovať cez racionálnu vybavenosť výrobnými fondami a pracovnými silami a ich rastúcu efektívnosť.

Normatívy efektívnosti a požiadavka samofinancovania takto predpokladá, že najdôležitejšou cestou transformácie národohospodárskeho kritéria efektívnosti do podnikovej sféry sa bude presadzovať cez normovanie efektívnosti „zdola“, teda z podnikovej úrovne.

Z tohto hľadiska normatívna čistá produkcia predstavuje výsledný ekonomický potenciál jednotlivých poľnohospodárskych podnikov, ich požadovanú úroveň výrobo-ekonomickej činnosti. Predstavuje integrálny (syntetický) výraz ekonomickej efektívnosti poľnohospodárskych podnikov. Z nej by sa malo vychádzať ako pri hodnotení podnikov, tak aj pri hmotnej zainteresovanosti.

Hospodárenie na úrovni normatívnej čistej produkcie si rozhodne vyžaduje širší priestor pre podnikateľskú činnosť. V záujme maximálneho využitia ako materiálnych, tak aj ľudských výrobných zdrojov dôjde k ďalšiemu rozvíjaniu ako horizontálnych, tak aj vertikálnych kooperačných vzťahov, k prehĺbeniu integračných procesov medzi poľnohospodárskymi, potravinárskymi, obchodnými i inými organizáciami.

Plnohodnotný poľnohospodársky podnik treba spájať s diverzifikačným procesom, v ktorom podnik poľnohospodárskej prvovýroby bude diverzifikovať svoju výrobnú činnosť ako v oblasti klasických poľnohospodárskych výrob, tak aj v predvýrobnej a povýrobnej etape a tiež v oblasti rôznych služieb. Uvedené procesy diverzifikácie predmetu výroby a nevýrobnej činnosti treba spájať s rozvíjajúcou sa hospodárskou samostatnosťou poľnohospodárskych podnikov, ale aj so zodpovednosťou za dosiahnuté výsledky.

Rozvoj podnikateľských aktivít si vyžaduje otvorenosť voči okoliu, aby styk s okolím nebol sprostredkovaný inou (spravidla nadriadenou) organizáciou. Stratégia rozvoja podnikov, ich výrobná, technická a finančná politika si v záujme efektívnosti výroby vyžiada nové formy združení a prepojení, a to osobitne výrobu efektívnych vstupov do poľnohospodárstva.

Efektívnosť výrobných zdrojov závisí nielen od ich kvality, ale aj od komplexnosti a optimálnej štruktúry. Obmedzenosť jedného výrobného zdroja (napr. najvhodnejšie technológie), nesprávne proporcie medzi základnými a obrátovými fondami a nízka kvalifikácia pracovníkov znižuje ich celkovú efektívnosť a tým aj potrebnú tvorbu čistej produkcie a zisku. Nekvalitné výrobné prostriedky a iné výrobné faktory dodávané do poľnohospodárstva limitujú jeho efektívnosť rovnako tak ako ich nedostatok.

Intenzívny rozvoj poľnohospodárskej výroby si preto vyžaduje rovnovážny stav medzi požiadavkami na vstupy na jednej strane a ich dispozíciou a kvalitou na druhej strane. Rovnako jedným z hlavných východísk prestavby hospodárskeho mechanizmu je plné využívanie zákona rozdeľovania podľa práce, vytvorenie princípu ekvivalencie medzi prínosom pre spoločnosť a rozdeľovaním novovytvorenej hodnoty.

Prijaté dokumenty k prestavbe hospodárskeho mechanizmu zdôrazňujú, že na úrovni národného hospodárstva je rozhodujúcim ukazovateľom čistá produkcia a na úrovni podnikov čistý dôchodok (zisk), v niektorých prípadoch sa pripúšťa aj ukazovateľ čistej produkcie. Myslíme si, že jednou z rozhodujúcich skutočností, ktoré determinujú základnú kategóriu pre hmotnú stimuláciu, je spôsob rozdeľovania tržieb, na ktorý v rozhodujúcej miere vplyva spôsob stanovovania objemu miezd. Objem miezd je v daných podmienkach určený systémom rozdeľovania realizovanej novovytvorenej hodnoty.

V zásade môže ísť o dva spôsoby stanovenia objemu miezd:

- Na základe garancie základnej (tarifnej) zložky miezd a odmien bez zreteľa na veľkosť čistej produkcie (hrubého dôchodku). Vtedy sa stáva, že na mzdy a odmeny sa vynaloží väčší objem novovytvorenej hodnoty ako je ekvivalent skutočne vytvoreného nutného produktu. Potom aj realizovaný zisk bude menší ako je ekvivalent vytvoreného nadproduktu, a to z toho dôvodu, že dôjde k presunu časti zisku do osobnej spotreby, čo by za normálnych podmienok malo negatívny vplyv na perspektívny rozvoj podniku a na realizáciu intenzívneho rozvoja.

- Keď mzdy a odmeny ako celok sú v plnej miere závislé od veľkosti vytvorenej čistej produkcie v tom zmysle, že podnik z realizovanej produkcie najskôr plní povinnosti voči štátu, potom dotuje v plnej výške príslušné fondy, a to osobitne fond rozvoja, a mzdy a odmeny vstupujú ako výsledková (reziduálna) kategória.

Vaner (1989) považuje prvý spôsob rozdeľovania hrubého dôchodku, znamenajúci vysokú garanciu rozhodujúcej časti miezd a odmien na základe plne hraanej nákladovej položky, za prvý model chozrasčotu. V prípade, že základným stimulačným kritériom je čistá produkcia, pretože mzdy a odmeny v nej vystupujú ako výsledné kategórie, ide o druhý model chozrasčotu.

Zhodujeme sa s názormi autorov, že z hľadiska požiadaviek intenzívneho rozvoja je riešenie obsiahnuté v druhom modeli chozrasčotu (t. j. mzdy ako výsledková kategória) aj teoreticky viacej opodstatnené a že sa práve týmto smerom bude musieť uberať ďalší rozvoj hospodárskeho mechanizmu (Vaner 1989, s. 32).

Takýto princíp tvorby a rozdeľovania čistej produkcie je v plnej miere zakotvený v Zákone o poľnohospodárskom družstevníctve (§ 16, ods. 2), kde sa konštatuje: „Družstvo použije svoju produkciu predovšetkým na splnenie menovitých úloh štátneho plánu, záväzkov z hospodárskych zmlúv, na zabezpečenie vlastnej rozšírenej reprodukcie a ďalej na uspokojenie osobnej spotreby svojich členov, prípadne pracovníkov.“

Uvedený princíp tvorby a rozdeľovania konečných výsledkov vychádza z hodnotenia podnikov a kolektívov pracujúcich od úrovne efektívnosti, kde miera odmeny je v súlade s mierou práce.

V danom prípade nutný produkt a nadprodukt odpovedá princípu ekvivalencie. Došlo by k značnému zjednodušeniu v mzdovej regulácii, úroveň miezd a odmien by bola v plnej miere závislá od úrovne hospodárenia.

Ako je známe, takýto princíp odmeňovania sa v JRD v plnej miere realizoval a bol vysoko efektívny. Samozrejme nie u všetkých podnikoch v rovnakej miere. Tam, kde bola na vysokej úrovni úroveň riadenia, pracovná disciplína a ochota podnikať a smelo riskovať, sa dosiahli veľmi dobré výsledky, vysoká produktivita práce a jej odpovedajúca odmena.

V uvedenom období vývoj odmien v jednotlivých JRD úzko súvisel s tvorbou a rozdelením hrubého dôchodku, ktoré však malo v rozličných obdobiach rozdielnú formu. Napr. v stanovách JRD platných do IV. zjazdu JRD bola dotácia do jed-

notlivých fondov konkrétne určená. Pri rozdeľovaní hrubého dôchodku malo družstvo vychádzať zo zásady, že prírastok celkového dôchodku oproti minulému roku sa rozdelí tak, aby prídely do fondu akumulácie rástli rýchlejšie ako osobná a spoločenská spotreba.

Postupne sa aj v JRD začal presadzovať nivelizačný princíp regulovania miezd a odmien tak, že podniky sa triedili podľa dosiahnutej ročnej odmeny na pracovníka a u nich sa určil maximálny prírastok odmien. V skupine podnikov, kde bola najnižšia odmena, sa pripúšťal najvyšší koeficient, a v skupine podnikov, kde sa dosiahla najvyššia odmena na pracovníka, zase najnižší koeficient rastu odmien. Takto došlo medzi JRD k postupnému vyrovnaniu odmien pri značne diferencovaných konečných výsledkoch. Uvedený proces sa premietol do zisku, resp. strátivosti u slabých hospodáriacich podnikov. Z hľadiska princípu odmeňovania bola výška odmien u týchto podnikov nepomerne vyššia ako bol ekvivalent nutného produktu. Danú situáciu bolo potrebné riešiť dotáciami a redistribúciami, pomocou ktorých sa straty zle hospodáriacich podnikov vyrovnávali na úkor tých, čo hospodárili efektívne. Hodnotenie podnikov podľa plnenia plánu stanoveného od úrovne sa dostalo do rozporu s kritériom efektívnosti a viedlo k pohodlnosti a nezodpovednosti za dosiahnuté výsledky.

Na znižovanie rozdielov v hospodárení poľnohospodárskych podnikov sme v prevažnej miere začali používať nenávratný prísun peňažných prostriedkov. Od roku 1967 to boli hlavne stabilizačné dotácie a tieto neskôr boli nahradené dotáciami z fondu intenzifikácie. Zámer bol jednoznačný: pozdvihnúť úroveň zaostávajúcich podnikov aspoň na úroveň priemerne hospodáriacich podnikov. V súčasnosti môžeme jednoznačne konštatovať, že zámer se nám nepodarilo splniť.

„Vzhľadom k tomu, že prostriedky z fondu intenzifikácie neboli viazane na konečné výsledky, ale len na splnenie dielčích konkrétnych opatrení, boli intenzifikačné programy len „zásterkou“ k získaniu prostriedkov na vyrovnanie nedostatkov vo finančných zdrojoch.“ (Kořínek 1989)

Išlo v podstate o inštitucionálne riešenie regulácie ekonomickej aktivity prostredníctvom individualizovaného prístupu po riadiacej vertikále. Nielen sústava dotácií nenávratných prísunov peňažných prostriedkov, ale aj sústava odvodov mala ochránarsky charakter slabých hospodáriacich podnikov.

Charakter intenzívneho rozvoja poľnohospodárskej výroby si vyžaduje realizovať v plnej miere kritérium efektívnosti s cieľom využiť u každého ekonomického subjektu produkčný a ekonomický potenciál a od úrovne jeho využitia musia byť tieto subjekty aj hodnotené a hmotne zainteresované.

Požadovaná efektívnosť využívania výrobných zdrojov a od nej odvodená normatívna čistá produkcia (prípadne iné objektívne ekonomické kritérium) sa stane reálnym kritériom, ekonomickým cieľom poľnohospodárskych podnikov, kolektívov a jednotlivcov vtedy, keď bude slúžiť ako základ hodnotenia výsledkov ich hospodárskej činnosti a hmotnej zainteresovanosti.

Aj pri súčasnej regulácii miezd a odmien došlo k zjavnému podceneniu stimulačnej funkcie mzdy v zmysle kritéria efektívnosti, pretože prírastok čistej produkcie nemeria objektívne prínos poľnohospodárskeho podniku k tvorbe národného dôchodku. Vyplyva zo skutočnosti, že poľnohospodárske podniky hospodáriace v porovnateľných podmienkach sa od seba odlišujú dosiahnutou úrovňou ako čistej produkcie, tak aj zisku. Podniky, ktoré hospodária na úrovni normatívnej čistej produkcie, resp. ju prekračujú, nemôžu kalkulovať s takým prírastkom čistej produkcie ako podniky, ktorých efektívnosť využívania výrobných zdrojov nekorešponduje s normatívnou čistou produkciou, ale je nižšia. Pritom prírastok čistej produkcie je možné dosiahnuť aj pri klesajúcej efektívnosti výrobných zdrojov.

Keď má byť rozhodujúcim vodítkom správania sa podnikov kritérium efektívnosti, potom z neho treba perspektívne vychádzať aj pri mzdovej regulácii a celkovej hmotnej zainteresovanosti. Od normatívnej čistej produkcie ako úrovne výrobo-ekonomickkej efektívnosti podnikov možno odvodiť ako objem miezd a odmien v danom období, tak aj ich prírastok v nasledujúcom období.

Prírastok miezd a odmien (zainteresovanosť podľa prírastku) by sa mal odvozovať od normatívnej čistej produkcie a nie od jej značne diferencovanej úrovne v jednotlivých podnikoch.

Len za tohoto predpokladu (kritéria úrovňovej efektívnosti) je možný prechod k najhospodárnejšej výrobe, keď objektívne ekonomické pravidlá budú nielen rozširovať priestor pre iniciatívu a aktivitu, ale viesť podniky k zodpovednosti za dosiahnuté výsledky, k tlaku na racionálne využívanie ako ľudského činiteľa, tak aj výrobných fondov a poľnohospodárskej pôdy.

PARAMETRICKÉ EKONOMICKÉ PROSTREDIE A KRITÉRIUM EFEKTÍVNOSTI

Bezprostredným motivátorom zámerov intenzívneho rozvoja poľnohospodárskej výroby sú podniky. Prechod na intenzívny rozvoj predpokladá dosiahnutie takého postavenia národohospodárskeho kritéria efektívnosti, že sa toto stane rozhodujúcim pre správanie sa nielen podnikov, ale aj kolektívov výrobcov a jednotlivcov. To ale predpokladá vytvoriť a v praxi dôsledne uplatňovať ekonomické princípy a pravidlá, ktoré vytvoria také „ovzdušie“ a podmienky hospodárenia, ktoré sú spojené s efektívnou činnosťou v zmysle maximálneho uspokojovania spotrebiteľa kvalitnými poľnohospodárskymi produktami.

Parametrické ekonomické prostredie vystupuje v danom smere ako forma principiálneho uplatňovania a presadzovania intenzívneho rozvoja poľnohospodárskej výroby.

Keď sa má kritérium efektívnosti v praxi dôsledne realizovať, musí byť jeho ukazovateľ (v našom prípade normatívna čistá produkcia) realizovaný ako parameter a tento by mal mať z hľadiska jednotlivých poľnohospodárskych podnikov exogenný charakter, vodítko pre ich tvorčiu aktivitu.

Zhodujeme sa s názormi autorov, že bez vytvorenia a realizovania ekonomicky náročného prostredia nebude možné uplatňovať v plnej miere normatívne metódy riadenia, úplný chozrasčot, ale ani požadovanú hospodársku samostatnosť podnikov.

Princíp úplného chozrasčotu a parametrického ekonomického prostredia nemožno od seba oddeľovať, ale len pri vzájomnom pôsobení môžu viesť k dosahovaniu požadovanej úrovne efektívnosti a jej reálneho rastu. „Pokiaľ by systémy rozdeľovania podnikom dosiahnutého zisku, chozrasčotu a samofinancovania boli skonštruované sebedokonalejšie, ale zostala otvorená cesta dosahovania podnikových dôchodkov prostredníctvom národohospodársky neoprávnených spôsobov, nie je možné počítať so žiadúcim pôsobením hospodárskeho mechanizmu.“ (Dvořák 1988)

V poľnohospodárstve sme pri uplatňovaní zásad prestavby hospodárskeho mechanizmu vytvorili „neekonomické prostredie“ pre podniky, ktoré sú zaradené do tzv. osobitného režimu hospodárenia (má v podstate rovnaký charakter ako tzv. intenzifikačný program), ako aj neekonomické princípy uplatňovania diferenciálnych príplatkov II. V hospodárskej praxi sa takto naďalej uplatňuje „duálna ekonomika“, podľa ktorej pre jedny podniky platia pravidlá vymedzené v Zákone

o poľnohospodárskom družstevníctve v § 16 (hospodárenie družstva) a pre iné podniky § 17 (osobitný režim hospodárenia).

Aplikáciou uvedenej „duálnej ekonomiky“ nie sú vytvorené podmienky, v ktorých by len podniky hospodáriace na požadovanej úrovni mali pocit istoty, záruky, že ich podnikateľská aktivita je v súlade s kritériom národohospodárskej efektívnosti. Sme presvedčení, že len jednotné hodnotenie podnikov podľa úrovne efektívnosti odstráni zaostávanie, stagnáciu a prispeje k intenzívnemu rozvoju poľnohospodárskej výroby.

ZÁVER

Kritérium efektívnosti zahŕňa ako naturálno-vecnú, tak hodnotovú stránku reprodukčného procesu. V súlade so Zásadami hospodárskeho mechanizmu v poľnohospodársko-potravinárskom komplexe by sa malo toto kritérium uskutočňovať:

1. v systéme dovádzania národohospodárskeho plánu do podnikovo-hospodárskej sféry,
2. na základe uplatňovania princípov chozrasčotného hospodárenia,
3. vytvorením parametrického ekonomického prostredia.

Princíp samofinancovania si vyžiada také výrobo-ekonomické zdôvodnenie štruktúry výroby, ktoré bude vychádzať z produkčného a ekonomického potenciálu konkrétneho podniku. Ekonomický potenciál poľnohospodárskych podnikov sme vymedzili na základe normatívnej čistej produkcie následovne:

$$NČP = NO + Z_1 + Z_2 + Z_3$$

Kritériálny charakter normatívnej čistej produkcie by sa mal voči podnikom prejavovať v hodnotení ich výrobo-hospodárskej činnosti a hmotnej zainteresovanosti a v dôsledku toho v maximálnom využívaní disponibilných výrobných zdrojov.

Hospodárenie na úrovni normatívnej čistej produkcie si vyžaduje širší priestor pre podnikateľskú činnosť, prehĺbenie integračných procesov medzi poľnohospodárskymi, potravinárskymi, obchodnými a inými organizáciami na jednej strane a zodpovednosť za dosiahnuté konečné výsledky na strane druhej. Od normatívnej čistej produkcie možno odvodiť ako objem miezd v danom období, tak aj ich prírastok v období nasledujúcom.

Literatúra

- AMBROŠ, P.: Ekonomická efektívnosť poľnohospodárskej výroby. Bratislava, Príroda 1985.
- AMBROŠ, P.: Vlastné základy a ekonomické kalkulácie v poľnohospodárstve. Bratislava, Príroda 1980.
- BUNIČ, P. G.: Rozhodujúca je zainteresovanosť. Bratislava, Pravda 1988.
- DVOŘÁK, J.: Reforma řízení. Hospod. Nov., 1988, č. 4.
- FERIANEC, J.: Ekonomika času. Bratislava, Pravda 1983.
- KLINKO, L.: Vlastné výkony v poľnohospodárstve, metódy ich objektivizácie a normovania. Zeměd. Ekon., 28, 1982, č. 5.
- KORÍNEK, V.: Potraviny dražší o 12 miliard. Hospod. Nov., 1989, č. 7.
- LOM, F. a kol.: Zemědělská ekonomika, Praha, SZN 1971.
- TOMS, M.: Proces intenzifikace: teorie a měření. Praha, Academia 1988.
- VANER, J.: Základní vazba hospodářského mechanismu. Plán. Hospod., 1989, č. 3.
- ZAJÍC, M.: Cílem je vysoce integrovaný podnik. Hospod. Nov., 1988, č. 39.

Došlo 20. 6. 1989

Kritérium efektívnosti a intenzívny vývoj poľnohospodárstva v podmienkach prestavby hospodárskeho mechanizmu

Zeměd. Ekon., 36, 1990, č. 1, s. 17–30. — 2 tab., lit. 11, res., slov., čes., rus., angl., něm.

zemědělský podnik, efektívnost ekonomická, chozrasčot, čistá produkce normativní, teoretické pojednání

Autor poukazuje na možné prístupy transformácie národohospodárskeho kritéria efektívnosti do podnikovej sféry. V súlade so Zásadami hospodárskeho mechanizmu v poľnohospodársko-potravinárskom komplexe by sa malo uskutočňovať týmito formami; dovádzaním národohospodárskeho plánu do podnikovo-hospodárskej sféry, dôsledným uplatňovaním princípov chozrasčotného hospodárenia a uplatňovaním parametrického ekonomického prostredia v poľnohospodárskom komplexe. Autor dochádza k záveru, že keď sú ceny určené objektívne, potom by podniky mali dosahovať takú efektívnosť výrobných zdrojov, ktorá zodpovedá vyčíslenej normatívnej čistej produkcii. Od nej odvozuje re-produkčnú schopnosť podniku, ako aj systém hmotnej zainteresovanosti.

АМБРОШ П., Высшая экономическая школа, Братислава

Критерий эффективности и интенсивное развитие сельского хозяйства в условиях перестройки хозяйственного механизма

Zeměd. Ekon., 36, 1990, № 1, с. 17–30. — 2 табл., лит. 11, рез. слов., русск., англ., нем.

сельскохозяйственное предприятие, экономическая эффективность, хозрасчет, нормативно-чистая продукция, теоретический обзор

Приводятся возможные подходы к трансформации народнохозяйственного критерия эффективности в сферу производственных предприятий. В соответствии с „Принципами хозяйственного механизма в агропродовольственном комплексе“ они должны осуществляться следующими способами: доведением народнохозяйственного плана до отдельных субъектов хозяйственной сферы, последовательным применением принципов хозрасчетного хозяйствования и параметрической экономической среды в сельскохозяйственном комплексе. Автор приходит к выводу, что в условиях объективного определения цен предприятия должны достигать такой эффективности производственных ресурсов, которая отвечала бы установленной нормативно-чистой продукции. От нее зависят воспроизводственные возможности предприятия, внедрение соответствующей системы материальной заинтересованности.

AMBROŠ P., University of Economics, Bratislava

Criterion of the effectiveness and intensive development of agriculture under conditions of restructuring the economic mechanism

Zeměd. Ekon., 36, 1990, No. 1, pp. 17–30. — 2 tabs, refs 11, summaries in sl, ru, en, de

agricultural enterprise, economic effectiveness, khozraschot, net directive production, theoretical treatise

Potential approaches of transformation of national-economic criteria of effectiveness to the sphere of a farm are dealt. In accordance with the Principles of Economic Mechanism in Agricultural and Food Production Complex this should be done through the following ways: introduction of the national-economy plan into enterprise-economic sphere, a consistent application of khozraschot and of parametric economic conditions in agricultural complex. It is concluded that with the prices marked up objectively, the farms should gain such effectiveness of production resources corresponding to the calculated net directive production. From this follow the reproduction ability of the farm as well as the system of material interest.

Kriterium der Effektivität und die intensive Entwicklung der Landwirtschaft unter den Bedingungen der Umgestaltung des Wirtschaftsmechanismus

Zeměd. Ekon., 36, 1990, Nr. 1, S. 17–30. — 2 Tab., Lit. 11, Zus. in Slowak., Russ., Engl., Dtsch.

Landwirtschaftsbetrieb, ökonom. Effektivität, Chozrastschot, norm. Netoproduktion, theoret. Aspekte

Der Autor weist hin auf ein mögliches Herangehen an die Transformation volkswirtschaftlicher Kriterien der Effektivität in die betriebliche Sphäre. Entsprechend den Grundsätzen des Wirtschaftsmechanismus im ALK sollte sie wie folgt realisiert werden: Aufschlüsseln des Volkswirtschaftsplanes auf die betriebliche Sphäre, konsequentes Anwenden des Prinzips der wirtschaftlichen Rechnungsführung sowie der Nutzung des parametrischen ökonomischen Milieus im landwirtschaftlichen Komplex. Der Autor kommt zur Schlußfolgerung, daß bei objektiver Preisbestimmung auch die Betriebe eine solche Effektivität bei der Nutzung der Produktionsquellen erzielen müßten, die der errechneten normativen Nettoproduktion entspricht. Davon wird die Reproduktionsfähigkeit des Betriebes abgeleitet als auch das System der materiellen Interessiertheit.

Adresa autora:

Prof. ing. Pavol Ambroš, DrSc., Vysoká škola ekonomická, ul. Odbojárov 10,
832 20 Bratislava

Vysoko hodnotíme, že socialistická ekonomická veda i prax opäť došla k poznaniu, že podnik je nenahraditeľný fenomén socialistickej ekonomiky a že nestačí iba proklamovať, ale potrebnými právnymi a hospodárskymi opatreniami zabezpečiť, konštituovať jeho tzv. relatívnu hospodársku samostatnosť. Relatívna hospodárska samostatnosť podniku by sa mala prejavíť aj v tom, alebo rozhodne aj v tom, že v záujme efektívneho využitia výrobných a iných disponibilných zdrojov môže podnik zabrať nové podnikateľské činnosti, a to sám alebo v kooperácii s inými organizáciami.

V ďalšom výklade budeme na túto skutočnosť používať pojem princíp kombinácie podnikateľských aktivít. Keď ho prijmem, potom každý podnik bude jedinečný, osobitý jedinec, ktorý môže, resp. aj musí prekračovať hranice rezortov a tak rozložiť ich panstvo v národnej ekonomike. Teda považujeme za možné a racionálne prostredníctvom rozvoja podnikateľských funkcií presadiť nový druh vertikálnej integrácie, ktorý by mal principiálne predstavovať jestvujúce rezortné štruktúry v záujme lepšieho využitia obmedzených výrobných zdrojov a tým aj uspokojovania rastúcich potrieb obyvateľstva.

Z logiky nášho myšlienkového postupu vyplýva, že zmeny organizačno-podnikových štruktúr majú byť postupné a s nimi rovnako postupné aj zmeny riadiacich štruktúr. Mali by sme založiť takú organizačno-riadiacu štruktúru PPK aj v celom národnom hospodárstve, ktorá by bola flexibilná, ktorú by sme nemuseli v základoch meniť každých 10–15 rokov, ale ktorá by sa permanentne menila z vnútornej potreby dosahovať podnikateľský úspech a využívať schopnosti ľudí a ostatné zdroje.

Budeme sa pridŕžiavať hypotézy, že princíp kombinácie podnikateľských aktivít sa môže svojrázne a pre perspektívne účelne využitie národohospodárskeho potenciálu vidieka aj užitočne presadiť práve na báze terajších poľnohospodárskych podnikov. Východiskom by mohlo byť nové nazeranie na ekonomickú efektívnosť koncentrácie a špecializácie poľnohospodárskej výroby a na jej dôsledky pre organizáciu podnikov na vidieku.

ROZMERY TECHNICKO-TECHNOLOGICKEJ A HOSPODÁRSKEJ SAMOSTATNOSTI POĽNOHOSPODÁRSKEHO PODNIKU

Klasická podniková štruktúra nášho potravinového hospodárstva (ako vznikla po februári 1948 až približne do roku 1960) sa postupne na viacerých miestach ukázala ako nedostatočne pružná na prijímanie a efektívne zužitkovanie nových vedecko-technických poznatkov. Preto sa začali presadzovať formy kooperácie

a integrácie, ktoré označujeme ako prvé stavebné kamene agrokomplexu (poľnohospodársko-priemyselného komplexu – PPK) v jeho mikrosfére.

Pokiaľ ide o poľnohospodársky podnik, spoločenská deľba práce podporená vedou ako dynamizujúcim prvkom sa presadzovala tak, že sme začali hovoriť o „rozklade“ klasického, mnohoovetvového podniku a celého komplexu jeho výrobných činností v odvetviach rastlinnej a živočíšnej výroby. Z klasického podniku sa vyčleňujú celé výrobné odvetvia, a to do špecializovaných podnikov (spoločné podniky bez poľnohospodárskej pôdy pre výrobu vajec, jatočných kurčiat, ošípaných), ktoré parametrami koncentrácie, predovšetkým však organizačnou samostatnosťou vytvárajú základy pre špecializované potravinové vertikály. Z klasických poľnohospodárskych podnikov sa ďalej vyčleňujú a aj organizačne osamostatňujú isté činnosti, ktoré začleňujeme pod pojem príprava výroby, zhodnocovanie výrobkov a služby.

Rozklad pôvodných podnikov po tejto linke pokročil oveľa ďalej ako po linke výrobných odvetví poľnohospodárstva. Spravidla aj po tejto linke sa tvorili nové podniky, rozširovala sa, resp. menila sa činnosť starších (biologické služby, oprávarenstvo, ochrana a výživa rastlín, stavebná činnosť a i.). „Rozklad“ pôvodného klasického podniku nie je ukončený. Napríklad na úseku prípravy výroby a služieb sa iste utvoria podmienky na osamostatnenie ďalších činností, ktoré bude možné účelne organizovať na koncentrovanej základni, v osobitných útvaroch podniku, v jeho závodoch, ale aj v osobitných podnikoch a organizáciach, založených na rozmanitých formách socialistického vlastníctva.

Pokiaľ sa uvedené výrobné odvetvia a činnosti osamostatňujú v iných podnikoch, pôvodný podnik je po technicko-technologickej stránke stále menej samostatný a do určitej miery to môže spôsobiť nevyužitie nadobudnutého výrobného potenciálu, resp. spôsobiť jeho sezónne nevyužitie. To sú dažké rozpornosti vývinu spoločenskej deľby práce, ktoré práve kvôli ekonomickej samostatnosti treba v praxi riešiť pri voľbe druhu podnikateľských aktivít a ich kombinácie.

V protiklade s ubúdajúcou technicko-technologicou samostatnosťou poľnohospodárskych podnikov sú stále oprávnenejšie a objektívnymi príčinami podopierané potreby posilniť ich hospodársku samostatnosť. V histórii socialistického hospodárstva je však jej uplatňovanie veľmi rozporné (v celom národnom hospodárstve) a nerozvíjalo sa vždy jednosmerne; skôr naopak (vojnový komunizmus, nová hospodárska politika, direktívny systém, prestavba). Ide o pojem, ktorého obsah nie je vykryštalizovaný a tým trpí nielen výklad základných atribútov podniku, ale aj tvorba praktických parametrov socialistického trhu, ktorá súvisí s presadzanou funkciou centra.

Činnosť centra a stupeň ekonomickej samostatnosti podniku sú vždy dve stránky tej istej mince. Súčasnosť prevratne zasahuje do týchto relácií. Dochádza k tektonickému posunu v chápaní centrálného plánovania, ktorý je v prechode od priameho direktívneho plánovania vecných proporcií na plánovanie hospodárskeho mechanizmu a jeho prvkov a na plánovité formovanie vecných proporcií prostredníctvom neho (Markuš 1986, s. 297). S tým treba vysloviť úplný súhlas a čo najkvalitnejšie sily nášho výskumu sústrediť na zdokonaľovanie prvkov hospodárskeho mechanizmu, ktorý pôsobí v PPK od roku 1989. (V ďalšom sa pokúsime odhaliť niektoré vývinové tendencie v organizačnej štruktúre poľnohospodárskych podnikov, ktoré by sa mali pri tomto výskume náležitejšie uplatniť.)

Už rozpornejšie je konštatovanie: „Výsostnou úlohou centra je aj menenie stupňa relatívnej ekonomickej samostatnosti chozrasčotných jednotiek“ (Markuš 1986, s. 297). Pokiaľ by sa to týkalo insolventných podnikov, môže centrum hospodársku samostatnosť podniku aj zrušiť (prípadne to urobí preberajúci podnik). Normálne prosperujúce podniky však potrebujú, aby absentovalo zasa-

hovanie do ich vecných problémov (ukladanie výrobných úloh, limitov pre nákup výrobných prostriedkov), ktoré by mal uregulovať platný, na určitú dobu nemenný hospodársky mechanizmus.

Táto požiadavka by sa mohla presadiť v prácach na zdokonaľovaní platného hospodárskeho mechanizmu, aby sa eliminoval čo najväčší počet skutočností, ktoré zatiaľ narušujú jednotu právomoci (rozhodovania) a materiálnej zodpovednosti za zdroje a výkony podniku. Za jednu dosiaľ málo plnenú úlohu centra považujeme dlhodobé projektovanie a aplikáciu vedeckotechnického pokroku. Domnievame sa, že ide najmä o špecifikum poľnohospodárstva s relatívne veľkým počtom podnikov (voči koncentrovanému priemyslu) a že presadzovanie podstatných zámerov centra v oblasti vedeckotechnického pokroku sa bude musieť opierať o osobitné prvky hospodárskeho mechanizmu.

Nejde nám však len o špecifickú jednotu právomoci a zodpovednosti podniku (a to nielen poľnohospodárskeho) v rámci jeho hraníc. Jeho hospodárska zodpovednosť sa totiž má a musí presunúť až k užívateľovi jeho výrobkov, výkonov a služieb. Nazvime to odstránenie hospodárskej anonymity. V tomto zmysle boli naše podniky donedávna tak „samostatné“, že boli vlastne navzájom izolované, hoci vzhľadom na výrobnotechnologický tok nemôžu jeden bez druhého často ani jeden deň jestvovať, lebo je zdrojom veľkých strát, znehodnocovania surovín, výrobkov, zvyšovania zásob atď.

Tento vzájomný vzťah medzi podnikmi umocňujú špecifiká medzi poľnohospodárskymi a potravinárskymi podnikmi, ktoré podmieňuje ich vzájomná poloha. Teoreticky nejde, podľa nášho názoru, o polohovú pozemkovú rentu, ale o to, aby sa optimalizovali dopravné náklady, presadila väčšia koncentrácia výroby poľnohospodárskych surovín, prípadná zmena v alokácii spracovateľských kapacít, alebo voľba hospodársky najpriateľnejšieho dodávateľa poľnohospodárskej suroviny.

PRINCÍP KOMBINÁCIE PODNIKATELSKÝCH AKTIVÍT

Dôsledky spoločenskej práce, v súčasnosti akcelerované najmä vedeckotechnickým pokrokom (možné a racionálne organizačné osamostatňovanie rozličných činností, ktorých zárodoky boli v pôvodnom klasickom podniku) vyvolávajú akúsi obranu týchto podnikov, ktorej kritériom je práve upevnenie ekonomickej samostatnosti. Môžeme teda dedukovať, že presadzujúci sa nižší stupeň technickotechnologickej samostatnosti podnecuje podnikateľské aktivity za účelom posilnenie ekonomickej samostatnosti našich poľnohospodárskych podnikov.

Pozorujeme, že stále väčší počet poľnohospodárskych podnikov (JRD, ŠM, ale aj dosiaľ organizačne osamostatnených špecializovaných podnikov na výrobu vajec, mäsa i podnikov služieb) ekonomickú samostatnosť neposilňuje iba racionalizačnými opatreniami na zlepšenie hospodárskych výsledkov, ale aj rozširovaním podnikateľského priestoru o rozmanité nepoľnohospodárske činnosti. Často sa pritom zvyšuje aj stupeň technickotechnologickej samostatnosti, keď sa na poľnohospodársku výrobu viažu nadväzné činnosti.

Pokúsme sa determinovať, či a aké objektívne činitele podnecujú uplatňovanie princípu kombinácie podnikateľských aktivít; aké to má dôsledky na konštrukciu hospodárskeho mechanizmu a na novo sa formujúcu priestorovú ekonomiku u nás.

Domnievame sa, že neurobíme chybu, keď nastolený problém budeme riešiť z hľadiska konštituovania agrokomplexu. Práve naopak. Teória agrokomplexu a z nej rezultujúce rozličné formy kooperácie by mali osvetľovať cestu aj súčasnej prestavbe nášho potravinového hospodárstva.

Podľa nášho triedenia vstupujeme do tretej etapy kooperácie v potravinovom hospodárstve. Prvou, pre socializmus jedinečnou etapou kooperácie bolo založenie socialistických poľnohospodárskych a potravinárskych podnikov a základných organizácií služieb. Táto etapa prakticky vyvrcholila v roku 1960. Odvtedy do januára 1989 umiestňujeme druhú etapu kooperácie. Charakterizuje ju najmä zväčšovanie pôdneho fondu poľnohospodárskych podnikov, čím sa vlastne ďalej prolongovala pôvodná horizontálna forma kooperácie. Aj zakladanie spoločných poľnohospodárskych podnikov radíme prevážne do horizontálnej kooperácie. Predsa sa však v tejto dlhej etape zrodili aj také formy kooperácie, ktoré môžeme klasifikovať ako prvé predpoklady konštituovania racionálnejšieho agrokomplexu. Išlo o niektoré vertikálne kooperácie.

Vertikálne kooperácie často logicky vyúsťujú do integrácie (organizačného spojenia, zlúčenia na seba technologicky nadväzujúcich činností na potravinovej vertikále), ktorá však bola a je u nás veľmi chudobná; zložky agrokomplexu (i PPOK) sú od seba oddelené hranicami rezortov, a čo je horšie, diferencovanou hospodárskou klímou. Dôsledky sú všeobecne známe: skraty a tým aj národohospodárske a podnikové straty medzi účastníkmi potravinovej vertikály. Nášmu agrokomplexu i PPOK chýba náležité prepojenie, ktoré v dajakej miere môžu zmeniť (pri vhodnej hospodárskej klíme) nové možnosti kooperácie, ktoré už založil zákon č. 88/88 Zb. o štátnom podniku a zákon č. 90/88 Zb. o poľnohospodárskom družstevníctve.

Treba sa nám poučiť z chýb, ktoré spôsobili, že sme za posledných dvadsať rokov nedostatočne využili organizačno-ekonomické činitele na výraznejší pokrok a spoločenskú prestíž nášho potravinového hospodárstva. V rokoch 1971 i 1975 (kedy sa vydali smernice o kooperácii a integrácii v československom PPOK) sme správne vystihli potrebu dajakej organizačnej (podnikovej) prestavby, ale v podstate nezmenené riadiace orgány a ich funkcia založená na starom hospodárskom mechanizme nedovolili podnikovým novotvarom (a iným kooperáciám), aby sa ekonomicky a spoločensky náležite prejavili. Pri zachovanej funkcii centra bolo vcelku logické globálne a frontálne oktrojovanie všetkých foriem kooperácie zhora.

Takéto uplatňovanie jednotlivých foriem kooperácie (nerespektujúce historické dannosti rozvoja a stavu výrobných síl v priestore krajiny a diferencované spoločensko-výrobné potreby) plodí samoučelnosť s dodatočnými nárokmi na prácu nadriadených orgánov, ktorá nemôže viesť k ďalšej byrokratizácii hospodárskeho života. A tá je schopná toho najnevítanejšieho: ďalšieho obmedzovania iniciatív a samostatnosti zakladateľov kooperácií.

Keď budú kooperácie a tým aj podnikové novotvary závisieť na iniciatíve ich zakladateľov, potom musíme rátať s veľkou rozmanitosťou organizačných a riadiacich štruktúr v našom PPOK. Rátame s novým druhom vertikálnej kooperácie, ktorá môže principiálne predstavovať jestvujúce rezortné štruktúry v záujme efektívnejšieho využitia obmedzených výrobných zdrojov a tým aj uspokojovania potrieb obyvateľstva.

Už pri hodnotení kooperácií v roku 1980 (Markuš a kol. 1980) sme prisudzovali primárne pozície vertikálnej kooperácii, ktorá je pri tvorbe agrokomplexu najdôležitejším faktorom. Predpokladali sme, že organizačno-podniková štruktúra nášho PPOK, resp. agrokomplexu bude kopírovať prirodzený výrobnotechnologický tok potravín, že sa s ním postupne stotožní (Markuš a kol. 1987). Východiskom bude špecializovaný poľnohospodársky výrobca, resp. výrobca s koncentrovanou výrobou tej-ktorej poľnohospodárskej suroviny, resp. skupiny surovín.

Tvorba nových podnikov bude takto zjednocovať nadväznú činnosť na špeciálnych výrobných potravinových vertikálach. Vyrábať koncentrovaným, teda veľkovýrobným spôsobom najprv jednotlivé poľnohospodárske suroviny (prípadne

skupiny príbuzných surovín), jednotlivé potravinárske výrobky a tieto oddelené činnosti neskôršie organicky spojiť do agropotravinárskych komplexov — to bola vedúca myšlienka našich úvah.

Predpokladali sme, že sa uplatnia nové spôsoby konzervovania, balenia, skladovania i dopravy potravín a že tieto faktory prenikavejšie zasiahnu aj do rozmiestnenia poľnohospodársko-potravinárskej výroby. Nestalo sa tak a vertikálna kooperácia, kopírujúca potravinovú vertikálu, nepostúpila výraznejšie vpred. Príčiny spočívali, pravda, aj inde, najmä v starom hospodárskom mechanizme.

V porovnaní s tým sme v posledných rokoch zaznamenali neočakávané presadenie sa princípu kombinácie podnikateľských aktivít v JRD a ŠM vo forme nepoľnohospodárskej činnosti. V priemere bol v ČSSR podiel nepoľnohospodárskej činnosti na výkonov v rokoch siedmej päťročnice 13,4 % a v roku 1988 už 17,6 %. Na zisku to bolo v roku 1987 už 65,4 % (v ČSR 50,8 %, v SSR 96,0 %). Na nepoľnohospodárskych výkonov sa však finalizácia surovín na potraviny podieľa približne iba jednou desatinou a na celkovej výrobe potravín 1–2 %. Väčšina nepoľnohospodárskej činnosti nenadväzuje na potravinovú vertikálu. Ide o kooperáciu mimo vymedzenej pôsobnosti národohospodárskeho agrokomplexu. Vynárajú sa otázky, či nejde o vývin poznačený živelnosťou, a to faktormi, ktoré pôsobia v dôsledky medzier v hospodárskej klíme; či a ako rátať s ďalšou aktivitou našich poľnohospodárskych podnikov.

Tieto otázky vzbudzujú veľký záujem našich výskumníkov. Dôkazom je aj XXXII. plenárne zasadnutie ČSAZ (22. novembra 1988). Podľa Boráka (1989) ide o životne nevyhnutnú diverzifikáciu výroby, ktorá vedie k efektívnemu využitiu ľudských a vecných zdrojov a jej efekty vytvárajú podmienky pre zabezpečenie reprodukčného procesu JRD a ŠM z vlastných zdrojov. Teda nepoľnohospodárska činnosť má v poľnohospodárskom podniku neoddeliteľné miesto tak z technického, ako aj z ekonomického hľadiska. Tvrdí (1989) odôvodňuje objektívnu nevyhnutnosť nepoľnohospodárskej činnosti aj z priebehu produkčných funkcií v poľnohospodárskej výrobe (limitovaná faktorová absorpčná kapacita pôd, klesajúca účinnosť faktorov pri konštantnej biologickej a technologickej úrovni, čo rezultuje v stále vyšších materiálových vkladoch). V jeho postupe akoby rezonovala myšlienka, že poľnohospodárska výroba je nákladovo vždy náročnejšia, a preto je vítaná hospodárska aktivita podnikov na inom poli. Slabý (1989) tvrdí, že v PPK dochádza v značnom rozsahu ku kompenzácii neexistencie malých podnikov v rade odvetví národného hospodárstva, čo je spoločensky prospešné. Uvedený jav smeruje do istej miery k prekonaniu neodôvodnenej monopolizácie na niektorých úsekoch a k účasti poľnohospodárskych podnikoch na medzinárodnej výmene. Pripomína však, že predmetnú hospodársku činnosť poľnohospodárske podniky vykonávajú najmä v úsilí zachovať ekonomickú stabilitu a spoľahlivo zabezpečovať rozšírenú reprodukciu.

Ako vidieť, stopovanie príčin nepoľnohospodárskej činnosti a jej dôsledkov sa výrazne diferencuje. O to ťažšie je usporiadať ich do pevnej hierarchie. Podľa nás je rozhodujúce, že existujúca infraštruktúra v poľnohospodárstve umožňuje doviest pomerne rýchle prúd nových výrobných príležitostí do poľnohospodárskych podnikov a efektívne využiť ich vecné a ľudské kapacity (Borák 1989). Nejde však iba o jestvujúcu infraštruktúru. Spoločenská deľba práce, podľa nás, vo všeobecnosti rozbiha pôvodnú jednotu výroby a spotreby. Niektoré výrobné a s nimi súvisiace činnosti priestorovo výrazne oddelí výrobcov od konečných spotrebiteľov finálnych produktov. Niektoré priemyselné činnosti sa pre prírodnú lokalizáciu surovín a spoločensko-ekonomické príčiny sústredia do nemalého počtu výrobnotechnologických jednotiek, ale aj do len jednej takejto jednotky (podniku). Spoločenská deľba práce v odboroch priemyslu prekračuje hranice jednotlivých

krajín. Veľkovýrobné poľnohospodárstvo tiež vstúpilo na takúto cestu. Uzemná jednota výroby a spotreby jeho produktov je minulosťou. Jeho výraznou osobitosťou je, že nateraz objektívne musí zabezpečovať vysoký stupeň sebestačnosti, čo ohraničuje medzinárodnú spoločenskú deľbu práce. Nazvime tento fakt národné obmedzenie. My však chceme objasniť aj nový typ regionálneho obmedzenia.

Vážnym činiteľom, ktorý má potenciálnu schopnosť ovplyvniť ďalšiu koncentráciu a špecializáciu poľnohospodárskej výroby (územnú i podnikovú), je potravinársky priemysel. Nový hospodársky mechanizmus ho v tomto smere podnecuje. Olbrecht (1988) iste na základe vlastných skúseností tvrdí, že najmä rozvoj tzv. malých potravinárskych výrobn má v poľnohospodárskych podnikoch veľké perspektívy.

Akcentujeme najmä to, že by sme potrebovali cieľavedomejšie využiť priestor — určité územie s osídlením, infraštruktúrou a v ňom práve poľnohospodárske podniky, ktoré sú prevažne hospodársky stabilizované. Vzťahy medzi diferencovaným priestorom a agrokomplexom u nás metodologicky zaujímavým spôsobom rieši Markuš (In: Priestorové vzťahy v národnom hospodárstve. Bratislava, Pravda 1986).

Poľnohospodárske podniky by mohli a mali k sebe a na seba viazať, integrovať rôznorodé činnosti, ktoré treba v malých alebo v stredných kapacitách umiestňovať mimo veľkých aglomerácií v súlade s tendenciami, ktoré už pozorujeme v hospodársky vyspelejších krajinách. Tie totiž už prekročili hranice industriálnej spoločnosti a pokúšajú sa pri využití nových technológií a moderných spôsobov informatiky a komunikácií zdravšie a ekonomicky výhodnejšie organizovať národohospodárske činnosti v priestore krajiny.

Zaznamenávame akúsi renesanciu pôvodnej územnej jednoty výroby a spotreby, ktorá bola charakteristická pre roľnícky podnik, avšak na modernom základe. To je spomínaný nový typ regionálneho obmedzenia a aplikácia princípu kombinácie podnikateľských aktivít, bazírujúca na prapôvodnej ľudskej činnosti — na poľnohospodárskej výrobe. V obdobných reláciách hovorí Olbrecht (1989) o socialistickom poľnohospodárskom podniku nového typu, ktorý by o 1—2 články skrátil tradičný reťazec medzi poľnohospodárstvom a spotrebiteľom potravín.

Perspektívna je takto myšlienka o potrebe hľadať na vidieku pracovné príležitosti mimo poľnohospodárskej prvovýroby. To je iste dajaká šanca v prvom rade pre úplnejšie sklbenie poľnohospodárskej výroby a spracovania jej surovín, s čím sa môže v budúcnosti spájať aj dekoncentrácia potravinárskych aktivít s úžitkom pre ekonomiku štátu, človeka — spotrebiteľa, kombinátny podnik a pre životné prostredie. Nie je zanedbateľná ani skutočnosť, že technológie založené na elektronike a aplikovaných poznatkoch biológie prinesú nové činnosti pre vidiek, čo môže rezonovať aj v prílive obyvateľov do dedín.

Fenoméni priestoru (pôda, osídlenie, infraštruktúra) s veľkou pravdepodobnosťou vstúpi do našich projektov rozmiestňovania a kombinácie rozmanitých činností, ktoré uspokojujú rastúce potreby človeka. V novej etape vývinu spoločnosti sa nezvýrazní iba potravinová úloha poľnohospodárskych podnikov, ale aj ich nová organizátorská funkcia pri novodobej kombinácii podnikateľských aktivít. Všetko to súvisí so zákonitostami vývinu postindustriálnej spoločnosti. Domnievame sa, že už nevystačíme ani s klasickou teóriou agrokomplexu ako predsa len izolovaného národohospodárskeho komplexu podnikateľských aktivít. Zrodili sa nové technológie, materiály, nové odbory materiálnej činnosti; nepomerne výrazne vzrástla potreba racionálne využiť pôdu (poľnohospodársky, lesnícky, vodohospodársky, rekreačne) v priestore krajiny; človeka (a to aj v poprodukčnom veku, pri zníženej práceschopnosti), vodu, energetické zdroje vôbec, chrániť životné prostredie, živiť sa a žiť zdravšie. Hranice agrokomplexu sa týmto preklenujú a tobôž náš stereotyp organizačnej a riadiacej štruktúry.

Popravde však treba povedať, že sme dosiaľ nevyužili ani teoretické poznatky o agrokomplexe, týkajúce sa využitia priestoru na vidieku. Agrokomplex predsa stavia na vidieku a vidiek môže vyliečiť niektoré choroby industrializácie; poskytuje základy pre rozvoj priestorovej ekonomiky, ktorú sme žiaľ podcenili v doterajšom tzv. extenzívnom rozvoji národného hospodárstva.

Bolo by výhrou, keby sa nám podarilo založiť (lepšie rozvinúť) na vidieku organizáciu podnikateľských aktivít, ktorá by mala prirodzené autoregulačné a autoreprodukčné schopnosti. Bolo by nešťastím, keby sme započatou prestavbou organizačných a riadiacich štruktúr postúpili iba k druhej generácii „panelákov“. V nich by sa ten, čo rozhoduje o všetkom — pracovník — cítil opäť iba ako v panelovom byte. Organizácia akýchkoľvek podnikových aktivít (druh kombinácie) získa predpokladanú autoreguláciu a reprodukciu iba vtedy, keď bude táto životne spätá so subjektom podnikania, s jeho neutíchajúcou iniciatívou (domnievame sa, že slovo materiálna zainteresovanosť nevystihuje jadro veci a je v danej relácii iba parciálna).

Ľudský činiteľ by sa mal využiť nielen ako pracovník, ale aj ako účastník podnikania, a to nielen cez samosprávu, ale tiež prostredníctvom svojich úspor, prípadne ako relatívne samostatný realizátor niektorých svojich podnikateľských nápadov v rámci svojho podniku. Ide i o nové dimenzie uplatnenia človeka ako socialistického kvalifikovaného výrobcu, realizátora vedeckotechnického pokroku.

KOMBINÁCIA PODNIKATEĽSKÝCH AKTIVÍT A NIEKTORÉ OTÁZKY TVORBY EKONOMICKÝCH NÁSTROJOV

Zo zmien obsahu podnikania v poľnohospodárskych podnikoch sa celkom prirodzene vynára otázka, či a ako sa tým ovplyvní koncipovanie ekonomických nástrojov. Z citácie autorov o postavení nepoľnohospodárskej činnosti a o tvorbe zisku je zjavné, že prax i výskum skúma osobitne efektívnosť poľnohospodárskej i nepoľnohospodárskej činnosti. Problém je však v doteraz podstatne vyššej efektívnosti tej druhej činnosti, ktorý sa v časti podnikov prezentuje až tak, že nepoľnohospodárska činnosť zarába na poľnohospodársku. Praktici v dobrých prírodno-výrobných podmienkach sa zvyčajne pýtajú, či sa u nás už nedá z poľnohospodárstva vyžiť. Popravde treba povedať, že rozširovanie nepoľnohospodárskej činnosti má prapríčinu v zápornej odpovedi na danú otázku. To potom znamená, že pri doterajšej tvorbe ekonomických nástrojov a sumy úhrady za poľnohospodárske produkty sa trvale rátať s úhradou časti poľnohospodárskych potrieb zdrojmi získanými z nepoľnohospodárskej činnosti.

Tejto hospodárskej klíme sa poľnohospodárske podniky postupne prispôbovali. Nepoľnohospodárska činnosť sa premenila na jeden z najdôležitejších (keď nie na najdôležitejší) faktorov ich hospodárskej diferenciácie. Na tomto poli sa intenzívne prejavila podnikateľská iniciatíva.

Sformovala sa skupina podnikov (asi 5 % podnikov), ktoré dokázali zladit' nepoľnohospodársku činnosť s poľnohospodárskou výrobou na relatívne veľmi vysokej úrovni intenzity výroby i ekonomickej efektívnosti. Tieto podniky aj v starom hospodárskom mechanizme postúpili najďalej v uplatňovaní princípu kombinácie podnikateľských aktivít, hlavne vďaka podnikateľským osobnostiam, premyslenej organizácii práce a vnútropodnikovému riadeniu. Sú príkladom vertikálneho prepojenia výroby suroviny, jej finalizácie na špeciálne potravinárske produkty, ale aj prepojenia na ďalšie poľnohospodárske podniky (transfer vedeckotechnických poznatkov), prepojenia na zahraničie a domáce priemyselné odvetvia; prepojenia na služby svojím pracovníkom a obyvateľstvu v záujmovom území. Tie-

to podniky sú formálne, resp. obsahovo poľnohospodársko-priemyselnými kombinátmi a ich počet sa s veľkou pravdepodobnosťou bude zväčšovať.

Ich protipólom je ešte menšia skupina podnikov, ktorá zachovala vernosť svojmu pôvodnému poslaniu. Aj to je príklad iniciatívnych osobností, ktoré sa orientovali na špičkové poľnohospodárske produkty, spadajúce do klasifikácie „príprava výroby“: osivá, sadivá, odchov mláďat, uznané šľachtiteľské chovy. Ich rastlinná a živočíšna výroba je dlhodobo špecializovaná a zabezpečovaná kvalifikovanou prácou. Dokazujú, že sa s poľnohospodárstvom dá vyžiť, ale treba vyrábať najmä produkty vysokokvalifikovanej práce. V modernom poňatí sú aj oni reprezentantmi princípu kombinácie podnikateľských aktivít, pretože spájajú výrobu biologického materiálu s výrobou poľnohospodárskej suroviny. Tieto podniky môžu prevziať ďalšie činnosti súvisiace najmä so semenárstvom a biologickým materiálom vôbec (čím by sa nabúrало monopolistické postavenie patričných štátnych podnikov). Ich početné zväčšenie je však v tejto relácii v najbližšom období problematické.

Najpočetnejšie sú podniky, kde poľnohospodársku výrobu s relatívne dobrými naturálnymi i ekonomickými výsledkami sprevádza nepoľnohospodárska činnosť s podielom okolo 25 % na výkonoch spravidla o niečo vyšším podielom na zisku. Tieto podniky sú v súčasnosti akýmsi katalyzátorom ďalšieho vývinu. Môžeme očakávať, že ich menšia časť doplní druhú skupinu podnikov a ostatné sa budú usilovať prejsť do prvej skupiny.

Podnikateľsky rozporné sú podniky s priemernou až s podpriemernou úrovňou poľnohospodárskej výroby (ktorá často vykazuje straty) a s neobyčajne vysokým podielom nepoľnohospodárskej činnosti na výkonoch (nad 50 %) a najmä na zisku, z ktorého sa uhrádzajú aj prípadné straty v poľnohospodárskej prvovýrobe. Tu je často vážne nerušená koexistencia dvoch skupín výrobných činností pre dve príčiny: nedostatočná úhrada za výsledky poľnohospodárskej výroby alebo slepé presadzovanie lukratívnejšej nepoľnohospodárskej činnosti, čo môže poľnohospodársku výrobu vytláčať ako nutné zlo.

ZÁVER

Z naznačenej diferenciácie a zoskupenia poľnohospodárskych podnikov môžeme vyvodiť závery pre tvorbu hospodárskej klímy v PPOK. Princíp kombinácie podnikateľských aktivít sa v našich poľnohospodárskych podnikoch už natoľko uplatnil, že je s ním treba vážne rátať. Kým dosiaľ sa presadil z veľkej časti preto, lebo mu priali lepšie možnosti realizovať zisk z nepoľnohospodárskej činnosti, v budúcnosti by sa tvorba ekonomických nástrojov pre výrobu poľnohospodárskych produktov mala organicky spájať s tvorbou takýchto nástrojov platných pre nepoľnohospodársku činnosť (spolu s tvorbou hospodárskej klímy pre nepoľnohospodárske odvetvia národnej ekonomiky). Domnievame sa, že dlhodobe by sa nemala reprodukovать neekvivalencia tvorby zisku z poľnohospodárskej a nepoľnohospodárskej činnosti. Na druhej strane by ekonomické nástroje mali podnietiť vyššiu podnikateľskú aktivitu poľnohospodárskych podnikov v službách pre obyvateľstvo a turistov v záujmových regiónoch a tým prispieť k ich postupnému presadeniu ako integrátora rozličných hospodárskych činností v diferencovanom priestore krajiny.

Literatúra

- BORÁK, E.: Zvýšení výkonnosti zemědělsko-průmyslového komplexu. In: Sborník ČSAZ č. 126. Praha 1989.
- MARKUŠ, J.: Záujem o plánovanie a záujmy v plánovaní. Bratislava, Pravda 1986.
- MARKUŠ, J. a kol.: Hospodársky mechanizmus riadenia agrokomplexu. Bratislava, Príroda 1987. (HUTNÍK, F. – 6. kap.)
- MARKUŠ, J. a kol.: Poľnohospodársko-potravinárske prognózovanie. Bratislava, Príroda 1980. (HUTNÍK, F. – kap. 6.)
- OLBRECHT, V.: Aplikace urychlování rozvoje ZPoK v podmínkách JmK. [Průběžná zpráva.] Brno, VŠZ 1988.
- OLBRECHT, V.: K výživové politice, půdě, investiční výstavbě a k zemědělskému podniku nového typu. In: Sborník ČSAZ č. 126. Praha 1989.
- SLABÝ, A.: K účasti podniků ZPoK na vědeckotechnickém rozvoji a inovačním procesu. In: Sborník ČSAZ č. 126. Praha 1989.
- TVRDOŇ, J.: K některým předpokladům růstu výkonnosti zemědělsko-průmyslového komplexu zvyšováním efektivnosti podnikové ekonomiky. In: Sborník ČSAZ č. 126. Praha 1989.

Došlo 20. 6. 1989

Podnikateľská iniciatíva poľnohospodárskych podnikov

Zeměd. Ekon., 36, 1990, č. 1, s. 31–40. — lit. 9, res. slov., rus., angl., něm.

zemědělský podnik, samostatnost, podnikání, ziskovost, teoretické pojednání

Článek sa zaoberá vzťahmi medzi technicko-technologickou a ekonomickou samostatnosťou poľnohospodárskych podnikov a perspektívnymi možnosťami kombinácie poľnohospodárskych a nepoľnohospodárskych činností v diferencovanom priestore krajiny. Odôvodňuje sa potreba opätovnej jednoty výroby a spotreby v regiónoch na modernom základe, ktorú môžu využiť práve poľnohospodárske podniky.

ГУТНИК Ф., Высшая экономическая школа, Братислава

Предпринимательская инициатива сельскохозяйственных предприятий

Zeměd. Ekon., 36, 1990, № 1, с. 31–40. — лит. 9, рез. слов., русск., англ., нем.

сельскохозяйственное предприятие, самостоятельность, предпринимательская деятельность, прибыльность, теоретический обзор

V статье рассматриваются связи между технико-технологической и экономической самостоятельностью сельскохозяйственных предприятий и перспективными возможностями комбинирования сельскохозяйственной и несельскохозяйственной деятельности в дифференцированных природных условиях. Обосновывается необходимость достижения единства между сферой производства и потребления в рамках регионов на современной основе, в которое могут внести существенный вклад именно сельскохозяйственные предприятия.

HUTNÍK F., University of Economics, Bratislava

An entrepreneurial initiative of agricultural enterprises

Zeměd. Ekon., 36, 1990, No. 1, pp. 31–40. — refs 9, summaries in sl, ru, en, de

agricultural enterprise, independence, enterprise, profitability, theoretical treatise

The relations between technico-technological and economic independence of agricultural enterprises and prospective possibilities of combination of agricultural and non-agricultural activities in differentiated areas of the country are discussed. The need for repeated unity of production and consumption in the regions on the modern basis usable by agricultural enterprises is explicated.

HUTNÍK, F., Hochschule für Ökonomie, Bratislava

Unternehmer-Initiative in den Landwirtschaftsbetrieben

Zeměd. Ekon., 36, 1990, Nr. 1, S. 31–40. — Lit. 9, Zus. in Slowak., Russ., Engl., Dtsch.

Landwirtschaftsbetrieb, Selbständigkeit, Unternehmertum, Gewinnorientierung, theoret. Aspekte
Der Beitrag behandelt die Beziehungen zwischen der technisch-technologischen und ökonomischen Selbständigkeit der Betriebe und den perspektivischen Möglichkeiten der Kombination der landwirtschaftlichen und nichtlandwirtschaftlichen Tätigkeit im differenzierten Bereich des Landes. Begründet wird die Notwendigkeit der Erneuerung der Einheit von Produktion und Verbrauch in den Regionen auf moderner Grundlage. Diese kann insbesondere von den Landwirtschaftsbetrieben genutzt werden.

Adresa autora:

Prof. Ing. Félix Hutník, DrSc., Vysoká škola ekonomická, Odbojárov 10, 832 20 Bratislava

Naše společnost usiluje o vyšší míru efektivního hospodaření. Byly vytyčeny cíle a stanoveny postupy k jejich dosažení. Na předním místě jde o posílení ekonomického postavení výrobních podniků, a to se všemi z toho vyplývajícími důsledky – podnikovou i osobní hmotnou zainteresovaností na dosažených výsledcích, disponováním vytvořenými zdroji a rozvojem podniku na jejich bázi. V mnoha směrech – vycházíme-li z ekonomiky jako celku – jde o kvalitativně nové přístupy. Nic se však nemění na cílech socialistického rozvoje, které již před mnoha lety byly zobecněny v podobě ekonomické kategorie efektivnosti a které i dnes tuto podobu potvrzují. Nejvyšším kritériem efektivnosti socialistické výroby je všestranné uspokojování společenských i osobních potřeb při nejracionalnějším využití společenských zdrojů (Medvěděv, Albakin, Ožerelev a kol. 1988).

Zemědělství se všeobecně považuje spíše za silný než slabší článek čs. ekonomiky. Nicméně to neznamená, že nemá dost problémů. Je předmětem občasných kritik i na stránkách zejména nezemědělského odborného tisku, a to především pro nízkou úroveň efektivnosti vynaložené práce. Příkladem takové kritiky je článek K. Burianové (1989): Zemědělská výroba u nás a v NSR – nepřiliš lichotivé srovnání. Vzniká proto potřeba objektivního poznávání ekonomické reality. Je totiž jedním z předpokladů společensky žádoucích změn.

Tento příspěvek si klade za cíl zamyslet se nad tím, zda a nakolik dosavadní běžné postupy odpovídají požadovaným náročnějším kritériím, v čem jsou nesporné a v čem mají mezery. V této části autor postupuje na základě kvalitativní analýzy ekonomických kategorií a ukazatelů. Současně tam, kde jde o analýzu kvantitativních vztahů, vychází z výsledků vlastního výzkumu.

HOSPODÁŘSKÉ PROCESY – PODSTATA A FORMY PROJEVU

Předmětem ekonomické vědy jsou výrobní vztahy – vztahy mezi lidmi v procesu výroby, rozdělování, směny i spotřeby. Jako věda se ekonomie zformovala teprve tehdy, až proces zobecnění hospodářských jevů a souvislostí postoupil natolik, že mohly být definovány ekonomické kategorie a souvislosti. To je základní předpoklad vzniku každé vědy. A tak pomocí kategorií jsme schopni o realitě vyprávět, realitu poznávat. Dovedeme si představit, kolik poznatků je zobecněno v kategoriích typu produktivita práce, národních důchodů, užžitná hodnota, vlastní náklady a míra rentability apod. Mohli bychom říci, že pro člověka v daném oboru vzdělaného jsou to záležitosti samozřejmé. Jakmile však máme příslušné kategorie vyjádřit číselně, bývají v některých případech jistoty provázeny i pochybnostmi a řada nezodpovězených otázek se i po letech objevuje znovu. Ale nejde nám

o hospodářskou činnost vůbec, ale především o činnost základní jednotky společenské dělby práce — výrobního podniku — v nynějších podmínkách hospodaření.

Alespoň jako příklad hned úvodem uvedu tuto situaci: Všeobecně se uznává, že základním ukazatelem prosperity ekonomiky země je tvorba národního důchodu na obyvatele. Jaký ukazatel na podnikové úrovni tomu nejlépe odpovídá — je tomu vsuktu tak, že čím vyšší je podíl nově vytvořené hodnoty na celkovém hrubém efektu, tím více, jak se na první pohled zdá, přispívá podnik na tvorbu národního důchodu? Je známo, že i v naší ekonomice regulujeme vzestup mezd v závislosti na tvorbě efektů. Jak je potom možné, že mezi kupní schopností obyvatel a zbožím na trhu vzniká nerovnováha — nesouvisí to mezi jiným i s tím, že způsob vyjadřování efektů není odpovídající? Podobných otázek bychom mohli formulovat celou řadu.

Vyděme z toho, že socialistický výrobní podnik v souladu se svým postavením ve společenské dělbě práce vyrábí užité hodnoty, které ve zcela konkrétní podobě jednotlivých výrobků lze vyjádřit pomocí naturálních jednotek. Údaje v tomto směru nebudou nikdy zbytečné. Výrobní podnik je však současně ekonomickou jednotkou, která vyrábí, aby prodávala, a efekt její činnosti je dán momentem realizace. Prodej je potvrzením toho, že výroba byla v souladu se společenskými potřebami. V praxi je to jistě poněkud složitější, ale na principu se tím nic nemění.

„Uvedená dvojakost postavení socialistického podniku podmiňuje specifické formy konečných výsledků jeho hospodářské činnosti. Jako článek společenské dělby práce a jednotného národohospodářského komplexu má každý podnik uspokojovat potřeby společnosti konkrétními výrobky a službami. Stupeň uspokojování těchto potřeb (a jeho konkrétní forma — plnění státních objednávek a smluvních závazků) je hlavním kritériem úspěšné práce podniku. Na druhé straně hodnocení jeho konečných výsledků je spojeno s veličinou dosaženého efektu vzájemným vztahem efektu s použitými zdroji.“ (Medvěděv a kol. 1989, s. 97)

Má-li výrobek povahu hodnoty směnné i hodnoty užité, je pak zcela pochopitelné, že výsledky činnosti se vyjadřují v naturální i peněžní podobě, přičemž způsob vyjádření není navzájem zastupitelný. Postižení výsledků pomocí hmotnostních a objemových ukazatelů není totéž co postižení pomocí stálých cen, byť platí, že stále ceny vyjadřují pohyb a změny vyrobených užitných hodnot.

Výrobní podnik při plnění všech svých funkcí vstupuje do styku s odběrateli a dodavateli a se státním rozpočtem. Jedině na základě těchto vztahů, které jsou zprostředkovány ekonomickým mechanismem a platnými normativy, lze postihnout míru prosperity této základní jednotky společenské dělby práce.

Podle našeho názoru je jedním ze základních předpokladů objektivního poznání ekonomického dění v podniku odpovídající postižení výsledků výrobní činnosti na straně jedné a nákladů, resp. zdrojů na straně druhé. Na základě toho kvantifikujeme celou řadu dalších kategorií. A protože vstupy i výstupy mají jak podobu globální, tak podobu dílčí, vzniká mnoho možností pro konstrukci ukazatelů. Podle našeho názoru je v naší zemědělské ekonomice (více v oblasti teorie než v praxi) kategoriální aparát v tomto směru bohatší než v jiných odvětvových ekonomikách. I ve srovnání se socialistickými zeměmi se zdá, že naše pestrost je výraznější. Proto bychom se měli ptát po účelnosti věci, neboť zdaleka neplatí, že s čím bohatším aparátem pracujeme, tím „do věci“ lépe vidíme.

Položme si nejdříve otázku, co je vlastně efektem socialistického zemědělského podniku, čím vlastně přispěl k uspokojování společenských potřeb a jak se tato míra uspokojování projevila v jeho podnikových výsledcích. Podle našeho názoru

lze za nesporný považovat výstup v podobě tržní produkce, činnosti a služeb, jimiž podnik uspokojuje společenské potřeby i prostřednictvím jiných podniků (výrobní i nevýrobní povahy). Jejich množství a kvalita se mu zpětně promítá do peněžních výnosů jako rozhodující složky dnes chápaného hrubého efektu – výkonů.

Kdybychom brali v úvahu všechny dnes existující kategorie efektů a byli nuceni je redukovat na jedinou, zbyly by nám výkony jako podoba hrubého efektu v běžných cenách. Je tomu tak proto, že podnik je ekonomickou jednotkou a jeho ekonomická pozice je dána vztahem mezi náklady a efekty v běžných cenách. Má to jistě i svoje mezery, ale pro podnik je jedinou reálnou podobou jeho výsledku to, co má podobu platné ceny, neboť jedině prostřednictvím té uhrazuje své povinnosti vůči dodavatelům, vůči státu, a nakonec i vůči svým členům a zaměstnancům. Může se změnit metodika, která určuje složení jednotlivých částí výkonů, může se změnit i ne nejzdařilejší název „výkony“, ale hrubý efekt v běžných cenách, kde základní složkou (a často i jedinou) jsou peněžní výnosy z realizace výrobků, činnosti a služeb, bude efektem rozhodujícím.

Naše teorie zemědělské ekonomiky – jak jsme již uvedli – je snad až příliš bohatá na pojmy, které vyjadřují tu nebo onu podobu hrubého efektu – známe hrubou zemědělskou produkci ve stálých cenách, výslednou zemědělskou produkci, vlastní zemědělskou produkci, celkovou hrubou produkci. Tyto kategorie jsou podrobně popsány ve vysokoškolské učebnici *Ekonomika zemědělství* (1983). V případě potřeby a účelnosti může podniková praxe upustit od všech ostatních kategorií, nikoli však od kategorie, která vyjadřuje hrubý efekt v běžných cenách.

Tržby za realizovanou produkci jako rozhodující složku efektu je třeba posuzovat z několika pozic: jsou výrazem toho, že užitečnost vyrobené produkce byla potvrzena odběratelem a suma realizovaných tržeb je odrazem množství a kvality produkce; tržby jsou současně zdrojem reprodukčního procesu zemědělského podniku – podnik reprodukuje věcné výrobní faktory, vyplácí mzdy a odměny, vyrovnává se se svými povinnostmi vůči státu. Máme zde co činit se vztahem mezi společenskou užitečností podnikové činnosti na straně jedné a jejím uznáváním na straně druhé. Přesto, že druhá stránka je odrazem první, nelze je zaměňovat. Meziroční změny v peněžních výnosech nemusí být přímo úměrné společenskému přínosu. Za přínos podniku pro uspokojování společenských potřeb lze považovat objem tržní produkce – pokud máme na mysli její celkový objem, pak vyjádřený ve stálých cenách.

Příkladem značného nesouladu mezi růstem tržní zemědělské produkce a růstem výkonů je pětileté období 1981–1985 proti období 1976–1980. Podstatný předstih výkonů před růstem tržní produkce ve stálých cenách nelze vysvětlit ani vzestupem podílů přidružené výroby na výkonech. Není-li soulad mezi tím, čím podnik přispívá pro uspokojování společenských potřeb, a tím, co za to ve formě peněžních výnosů obdrží, vzniká napětí zejména na trhu spotřebního zboží. Jde o vážný národohospodářský problém socialistické ekonomiky a je zcela pochopitelné, že zdaleka nemůžeme tvrdit, že jsme již našli tu nejvhodnější kategorii, která by byla tím nejvhodnějším protipólem měnícího se objemu mezd.

Na tuto skutečnost upozorňuje sovětský ekonom Aganbegjan (*Pravda*, 8. 2. 1989), když analyzuje růst peněžních příjmů obyvatelstva v roce 1988, obrát zboží a vzestup průmyslové produkce. Normativní čistou produkci, na níž závisí růst peněžních příjmů, a zejména pak mezd, považuje za poměrně fiktivní ukazatel. Ještě větší nedostatky – podle autora – se vyznačuje ukazatel objemu stavebně montážních prací ve stavebnictví.

O reálné podobě tržní produkce nemůže být pochyb. Pokud je soulad mezi jejím pohybem a pohybem peněžních výnosů, pak ani určitý normativ závislosti mezd na peněžních výnosech nemůže být jednou z příčin vzniku nesouladu mezi nabídkou zboží a poptávkou po něm. A tak se jeví tržní produkce ve stálých ce-

nách jako významný ukazatel i podnikové ekonomiky, ovšem v jiném smyslu než výkony. Ukazuje totiž, nakolik jsou změny výkonů dány změnami v realizaci užitečných hodnot a nakolik změnami cen (včetně všech cenových i mimocenových nástrojů). V tomto smyslu ji považuji za významnější ukazatel než např. hrubou zemědělskou produkci. Výrobní i ekonomické výsledky se sice tvoří v procesu reprodukce hrubé produkce, ale reálný objem se potvrzuje pouze „ve styku“ s odběratelem. Jinými slovy bychom mohli říci: Ztrácí jakýkoliv smysl hodnotit podnik i podle vyrobeného meziprojektu, když tržní produkce postihuje i jeho objem a kvalitu, a navíc (a to je velmi podstatné) i účinnost využití při výrobě tržní produkce.

Velký počet kategorií efektů v zemědělské ekonomice, které postupně pronikají i do praxe, nemá obdobu nejenom v praxi našich průmyslových podniků, ale ani v sovětské zemědělské ekonomice.

Sovětská publikace *Ekonomika sel'skogo chozjajstva* — načný slovník (Dolgošej a Makejenko 1981), jejíž upravené a doplněné vydání vyšlo česky v SZN v roce 1986, obsahuje celkem 535 hesel. Mezi efekty, o nichž je zde pojednáváno, uvádí hrubou produkci rostlinné výroby, živočišné výroby, zemědělství, tržní zemědělskou produkci a výkony (vyrabotka) roční, denní, směnové a hodinové, a to ve smyslu množství produkce na pracovníka, resp. za časovou jednotku.

Příkladem praktické aplikace některých kategorií jsou i naše Statistické přehledy (Zeměd. Ekon., 1988, č. 6). Jde o ukazatele převzaté z podnikových údajů a zpracované ve VÚEZVZ v Praze. Považoval bych za účelnější konfrontovat výkony (resp. tržby) s vývojem tržní produkce ve stálých cenách než s poměrně fiktivní kategorií vlastní zemědělské produkce, která podle uvedeného vysvětlení představuje tržby ze zemědělské výroby včetně dotací k tržbám, změny stavu zásob výrobků minus diferenciální příplatky a spotřeba nakoupeného meziprojektu. Máme za to, že takto koncipovaná kategorie efektu neobsahuje mnoho užitečného nejenom z podnikového, ale ani z národohospodářského hlediska. Nejde však o hraní si se slovy. Jsou-li možnosti omezené, měli bychom dát přednost zjišťování, zpracování i publikování těch kategorií, které se jeví jako užitečnější než jiné.

Tato naše praxe snad souvisí i s metodami řízení a modelem hospodaření zemědělských podniků. Zřejmě zcela upřímně jsme měli za to, že čím detailněji se úkoly plánují, kontrolují a hodnotí, tím větší prospěch ekonomice to přinese. Postavení výrobních podniků v nových podmínkách má v určitém smyslu znamenat i zjednodušení věci, jiný výklad pojmu „hodnocení podnikové činnosti“.

A tak můžeme tuto část uzavřít. Z činnosti podniku vzniká společenský užitek ve formě realizované produkce — produkce tržní. Na základě toho vzniká podnikový efekt v podobě tržeb, které se stávají základní složkou hrubého efektu v podobě výkonů.

Ekonomická situace podniků je ovlivněna jak dosaženým hrubým efektem, tak i jeho vztahem k vynaloženým zdrojům. Všechny ostatní kategorie i souvislosti jsou odvozeny z číselného vyjádření efektů i nákladů. A protože hrubý efekt má své dílčí složky a k nim můžeme vztahovat složky celkových nákladů, vzniká zde možnost velmi bohaté soustavy ukazatelů. Ale ani zde neplatí „čím více, tím lépe“. Jsou kategorie a souvislosti podstatné a méně podstatné. Snaha o přílišnou podrobnost vede u méně zasvěcených k tomu, že nerozeznávají významné od méně významného.

Je nesporné, že mezi nejvýznamnější ekonomické kategorie patří produktivita práce. Úroveň produktivity práce předurčuje ekonomické postavení podniku. Je třeba říci, že sice dovedeme přesně definovat pojem „produktivita práce“, ale s jejím číselným vyjádřením na nejrůznějších úrovních (podnik, odvětví, národní hospodářství) bývají problémy. V praktickém životě samozřejmě nelze čekat na to, že se teorii podaří zodpovědět všechny možné otázky. Musí najít postupy, které sice nejsou beze zbytku v souladu s teoretickou definicí kategorie, jsou však prakticky kvantifikovatelné a mají navíc jednu významnou vlastnost — jejich vyjádření není natolik složité, aby v praxi nemohlo být použitelné. Naše teorie zemědělské ekono-

miky ráda občas ve snaze po preciznosti činí věci spíše složitými. Např. v publikaci Zemědělská ekonomika — výběr základních termínů (s. 83 a 84) je produktivité věnováno celkem sedm hesel: produktivita, produktivita práce, produktivita pracovní síly, produktivita veškeré práce, produktivita živé práce, produktivita výroby, produktivita zemědělské výroby. A to bychom mohli dodat, že chybí všeobecně uznávaný a běžně používaný termín produktivita společenské práce. Navíc je známo, že někteří zemědělské ekonomové dokonce rozlišují termíny produktivita společenské práce a společenská produktivita práce.

Jestliže zemědělské ekonomové — teoretikové činí uvedenou kategoriální oblast složitější než ve skutečnosti je, pak se nedivíme, že kategorie produktivita práce je chápána často nesprávně těmi řídicími pracovníky v ZPoK, kteří v oblasti ekonomie mají minimální vzdělání. V sovětské vysokoškolské učebnici Politická ekonomie (s. 402–403), o níž jsme se již zmínili, autoři dospívají k závěru, že pro měření efektivnosti výroby je zapotřebí soustavy ukazatelů. „Nejdůležitější z nich — uvádí se dále — je produktivita společenské práce. Vyjadřuje působení zákona úspory času. Produktivitu práce představuje vztah produktu k nákladům živé práce ... Produktivita společenské práce podle metodologie přijaté v SSSR se měří jako vztah fyzického objemu národního důchodu k počtu pracovníků materiální výroby. Zvláštnost daného ukazatele spočívá v tom, že přímo vyjadřuje úsporu živé práce a nepřímo (prostřednictvím objemu národního důchodu) úsporu zvěčnělé práce. V jednotlivých odvětvích národního hospodářství a v podnicích se produktivita práce měří ukazatelem výroby produkce na jednoho pracovníka nebo za jednotku času. V těchto případech bere ukazatel v úvahu jen úsporu živé práce.“

V praxi našeho zemědělství — na odvětvové i podnikové úrovni — měříme produktivitu práce nejčastěji dvojím způsobem: jako objem zemědělské produkce (ve stálých cenách) a jako objem výkonů na pracovníka. První případ nejlépe odpovídá teoretické definici, neboť jde o vztah užitných hodnot a množství vynaložené živé práce. Tento vztah v celé ekonomice země je základem hlubinných ekonomických procesů, zatímco jevy a souvislosti v běžných cenách jsou jejich více či méně věrným odrazem. Jenomže v reálném životě zejména na podnikové úrovni jsou reálnými veličinami veličiny v běžných cenách. Chozrasčotní sféra může uznávat pouze skutečné nákupní ceny, platné ceny výrobních prostředků a z toho plynoucí prostředky na mzdy, tvorbu zisku atd. Je proto logické, že i produktivita práce má podobu výkonů na pracovníka. Ve smyslu klasické definice může mít nedostatek, ale v praxi je nezbytná. Snad nejpodstatnějším důvodem je to, že výsledkem produktivity práce je určitý objem užitných hodnot a pro podnik se jeví jeho užitečnost jako nositel hodnot směnných.

Pokusy o vyjádření produktivity společenské (celkové) práce na úrovni zemědělského podniku pomocí jediného ukazatele nebyly přesvědčivé a je otázka, zda právě snaha o nalezení odpovědi v tomto směru má takový význam, jaký se jí přisuzuje. Jakmile jde o pokus dát dohromady obě složky vynaložené práce, musíme opustit jednotku času a přejít na srovnatelné peněžní jednotky. Má to ale (alespoň teoreticky) tyto problémy: To, co se jednomu výrobcí jeví jako práce minulé (nakoupené výrobní prostředky), se jinému výrobcí jeví jako výsledek práce živé. Zatím však nedovedeme převést minulou práci na jednotky času. Druhy důvod spočívá v tom, že živá práce v časových jednotkách ve jmenovateli ukazatele je kvalitativně něco jiného než mzda a odměna, která vynaložené práci odpovídá. To je důvod, proč ukazatel typu výkony ve vztahu k vlastním nákladům nemůžeme považovat za ukazatel společenské produktivity práce, byť se nám jeví, že docílený efekt vztahujeme k sumě práce živé i minulé.

Představme si následující situaci: V průběhu deseti let ať vzrostou výkony rychleji než materiálové náklady a množství vynaložené živé práce ať se nemění.

Čistá produkce poroste rychleji než výkony. Současně ale mzdy a odměny se zvyšují natolik, že spolu s materiálovými náklady porostou rychleji než výkony. Relace výkony na vlastní náklady se zhorší, produktivita celkové práce jakoby se snížila. Ve skutečnosti tomu tak není, neboť množství efektů na jednotku živé práce vzrostlo a rostoucí mzda a odměna má svůj zdroj v rostoucí produktivitě práce. Mzdy sice i v ekonomice zemí jako celku jsou odrazem produktivity práce, avšak z hladiny mezd nelze vždy soudit o hladině produktivity práce. V každém případě při jednotných podmínkách realizace má pohyb mzdy vliv na pohyb zisku a tím i na rentabilitu výroby.

A tak se zdá, že při analýze efektivnosti výroby se nemůžeme obejít bez těchto srovnávání:

- a) vztah efektů k vynaložené živé práci,
- b) vztah efektů k vynaloženým materiálovým nákladům,
- c) vztah efektů k zálohovaným výrobním zdrojům (základním výrobním prostředkům).

Je to na první pohled sice složitější, ale přece jenom užitečnější i přesvědčivější než umělé spojování částí do celku v zájmu výpočtu jednoznačného ukazatele. Konec konců jde o snížení nákladů na jednotku produkce, která v sobě zahrnuje úsporu živé práce (zvýšením její produktivity), úsporu běžných materiálových nákladů a úsporu investičních nákladů vložených do základních výrobních fondů.

Ne každé zvýšení produktivity práce na podnikové úrovni je však efektivní. Např. s rostoucí produktivitou práce se vyrábí zboží, které nemá odbyt (a určitý způsob řízení může vést k tomu, že daný podnik je schopen uhradit náklady včetně mezd). Autoři již zmíněné sovětské učebnice (s. 403) považují za efektivní pouze takové zvýšení produktivity práce „... při němž úspora živé práce uhrazuje navíc dodatečné náklady na růst jejího technického vybavení a navíc v co možno nejkratší době.“ Jde o známý problém substituce práce živé prací zhmotnělou a způsob jejího ocenění.

To všechno se v teorii i praxi vyskytuje. A to zdaleka není vše v oblasti ekonomických jevů a jim odpovídajících kategorií. Nedostatečně je i v teorii rozpracován problém času a rychlosti obratu prostředků. Např. pohled na rentabilitu na základě vykazovaných údajů o cenách a nákladech je příliš statický. Při stejném vztahu zisku k nákladům se ekonomicky jinak jeví výhodnost, trvá-li výrobní cyklus měsíc, rok nebo déle.

PRAKTICKÁ ANALÝZA NĚKTERÝCH STRÁNEK HOSPODÁŘSKÉHO DĚNÍ

Máme-li vypovědět o podniku, o jeho úrovni, nejčastěji mluvíme o výkonnosti podniku. Tím vlastně máme na mysli především produktivitu práce jeho pracovníků. Z přesného vymezení této důležité kategorie vyplývá, že o produktivitě mimo produktivitu pracovní síly nemůže být řeč. V praktické analýze často narazíme na vztah efekty vůči půdnímu fondu (výrobní základna) a vůči pracovním silám (produktivita práce). Při daných výkonech není produktivita práce pochopitelně dána tím, zda na 100 ha zemědělské půdy je více či méně pracovních sil. Půjde-li o čistou zemědělskou výrobu, pak s růstem produktivity práce nutně poklesne počet pracovních sil. Klesat by nemusel potud, pokud by bylo možné rozvíjet ekonomickou aktivitu na bázi zemědělské výroby. Tyto možnosti jsou omezené. Rozvíjí-li se činnosti nezemědělské, pak sice i nadále vykazujeme pracovní síly i ve vztahu k půdě, ale ekonomická souvislost zde není.

I. Vztah mezi mírou rentability a výkony na 1 ha z. p. — The relation between the profitability and outputs per 1 ha of farm land

Míra rentability v %	Výkony v tis. Kčs na 1 ha z. p.					Počet podniků celkem
	do 18	18–22	22–26	26–30	nad 30	
Ztráta	8	5	4	—	—	17
0 – 5,0	11	6	6	3	2	28
5,1–10,0	9	18	13	6	9	55
10,1–15,0	3	5	11	4	11	34
15,1–20,0	—	—	8	2	4	14
20 a více	2	3	—	—	1	6
Počet podniků celkem	33	37	42	15	27	154

Jde o zemědělské podniky těchto okresů ČSR za rok 1987: Jablonec nad Nisou (6), Liberec (9), Náchod (13), Kladno (9), Litoměřice (24), Mladá Boleslav (20), Tábor (27), Louny (23) a Chomutov (4).

Údaje sebrali studenti IV. roč. VŠE v průběhu své předdiplomní praxe v roce 1988 a do forem tabulek zpracovala ing. Jana Kyseláková.

Tato poznámka se vztahuje ke všem ostatním tabulkám.

II. Vztah mezi mírou rentability a výkony na pracovníka — The relation between profitability and outputs per a worker

Míra rentability v %	Výkony v tis. Kčs na 1 pracovníka					Počet podniků celkem
	do 130	130–150	150–170	170–190	nad 190	
Ztráta	4	8	4	1	—	17
0 – 5,0	4	12	10	1	1	28
5,1–10,0	3	10	19	14	9	55
10,1–15,0	—	8	14	6	6	34
15,1–20,0	—	1	7	2	4	14
20 a více	—	—	—	1	5	6
Počet podniků celkem	11	39	54	25	25	154

V nových podmínkách přísluší mimořádný význam ukazateli rentability výroby. Podstatný požadavek vůbec je, aby podnik byl rentabilní — aby dosahoval přebytku výnosů nad náklady. Jistěže je pro podnik situace tím výhodnější, čím je vyšší míra rentability. Ale existuje zde určitý standard, který je předpokladem úspěšného rozvoje běžného podniku. Naše teorie zemědělské ekonomiky dosud neřekla nic významného v tom, jaká míra rentability je žádoucí, jaká alespoň dočasně je ještě únosná a jaká nikoli.

S růstem zemědělské výroby a s diverzifikací ekonomických činností v zemědělských podnicích se objem výkonů na jednotku půdy zvyšuje. Rozdíly mezi podniky v tomto směru vyjadřují rozdílný stupeň pokročilosti tohoto vývoje. Můžeme si proto klást otázku, jak se mění rentabilita výroby s růstem výkonů. Víme, že

III. Vztah mezi výkony a hrubou zemědělskou produkcí na 1 ha z. p. — The relation between the outputs and gross agricultural production per 1 ha of farm land

Výkony v tis. Kčs na 1 ha z. p.	HZZP v tis. Kčs na 1 ha z. p.				Počet podniků celkem
	do 16	16–20	20–24	nad 24	
do 18	27	6	—	—	33
18 – 22	17	18	2	—	37
22 – 26	2	27	13	—	42
26 – 30	—	4	8	3	15
nad 30	7	4	8	8	27
Počet podniků celkem	53	59	31	11	154

IV. Vztah mezi výkony a materiálovými náklady na 1 ha z. p. — The relation between the outputs and material costs per 1 ha of farm land

Výkony v tis. Kčs na 1 ha zp.	Materiálové náklady v tis. Kčs na 1 ha z. p.					Počet podniků celkem
	do 12	12–14	14–16	16–18	nad 18	
do 18	28	5	—	—	—	33
18 – 22	8	22	7	—	—	37
22 – 26	1	11	23	7	—	42
26 – 30	—	—	3	7	5	15
nad 30	—	1	3	5	18	27
Počet podniků celkem	37	39	36	19	23	154

v některých směrech nelze tyto změny očekávat, v jiných ano. Ve smyslu vlivů — ať kladných, či záporných — působí minimálně dva. Jde jednak o vztah výkony — náklady v čase (rozdíly v daném roce na jednotku půdy jsou do značné míry způsobeny nesterpným tempem růstu ve srovnatelném období). Je zde současně vztah mezi stálými a proměnnými náklady. Čím je podíl stálých nákladů vyšší, tím těsnější vztah by měl být mezi rostoucí mírou rentability a rostoucími výkony na jednotku půdy.

Až na pět podniků je vztah mezi výkony a rentabilitou poměrně těsný, ovšem jako tendence v rámci poměrně velkého souboru podniku. Neplatí to pochopitelně pro každý jednotlivý podnik v této praktické podobě: zvýší-li objem výkonů z 1 ha, dosáhne vyšší rentability. Zde bychom museli doplnit: za jinak stejných předpokladů.

Neméně aktuální je i otázka další. Podnik usiluje o růst produktivity práce, kterou v praxi měříme nejčastěji pomocí výkonů na pracovníka. Znamená zvyšování produktivity práce současně zvyšování míry rentability? Z titulu úspory pracovních nákladů by se měla rentabilita s růstem produktivity zvyšovat. Jak je to

však u materiálových nákladů, které mají rozhodující podíl na nákladech a tím také největší vliv na míru rentability? I analýza z uvedeného hlediska jednoznačně potvrzuje, že úsilí o zvyšování produktivity práce současně vede k příznivějšímu vztahu mezi náklady celkem a výkony a tím i náklady a ziskem. Vyšší než 10% rentability nedosahuje žádný podnik s výkony na pracovníka do 130 tis. Kčs za rok. Aby podnik mohl dosáhnout rentabilitu vyšší než 20 %, musí mít výkony přes 170 tis. Kčs. Jako v prvním případě je zde opět difference jak po vertikále, tak po horizontále – poměrně homogenní skupina z hlediska produktivity neznamená takovou homogenost co do rentability (ve skupině od 170 do 190 Kčs je i ztrátový podnik, i podnik s rentabilitou nad 20 %).

Každý podnik, který dosahuje vysoké hrubé zemědělské produkce, dosahuje současně vysokých výkonů. Avšak difference ve výkonech je nesrovnatelně vyšší než difference v hrubé zemědělské produkci. Všimněme si např. intervalu podle HZP od 20 do 24 tis. Kčs – rozdílům 4 tis. Kčs odpovídá daleko širší rozpětí ve výkonech. To jenom potvrzuje známou skutečnost, že od určitého podílu přidružené a jiné podobné činnosti slábne těsnost vztahů mezi HZP a výkony.

Vyšší ekonomická aktivita samozřejmě vyžaduje vyšší vklady do výroby. V tom problém není a vyšší náklady na jednotku půdy se považují za samozřejmé. Problém je v tom, zda je zde soulad mezi vklady a docílenými efekty. Tato stránka činnosti zemědělských podniků se považuje za největší slabinu celého reprodukčního procesu v zemědělství a v zemědělských podnicích. Teoreticky vzato nemůžeme tvrdit, že např. 70 % materiálových nákladů na výkonech představuje příliš vysoký podíl. Jestliže tak činíme, pak pouze proto, že je příliš mnoho podniků, které za jinak srovnatelných podmínek dosahují podílu daleko nižšího.

Tab. IV dokazuje, že nepřilíš rozdílných výkonů v rámci jednoho intervalu lze dosahovat s velmi diferencovanými náklady, ale stejně tak při nepřilíš odlišných materiálových nákladech lze dosahovat velmi rozdílných výkonů. Jsme si ovšem vědomi, že značná role zde přísluší strukturálním rozdílům v podnikové činnosti, musí se však připustit i značná míra diferencované účinnosti vynaložených materiálových nákladů ve srovnatelných činnostech.

Lze tvrdit, že s rostoucí ekonomickou aktivitou se zvyšují náklady materiálové i pracovní. Nelze však tvrdit, že organická struktura nákladů (vztah nákladů materiálových a pracovních) je přibližně stejná. Z tab. V vyplývá, že 50 podniků, tj. jedna třetina sledovaného souboru, vynakládá na 1 ha 4–5 tis. Kčs pracovních nákladů. V téže skupině jsou podniky s materiálovými náklady do 12, ale i nad 18 tis. Kčs. Tyto proporce svědčí o rozdílné pracovní a materiálové náročnosti výroby. Platí-li poznatek, že s růstem ekonomické aktivity rostou náklady celkem, pak po horizontále se mění pracovní náročnost výroby, zatímco po vertikále materiálová náročnost výroby. Z hlediska změn podmínek hospodaření, k jakým došlo vstupem do přestavby, není vůbec struktura nákladů lhostejná. Vysoké odvody z mezd učiní pracovně náročnější výrobu ekonomicky méně zajímavou.

Vztah docílených výsledků a vyplácených mezd a odměn představuje jeden z kardinálních problémů přestavby hospodářského mechanismu. Zdůrazňuje se vztah odměn nikoli k vynaložené práci, ale k ne zcela přesně vymezeným konečným výsledkům. Není sporu o tom, že výkonnost (prosperita podniku) je dána produktivitou práce jeho pracovníků. A protože jde o reálně fungující ceny, produktivita práce se měří pomocí efektu v běžných cenách.

Jde o mimořádně závažnou problematiku a její místo v hospodářské praxi je reálné. Tvrdí-li autor v textu, že na úrovni podnikové jsou rozhodující efekty v běžných cenách (a takto měřená produktivita práce), pak je si současně vědom celé složitosti věci i z hlediska národohospodářského a vztahů ekonomiky jako celku a podnikové sféry.

V. Vztah mezi materiálovými a pracovními náklady na 1 ha z. p. – The relation between the material and labour costs per 1 ha of farm land

Materiálové náklady v tis. Kčs na 1 ha z. p.	Pracovní náklady v tis. Kčs na 1 ha z. p.					Počet podniků celkem
	do 3	3–4	4–5	5–6	nad 6	
do 12	9	25	3	–	–	37
12 – 14	–	17	19	2	1	39
14 – 16	–	7	21	4	4	36
16 – 18	–	–	6	10	3	19
nad 18	–	–	1	7	15	23
Počet podniků celkem	9	49	50	23	23	154

VI. Vztah mezi výkony a mzdami a odměnami na pracovníka – The relation between the outputs and wages and remuneration per a worker

Výkony v tis. Kčs na pracovníka	Roční mzdy a odměny v tis. Kčs na 1 pracovníka					Počet podniků celkem
	do 29	29–31	31–33	33–35	nad 35	
do 130	3	2	2	3	1	11
130 – 150	13	15	3	3	5	39
150 – 170	18	21	8	5	1	54
170 – 190	4	7	7	6	1	25
nad 190	1	1	10	5	8	25
Počet podniků celkem	39	47	30	22	16	154

To nic nemění na skutečnosti (jak to bylo v textu uvedeno na jiném místě), že produktivita práce ve smyslu marxistické politické ekonomie představuje vztah mezi vynaloženým množstvím práce a vyrobenými užitnými hodnotami. Je proto záležitostí centrálního řízení socialistické ekonomiky, aby peněžní výnosy podniků byly úměrné množství a kvalitě realizované produkce s přihlédnutím k potřebě racionálního vynakládání práce a prostředků ve výrobě. Bude-li splněna tato podmínka, pak i vyjadřování produktivity práce na podnikové úrovni v běžných cenách (se všemi z toho plynoucími důsledky – v oblasti mezd a odměn, tvorby zisku) nemůže být zdrojem negativních důsledků pro celou ekonomiku země.

Vztah mezi mzdami a odměnami a výkony na pracovníka se projevuje spíše jako silná tendence. Všimněme si např. skupiny podniků s odměnami ve výši 29–31 tis. Kčs, což představuje nejčetnější skupinu sledovaného souboru. Podniky této skupiny mají zastoupení ve všech intervalech podle výkonů na pracovníka. Má to dvě základní příčiny. Je to dáno tím, že stejný výkon neznamená stejnou nově vytvořenou hodnotu – hrubý důchod, která je zdrojem pro úhradu mezd a odměn. Druhá příčina spočívá v tom, že proporce mezi mzdami a odměnami

VII. Vztah mezi mzdami a odměnami a ziskem na pracovníka – The relation between the wages and remuneration and profit per a worker

Zisk v tis. Kčs na pracovníka	Roční mzdy a odměny v tis. Kčs na 1 pracovníka					Počet podniků celkem
	do 29	29–31	31–33	33–35	nad 35	
Ztráta	5	5	1	4	2	17
do 6	9	9	3	4	2	27
6 – 12	12	10	8	5	5	40
12 – 18	7	11	6	4	4	32
18 – 24	4	10	6	2	1	23
nad 24	2	2	6	3	2	15
Počet podniků celkem	39	47	30	22	16	154

a ziskem jsou příliš rozdílné. O tom svědčí údaje tab. VII. Jde o oblast, kde se koncentrují zájmy národohospodářské, podnikové i osobní. Stav, o kterém vypovídá analýza souboru podniků, není uspokojivý (je příliš mnoho podniků, kde mzda a odměna není úměrná dosaženým ekonomickým výsledkům). I v nových podmínkách hospodaření hrozí nebezpečí, že bude často dávána přednost zájmům přítomným (mzdám a odměnám) před prosperitou podniku (která vyžaduje odpovídající objem vnitropodnikové akumulace).

Výsledky kvantitativní analýzy potvrzují závěry, k nimž autor dospěl na základě rozboru 286 zemědělských podniků za rok 1986 (Choma 1987). Ekonomická analýza uvedených i dalších vztahů je velmi významná i v nových podmínkách, neboť ekonomická oddělenost podniku se zvyšuje, fáze tvorby důchodů a jejich rozdělování se stává bezprostředně závislá na tvorbě efektů. Změny v jednotlivých podnicích nejsou totožné se změnami v zemědělství jako celku. Zvýší-li se v průměru náročnost hospodaření vcelku, zvýší se náročnost u mnoha podniků v míře daleko významnější.

Zemědělská ekonomika jako věda by na novou situaci měla reagovat jak zdomaklováním vlastního kategoriálního aparátu, tak i kvantitativními analýzami. Jedině tím odhalí nové jevy, tendence, potvrzení nebo nepotvrzení očekávaného a upozorní tak na nutnost odpovídajících opatření v oblasti hospodářské politiky.

ZÁVĚR

Hospodářské dění poznáváme, hodnotíme a usměrňujeme pomocí kategoriálního aparátu a jeho číselného vyjádření – ukazatelů. Ekonomické kategorie jsou jednotné pro celou ekonomickou vědu i hospodářskou praxi a specifika odvětví se nemusí projevovat v neúčelném rozšiřování kategoriálního aparátu. Autor má zde na mysli zejména způsob vyjadřování efektů zemědělských podniků i zemědělství jako odvětví národního hospodářství. Efekty se odvozují po linii užitných hodnot a hodnot. Mají vyjadřovat jak společenský přínos podniku, tak i jeho efekt jako ekonomické jednotky. Prvnímu požadavku podle autora nejlépe odpovídá objem tržní produkce ve stálých cenách, druhému pak dnešní kategorie výkony (hrubý

efekt v běžných cenách). Kategorie efektivnosti (rentabilita výroby, produktivita práce) odvozujeme ze vztahu efekty — náklady.

V druhé části autor analyzuje některé vztahy mezi ekonomickými kategoriemi v procesu tvorby a rozdělování, a to na základě analýzy souboru 154 zemědělských podniků ČSR za rok 1987. Všímá si vztahů mezi mírou rentability a výkony na 1 ha z. p. a na jednoho pracovníka, mezi výkony a materiálovými i pracovními náklady, mezi produktivitou práce a mzdami a odměnami a konečně vztahů mezi mzdami a odměnami a ziskem. Pomocí kombinovaných tabulek lze odhalit jak existující tendence, tak individuální rozdíly mezi sledovanými jevy.

Literatura

- BURIANOVÁ, K.: Zemědělská výroba u nás a v NSR — nepříliš lichotivá srovnání. Hospod. Nov., 1989, č. 5.
DOLGOŠEJ, G. S.—MAKEJENKO, M. M.: Ekonomika selského hospodářství. [Naučný slovník.] Moskva, Kolos 1981.
CHOMA D.: Družstevní sektor v procesu přestavby čs. ekonomiky. Zeměd. Ekon., 1987, č. 3, s. 147–160.
MEDVEDĚV, V. A.—ALBAKIN, L. I.—OŽERELEV, O. I. a kol.: Politická ekonomie. [Vysokoškolská učebnice.] Moskva, Politizdat 1988.
Ekonomika zemědělství. [Vysokoškolská učebnice.] Praha, SZN 1983.

Došlo 13. 3. 1989

Ekonomická realita a ekonomické kategorie a ukazatele

Zeměd. Ekon., 36, 1990, č. 1, s. 41–54. — 7 tab., lit. 5, res. čes., rus., angl., něm.

zemědělský podnik, kategorie ekonomické, výkony, náklady, efektivnost, rentabilita, analýza vztahů

V první části si autor všímá zejména kategorií a ukazatelů vyjadřujících efekty zemědělských podniků. Za jeden z nejdůležitějších ukazatelů vyjadřujících společenský přínos podniku považuje objem tržní produkce ve srovnatelných cenách. Pro podnik jako ekonomickou jednotku jsou hrubým efektem výkony, jejichž základní složku představují tržby za realizovanou produkci. Kategorie efektivnosti (produktivita práce, rentabilita výroby apod.) odvozujeme ze vztahu efekty — náklady. Dále jsou analyzovány vztahy mezi rentabilitou výroby, objemem výkonů na 1 ha zemědělské půdy a jednoho pracovníka, mezi objemem výkonů a náklady, mezi produktivitou práce a odměnami a mezi odměnami a ziskem. Analýza 154 zemědělských podniků ČSR za rok 1987 umožňuje odhalit jak obecné tendence, tak i individuální rozdíly mezi sledovanými jevy.

ХОМА Д., Высшая экономическая школа, Прага

Экономическая реальность, экономические категории и показатели

Zeměd. Ekon., 36, 1990, № 1, с. 41–54. — 7 табл., лит. 5, рез. чешск., русск., англ., нем.

сельскохозяйственное предприятие, экономические категории, уровень производства, затраты, эффективность, рентабельность, анализ отношений

В первой части статьи рассматриваются прежде всего категории и показатели, выражающие эффективность хозяйственной деятельности сельскохозяйственных предприятий. Одним из основных показателей общественного вклада предприятий автор считает объем товарной продукции в сопоставимых ценах. Для предприятия, как экономического субъекта, совокупным эффектом является объем производства, основной составной частью которого считается выручка от реализации продукции. Категории эффективности (производительность труда, рентабельность производства и т. п.) определяются из взаимного отношения эффекты-затраты. Далее анализируются связи между рентабельностью производства и объемом продукции на 1 га сельскохозяйственных угодий, 1 работника, между объемом продукции и затратами, между производительностью труда и его оплатой, между оплатой труда и прибылью. Анализ хозяйственной деятельности 154 сельскохозяйственных предприятий в ЧСР за 1987 год позволил определить не только общие тенденции, но и индивидуальные различия между рассматриваемыми явлениями.

CHOMA D., Prague School of Economics, Praha

Economic reality and economic categories and parameters

Zeměd. Ekon., 36, 1990, No. 1, pp. 41–54. — 7 tabs, refs 5, summaries in cs, ru, en, de

farm, economic categories, outputs, costs, effectiveness, profitability, analysis of relations

The categories and indicators expressing effects of the farms are treated in the first part. The volume of market production in comparable prices is considered as one of the most significant indicators of social contribution to the farm. The outputs represent for a farm as an economic unit, a gross effect consisting of the receipts for materialized production as a basic component. The category of effectiveness (labour productivity, profitability of production, etc.) is derived from the relation effects — costs. The relations between the profitability of production, volume of outputs per 1 ha of farm land and one worker, between the volume of outputs and costs, between labour productivity and remuneration, and between remuneration and profit are analysed. The analysis, consisted of 154 farms in the Czech Socialist Republic, for the year 1987 reveals either general trends or the differences among studied factors.

Die ökonomische Realität und die ökonomischen Kategorien und Kennziffern

Zeměd. Ekon., 36, 1990, Nr. 1, S. 41–54. — 7 Tab., Lit. 5, Zus. in Tschech., Russ., Engl., Dtsch.

Landwirtschaftsbetrieb, ökon. Kategorien, Leistung, Kosten, Effektivität, Rentabilität, Analyse der Beziehungen

Eingangs beschäftigt sich der Autor mit den Kategorien und Kennziffern für den Effekt der Landwirtschaftsbetriebe besonders. Hinter einer der wichtigsten verbirgt sich der gesellschaftliche Beitrag des Betriebes — es ist der Umfang der Marktproduktion in vergleichbaren Preisen. Für den Betrieb als ökonomische Einheit ist der Brutto-Effekt die Leistung, deren Hauptelement die erzielten Einkünfte für die realisierte Produktion darstellen. Die Effektivitätskategorie (Arbeitsproduktivität, Rentabilität usw.) wird abgeleitet von der Beziehung: Effekt-Kosten. Ferner werden die Beziehungen zwischen Produktionsrentabilität, Leistungsumfang pro ha/Arbeiter; zwischen Leistungsumfang (Kosten und AP) Vergütung resp. Gewinn. Eine Analyse von 154 Betrieben der CSR für 1987 zeigte sowohl allgemeine Tendenzen als auch individuelle Unterschiede der verfolgten Erscheinungen.

Adresa autora:

Prof. ing. Dimitrij Choma, DrSc., Vysoká škola ekonomická, nám. A. Zápotockého 4,
130 67 Praha 3

Československé zemědělství je výkonným odvětvím národního hospodářství a jeho významným stabilizačním faktorem. V průběhu 40 let dosáhly socialistické zemědělské podniky významných úspěchů ve výrobě a v hospodářském a sociálním rozvoji. Impulem jejich dalšího rozvoje jsou pravidla přestavby hospodářského mechanismu, uplatňovaná od počátku roku 1989.

Vedle pozitivních výsledků existují v zemědělských podnicích rezervy dalšího rozvoje především v efektivnějším využívání vložených prostředků a práce, ve snižování ztrát, ve zvyšování kvality produkce a v rozvíjení činností navazujících na zemědělský výrobní proces.

Hodnocení ekonomického rozvoje zemědělských podniků není vždy objektivní a často je jednostranné. V článku chceme uvést všestrannější pohled na postavení zemědělských podniků a na současné problémy dalšího rozvoje jejich efektivnosti.

POSTAVENÍ ZEMĚDĚLSKÝCH PODNIKŮ V ZPoK

Socialistické podniky zemědělské prvovýroby — JZD, státní statky a ostatní socialistické organizace zemědělství — mají v rámci zemědělsko-potravinářského komplexu rozhodující podíl na výkonech, na výživě lidu, na tvorbě společenského produktu, na zaměstnanosti, na investiční výstavbě, na sociálním a kulturním rozvoji venkova a při ochraně a tvorbě životního prostředí.

Výkony v ZPoK ČSSR

Běžně sledovaný ukazatel umožňuje posoudit úlohu jednotlivých základních součástí ZPoK v jeho rozvoji (tab. I).

Zemědělská prvovýroba prokazuje největší dynamiku rozvoje, ve srovnání s 6. pětiletkou stoupla o 73 % a představuje téměř polovinu všech výkonů v ZPoK.

Zabezpečení výživy lidu a její soběstačnost z vlastní zemědělské produkce

Úroveň výživy a zásobování vnitřního trhu potravinami je v ČSSR nesporně velmi dobrá (tab. II).

Stupeň uspokojení poptávky se hodnotí intervaly v rozmezí -20 až +20 jako

I. Vývoj a struktura výkonů vč. mimořádných výnosů v ZPoK ČSSR (v mil. Kčs) – The development and structure of outputs including extra yields in the agricultural and food production complex of the Czechoslovak Socialist Republic (in mil. of Cz. crowns)

Součásti ZPoK	Roční průměr		1988	Index	Podíl v % (1988)
	6. pěti- letka	7. pěti- letka		88/6. pě- tiletka	
Zemědělská prvovýroba	102 140	138 557	176 657	173,0	49,3
Technické služby a ZZN	31 676	35 017	39 230	123,8	10,9
Potravinářský průmysl	93 978	118 417	142 697	151,8	39,8
ZPoK celkem	227 794	291 991	358 584	157,4	100,0

II. Hodnocení stupně uspokojení spotřebitelské poptávky v roce 1988 (konjunkturální salda) – Evaluation of the degree of satisfaction of consumer's demand in 1988 (conjunctural balance)

Položka	ČSR	SSR
Potravinářské zboží celkem	-1,8	-3,6
Maso a masné výrobky	-7,9	-17,3
Mléko a mléčné výrobky	+6,3	-5,7
Tuky	+21,1	+13,2
Vejce a vaječné výrobky	+42,3	+29,5
Mlýnské a pekárenské výrobky	+4,4	-10,0
Cukr, cukrovinky a cukrářské výrobky	-5,2	-19,3
Brambory a výrobky z brambor	+19,0	-7,0
Zelenina, ovoce a konzervářské výrobky	-28,5	-21,7

poptávka v podstatě uspokojená. Do této kategorie lze zahrnout většinu zemědělských a potravinářských výrobků. Za zcela uspokojenou poptávku se označuje interval +20 až +50. Tyto hodnoty ukazuje poptávka po vejcích v celé ČSSR a po tučích, obzvláště po másle (v ČSR +30,1, v SSR +21,8) a vcelku i po bramborách v ČSR. Z jednotlivých výrobků sem patří ještě mléko (+41,2 v ČSR a +28,1 v SSR), pšeničná mouka (v ČSR +46,5, v SSR +12,1), chléb (v ČSR +27,8, v SSR +10,0) a téměř i cukr rafinovaný (v ČSR +16,9, v SSR +13,3).

Hodnoty nad +50 ukazují na potíže s odbytem. Výraznější minusové hodnoty -20 až -50 vyjadřují částečně neuspokojenou poptávku. Ta se u nás projevuje u ovoce mírného pásma (v ČSR -25,9, v SSR -30,2) a u ovoce subtropického (v ČSR -41,9, v SSR -22,5), u výrobků z mořských ryb (v ČSR -38,2, v SSR -64,1). Nadměrný ukazatel -50 a více označuje značné neuspokojení poptávky.

III. Míra specifické soběstačnosti podle skupin zemědělských výrobků (v % z naturálních jednotek)
 – The rate of specific self-sufficiency according to the groups of agricultural products (in % of natural unit)

Skupiny výrobků	1981	1987	Rozdíl 1987–1981
Zrniny	89,3	94,8	+5,5
Brambory	98,8	96,7	–2,1
Olejniny	75,9	91,6	+15,7
Cukrovka	118,3	80,9	–37,4
Ovoce	56,8	70,8	+14,0
Zelenina	93,1	86,7	–6,4
Krmné plodiny	100,0	100,0	0,0
Maso	100,6	102,0	+1,4
Mléko	107,2	104,0	–3,2
Vejce	102,7	101,5	–1,2
Celkem	93,0	98,0	+5,0

Jediným ze sledovaných výrobků v této kategorii jsou upravené mořské ryby (v ČSR –62,4, v SSR –71,1).

Spotřebitelská poptávka vyjadřuje především spotřebitelské návyky a koupěschopnost obyvatelstva. Důležitějším hlediskem racionální výživy je naplnění norm správné výživy ze zdravotního hlediska. Z porovnání za rok 1987 vyplývá, že spotřeba lipidů přesahuje výživové doporučené dávky o 37 %, spotřeba energie o 15 % a spotřeba sacharidů o 9 %. Spotřeba bílkovin, obzvláště živočišných, je o 4 % vyšší než je lékařsky doporučeno.

Jako nedostatková se jeví spotřeba vitamínu C (–29 % lékařské normy), produkovaná ve výrobcích ze zeleniny a ovoce, a také spotřeba vitamínu B₂ (–15 %).

Značné překročení výživových doporučených dávek lipidů způsobuje vysoká konzumace tuků, tučného masa a masných výrobků. Hlavním zdrojem vysoké spotřeby energie jsou obiloviny a moučné výrobky, maso a masné výrobky, tuky a cukr. Výhledová spotřeba potravin by měla v daleko větší míře respektovat požadavky zdravé výživy.

Vysoká spotřeba základních potravin je zabezpečována vlastní zemědělskou produkcí ČSSR.

Míra soběstačnosti v potravinách (tab. III) se zvýšila za 6 let o 5 % a dosáhla úrovně 98 % z celkové spotřeby potravin mírného pásma. Významně se zvýšila soběstačnost v zrninách, i když stále nedosáhla plného uspokojení. Zvýšení produkce olejnin, obzvláště řepky, napomohlo ke snížení závislosti na dovozech. Pokles v produkci cukrovky byl v roce 1987 mimořádný ve srovnání s rokem 1986, kdy bylo dosaženo 124% míry soběstačnosti.

Podíl podniků zemědělské prvovýroby na tvorbě společenského produktu a národního důchodu

Biologický charakter zemědělské výroby má vliv na nižší dynamiku jejího rozvoje ve srovnání s odvětvími s převážně mechanickými výrobními procesy. Proto také podíl ZPoK v tvorbě společenského produktu a národního důchodu zákonitě klesá, přestože se jejich absolutní úroveň zvyšuje (tab. IV).

Zemědělství jako hlavní výrobce surovin pro potravinářský průmysl má vliv i na jeho národohospodářské postavení. Zatímco průmyslová výroba se v období 1970–1987 zvýšila v ČSSR na 209,9 %, průmysl výroby potravin a pochutin včetně výroby mrazírenské dosáhl za stejné období zvýšení jen na 158,9 %. Zaznamenal tak nejnižší dynamiku rozvoje vedle průmyslu paliv (113,9 %).

IV. Tvorba společenského produktu a národního důchodu v zemědělství – Formation of the social product and revenue in agriculture

Rok celkem	Společenský produkt		Národní důchod	
	v mil. Kčs	v %	v mil. Kčs	v %
Roční průměr 1976–1980	111 403	9,9	32 957	7,4
Roční průměr 1981–1985	135 754	9,7	36 715	7,1
1987	155 229	9,6	38 836	6,6

Zahraniční obchod zemědělskými a potravinářskými výrobky

Zahraničně obchodní bilance ZPoK je pasivní. Zahraniční obchod potravinami a živými zvířaty se podílí 5 % na celkovém dovozu ČSSR a 2,2 % na jeho celkovém vývozu.

V. Podíl hlavních položek v hodnotě čs. dovozu ZPoK (v %) – The rate of main components valued by the Czechoslovak import within the agricultural and food production complex (in %)

	1976	1987
Obiloviny	18,5	2,2
Olejnatá semena a oleje	3,7	2,7
Koncentrovaná krmiva	10,5	7,0
Rostlinná vlákna	10,1	11,8
Ovoce, zelenina, bobulovité a jiné plody	13,9	21,2
Kakao, káva, čaj	5,8	7,0
Ryby a výrobky z ryb	3,7	3,5

	1976	1987
Cukr rafinovaný	6,8	5,8
Chmel	7,3	6,1
Slad	12,5	6,7
Pivo	9,9	11,7
Maso a masné výrobky	9,4	18,3
Mléko a mléčné výrobky	4,6	13,4
Ovoce a zelenina	7,6	6,7
Cutisin	3,4	2,8

Podstatně se snížil objem i podíl dovozu obilnin, koncentrovaných krmiv a olejnatých semen. Naproti tomu se zvýšil dovoz ovoce, zeleniny, bobulovitých a jiných plodů. Mezi další v tab. V neuváděné dovozní komodity patří tabákové výrobky, nápoje a průběžné položky dovozně vývozní, jako jsou zvířata, masné výrobky, mléčné a jiné výrobky.

Podíl tradičních výrobků, jako je cukr, chmel a slad, se ve vývozu snižuje, i když stále značná část jejich produkce je určena pro vývoz (cukr 25–30 %, slad kolem 40 %, chmel 60–70 %). Naproti tomu poměrně značný současný podíl na vývozu masa a mléka představuje pouze 3 % vyrobené produkce mléka a 5 % produkce masa. Mezi vývozními položkami nejsou v tab. VI uváděny další – živá zvířata, drůbež a vejce, sladkovodní ryby, výrobky z obilovin, okopaniny a jiné.

Zaměstnanost a kvalifikace pracovníků v ZPoK

V zemědělství pracuje zhruba 10 % z celkového počtu pracovníků v národním hospodářství. Ve srovnání s rokem 1948 odešlo ze zemědělství plných 60 % pracovníků, kteří posílili ostatní, především průmyslová odvětví. Došlo ke značnému zlepšení věkové a kvalifikační struktury pracujících v zemědělství. Obě struktury více odpovídají potřebám rozvoje než je tomu v potravinářském průmyslu. Úroveň odměny pracujících v zemědělství dosáhla průměru odměny pracujících ve výrobní sféře národního hospodářství.

V zemědělství ČSSR nejsou potíže s nedostatkem pracovních sil v takové míře, jako je tomu v některých jiných zemích. Svědčí to o přitažlivosti práce v zemědělských podnicích. Prognózy rozvoje zpracované v 70. letech počítaly se značným odlivem pracovníků ze zemědělství. V důsledku intenzivního rozvoje zemědělské výroby a podstatného rozšíření nezemědělské výroby v zemědělských podnicích bylo dosaženo plné zaměstnanosti stávajících pracovních sil.

Rozšiřování podnikatelské činnosti v zemědělských podnicích vede k efektivnímu využívání lidských zdrojů a dobře vybudovaných zařízení služeb na venkově. Výhledově se předpokládá, že celkový počet pracovníků v ZPoK by měl zůstat v podstatě na stejné úrovni. Lze předpokládat, že s příchodem nových pracovníků se dálelepší věková i kvalifikační struktura pracovníků v zemědělských podnicích.

Výrobní prostředky a investice v zemědělských podnicích

Vývoj investic v zemědělství odpovídá záměrům zemědělské politiky, podporuje růst výkonnosti zemědělství a jeho přiblížení k průmyslu ve vybavenosti pracovních sil výrobními prostředky. Z porovnání vývoje podílu investic vložených do zemědělství a do průmyslu vyplývá, že investiční práce a dodávky pro zemědělství byly v roce 1987 27krát vyšší než v roce 1960, v průmyslu pak při vyšší úrovni vybavení v základním období se dodávky investic zvýšily třikrát.

Úroveň vybavenosti pracovních sil výrobními prostředky zemědělských podniků se přiblížila úrovni vybavenosti průmyslových podniků. V roce 1987 připadalo v průmyslu na 1 pracovníka 459 tis. Kčs základních prostředků, v zemědělství 394 tis. Kčs. Vybavenost stroji a zařízeními je v zemědělství podstatně nižší a není ještě ukončena.

Socialistický průmysl vybavil zemědělské podniky dostatečně, ale ne vždy na odpovídající technické a technologické úrovni, ne vždy komplexně a často s poměrně vysokými náklady. Substituční procesy záměny živé práce technikou byly a jsou v zemědělství nákladné. Přírodní podmínky, biologický charakter výroby a postupující proces koncentrace ovlivňují strukturu základních výrobních prostředků v zemědělských podnicích, kde značný podíl připadá na budovy a stavby. Podíl budov a staveb v zemědělství činil v roce 1987 67,6 %, v průmyslu 47,7 % a ve stavebnictví 43,9 % z celkového objemu základních prostředků.

Rozvoj venkova a ochrana přírodního prostředí

Životní úroveň na venkově, především díky rozvité zemědělské velkovýrobě, se podstatně neliší od úrovně života ve městech. Vesnice změnila zásadně svoji tvář v bydlení, ve vybavenosti pracovišť, v namáhavosti a kultuře práce, v podmínkách sociálních, společenského vyžití, v dopravě, spojích, v zásobování, ve výchově dětí a dospělých a v dalších sférách. Zemědělské podniky se vlastními zdroji podílejí na občanské vybavenosti a zvelebovacích akcích národních výborů, a to jak přímo, tak prostřednictvím odvodů z výkonů a ze zisku.

Zemědělské podniky spoluodpovídají také za ochranu přírodního prostředí. Některé zásahy do agrotechniky rostlinné výroby se negativně projevují v přirozené půdní úrodnosti, v šíření eroze půd, ve zhutňování podorníčních horizontů, ve snižování rozsahu a kvality půdního humusu, v kontaminaci vod při aplikaci průmyslových hnojiv, pesticidů i v důsledku nekázně v provozu velkokapacitních objektů živočišné výroby.

Na zemědělskou půdu, krajinu a výrobu působí negativně řada vnějších faktorů, jako jsou např. průmyslové exhaláty, které postihují 11,3 % zemědělských půd. V sousedství státních silnic a dálnic jsou ohroženy zemědělské půdy sloučeninami těžkých kovů a solením. V souvislosti se zvýšením péče o vodní zdroje a léčivé minerální prameny, jakož i péče o chráněná přírodní území dochází k vymezení oblasti se sníženou intenzitou, výrazným omezením až znemožněním zemědělské výroby. Pásma chráněných oblastí zahrnují téměř 1/4 zemědělské půdy.

EFEKTIVNOST VÝROBY A HOSPODAŘENÍ ZEMĚDĚLSKÝCH PODNIKŮ

Základní strategií vývoje zemědělství při naplňování jeho společenského poslání je jeho efektivní intenzifikace.

Přes příznivý růst produkce a produktivity živé práce dochází v zemědělských podnicích k neúměrnému růstu materiálových nákladů a tím i ke stagnaci produktivity společenské práce. Stále ještě stoupá fondová, materiálová a někdy i energetická náročnost produkce.

Nákladovost může být posuzována podle objemu nákladů na jednotku výrobu, podílem nákladů k výkonům nebo v rozložení nákladových struktur materiálů, pracovních a finančních nákladů.

Úroveň nákladů na jednotku výrobků se běžně hodnotí při posuzování efektivnosti jednotlivých odvětví zemědělské výroby, kdy při porovnání s realizačními cenami lze vyjádřit zisk a rentabilitu výroby. Jedním z opatření přestavby hospodářského mechanismu byla úprava nákupních cen zemědělských výrobků. Základní relace cen hlavních zemědělských výrobků byly vymezeny propočtem teoretických výchozích cen dvoukanalového typu, zabezpečujících rozšířenou reprodukci v rozhodných oblastech výroby. Korekce byly provedeny pro podporu přednostního rozvoje rostlinné výroby, pro úpravu vztahu nabídky a poptávky a ve vztahu k relacím zahraničních cen rostlinných a živočišných výrobků.

Průzkum provedený ve vybraných zemědělských podnicích v roce 1989 ukazuje do určité míry reakce zemědělských podniků na cenové úpravy. Došlo ke snížení ploch pšenice a ječmene jarního. Ani v jednom případě nebylo plánováno zvýšení ploch cukrovky, naopak v polovině případů došlo k jejich poklesu. Zvýšily se plochy žita, triticales a píce. Upřednostňuje se výroba vepřového masa. Ukazuje se, že bude třeba v nových podmínkách přehodnotit nákupní ceny těch výrobků, které se ve srovnání se zahraničními cenami jeví jako vysoké již v minulých letech. Jedná se o vlnu, jatečné ovce, hroznové víno, chmel a kuřata. Bude účelné přezkoumat některé vnitřní výrobní relace (potravinářské a krmné obilí, merkantil a osiva, chovný a jatečný skot apod.).

Podíl nákladů k výkonům dává souhrnný přehled o hospodářské situaci v podnicích i za resort celkem. Nákladovost celkem na výkony v % v podnicích zemědělské prvovýroby ČSSR v 6. pětiletce:

	1977	1986
JZD	89,4	91,9
státní statky	99,9	93,9
zemědělství celkem	93,6*	92,5

Průměrná nákladovost zemědělských podniků se pohybuje dlouhodobě mezi 92–93 % na 100 % výkonů. Vynaložené náklady mají nedostatečný efekt v růstu výkonů. K obratu v efektivnosti dochází v roce 1988 především v důsledku výkonů nezemědělské produkce.

V ukazateli nákladovosti celkem se projevuje i specifikum úhrady reprodukčních nákladů v zemědělství. Na rozdíl od ostatních odvětví národního hospodářství (včetně potravinářského průmyslu a technických služeb) je úhrada řešena nejen nákupní cenou a dotacemi k tržbám, které se projevují ve výkonech, ale i formou mimocenové úhrady nezahrnované do výkonů. Změny v podílu mimocenových nástrojů v celkové úhradě ovlivňují ukazatel nákladovosti.

Prostřednictvím nákupních cen bylo v roce 1982 uhrazováno necelých 83 % reprodukčních nákladů. Pro rok 1989 se předpokládá úhrada nákupními cenami ve výši 81,3 %. Zbytek je hrazen dalšími formami, z nichž diferenciální příplatky a ostatní nástroje buď nejsou vázány bezprostředně na jednotlivé výrobky, anebo vůbec nezávisí na objemu produkce a na tržbách (tab. VII). Klesající podíl nákupních cen v cenové úhradě je v rozporu s požadavky přechodu k ekonomickému systému řízení a vede k oslabení kritériální, stimulační a uhrazovací funkce cen.

Rozložení nákladových struktur podle materiálů, pracovních a finančních nákladů umožňuje konkrétně sledovat a analyzovat nákladové položky.

	1982	1987	1989 předpoklad
Celková úhrada	100	100	100
Cenová úhrada	95,8	94,0	95,3
Z toho: nákupní ceny	82,9	81,8	81,3
příplatky k NC	1,2	0,8	2,6
DP I	9,9	10,4	5,8
DP II	—	—	2,5
Ostatní cenová úhrada	1,8	1,0	3,1
Mimocenová úhrada	4,2	6,0	4,7

Materiálové náklady představují největší podíl celkových nákladů (67,8 % v roce 1988) a neustále se zvyšují (64,3 % v 6. pětiletce). Materiálová náročnost produkce stoupá částečně v důsledku nedostatečného využívání biologického potenciálu rostlin a zvířat a nižšího produkčního účinku používaných prostředků a služeb v zemědělské výrobě, avšak především v důsledku neúměrného růstu cen výrobních prostředků dodávaných do zemědělství průmyslovými odvětvími. Podle údajů FMZVž bylo 90% zvýšení materiálových nákladů v zemědělství v období 1976–1987 způsobeno především zvýšením cen vstupů téměř o 52 % a pouze z 25 % skutečným zvýšením naturálních dávek při růstu výkonů v podmínkách srovnatelných s rokem 1976 cca o 45 %.

Některé varianty prognóz uvažují reálně o snížení materiálové náročnosti o 9 % do roku 2010. V zemědělské výrobě rozhodne o poklesu materiálové náročnosti produkce snížení jednotkových nákladů především v důsledku vyšší účinnosti hnojiv, ochranných chemických prostředků, vlastních a nakoupených hnojiv, snížení energetické náročnosti a nákladů na provoz a opravy mechanizačních prostředků a nákladů na dopravu.

V důsledku zvýšení výkonů, růstu produktivity živé práce a snížení nákladovosti se předpokládá růst čisté produkce o 50 % do roku 2010.

Produktivita práce a rentabilita

Socialistický výrobní způsob je akcelerujícím faktorem úspor pracovních sil ve velkovýrobě ve srovnání s malovýrobou. Efekty z toho, že vyšší objem výroby je zvládnut s menším vynaložením práce, se projevují hlavně v úrovni produktivity živé práce. Index hrubé produkce na 1 pracovníka v zemědělství činí 613 % (ve srovnání s rokem 1936). Vzhledem k tomu, že tento proces probíhá paralelně se stoupající vybaveností pracovních sil výrobními prostředky, je důležité sledovat i úroveň společenské produktivity práce, tj. jak úspory pracovních, tak i materiálových vkladů dohromady.

Statisticky sledovaným ukazatelem společenské produktivity práce je objem vytvořeného národního důchodu ve srovnatelných cenách připadající na jednoho pracovníka daného odvětví výrobní sféry. Podle tohoto ukazatele stoupla společ-

česká produktivita práce v období 1948 až 1987 v zemědělství 3,08krát, v průmyslu 4,2krát a ve stavebnictví 3,67krát. V kratším období posledních let není růst tohoto ukazatele příliš výrazný, což odpovídá poklesu účinnosti materiálové a fondové vybavenosti podniků. V letech 1980 až 1987 se snížil společenský produkt ve srovnatelných cenách na 1 000 Kčs základních prostředků v zemědělství z 587 na 397 Kčs.

Fondově náročný typ technického rozvoje ve většině zemědělských podniků způsobuje, že náklady na intenzifikaci výroby narůstají rychleji než vlastní produkce. Zvýšení efektivity zemědělské výroby vyžaduje soustředění na intenzivní typ rozvoje, kdy rychlé a všestranné uplatnění vědeckotechnických poznatků umožní zvýšit účinnost materiálových vkladů a výrobních fondů a v důsledku toho i růst společenské produktivity práce.

Nákladová rentabilita výroby se v zemědělských podnicích pohybuje v průměru na úrovni 7–9 %. Ke kritickému stavu v zajištění reprodukčního procesu došlo v zemědělských podnicích v roce 1981, kdy nákladová rentabilita činila necelých 5 % a kdy téměř jedna čtvrtina JZD a jedna polovina státních statků vykázala ztrátu.

Zemědělství je odvětvím s relativně nižším objemem zisku, nižší mírou rentability, vysokou nákladovostí, vysokou výrobní spotřebou, vysokou úrovní odpisů a vysokým podílem pracovních nákladů.

Podíl výrobní spotřeby na společenském produktu se zvyšuje v celém národním hospodářství: v roce 1970 činil 57,3 %, v roce 1980 60,6 %, v roce 1987 63,7 %. Úměrně tomu se snižuje podíl národního důchodu na společenském produktu. V zemědělství byl v roce 1987 podíl národního důchodu na společenském produktu pouze 25 %, tzn. že 75 % společenského produktu vytvořeného v zemědělství připadá na výrobní spotřebu.

Rozdílné tendence ve vývoji míry rentability vykazuje v zemědělských podnicích zemědělská a nezemědělská činnost. Míra rentability z vlastní zemědělské výroby od roku 1984 v zemědělských podnicích trvale klesá (z 10,28 % v roce 1984 na 3,35 % v roce 1987), naproti tomu míra rentability nezemědělské výroby stoupá (z 28,7 na 32,9 %). Podnikovou sférou v zemědělství jsou hledány možnosti získání dodatečných finančních zdrojů. Důvody k rozšiřování nezemědělské činnosti jsou závažné a budou se zřejmě prosazovat i do budoucna.

Podnikání a chozrasčotní řízení

V podmínkách působení nového hospodářského mechanismu má iniciativa a tvůrčí přístup k řízení zcela jiné postavení než tomu bylo v minulosti. Centrální orgány řízení vytvářejí podmínky pro rozvoj podnikání v rámci programu ekonomického a sociálního rozvoje a stanovují kritéria socialistické podnikavosti.

Socialistické podnikání je zaměřeno především na řešení zájmové sféry podniků. V minulosti byly ekonomické zájmy podniků redukovány na snahu co nejlépe plnit úkoly uložené nadřízenými orgány. Nyní musí podnik tvůrčím způsobem transformovat národohospodářské koncepce a potřeby do vlastního plánu, připravovat a realizovat programy vlastního rozvoje, vytvářet stimulační ekonomické prostředí pro kolektivy a jednotlivce, operativně a efektivně řešit změny ve výrobě, v dodavatelsko-odběratelských vztazích a v obchodních vztazích se svými partnery.

Rozšiřování pravomoci a samostatnosti podniků v rámci přestavby hospodářského mechanismu staví podniky do situace, kdy musí vytvářet kritéria pro rozhodování, samostatně řešit rozvoj podniku a zabezpečit samofinancování.

Jak ukázal průzkum ve výběrovém vzorku podniků, má prozatím objektivní i subjektivní předpoklady k dalšímu zdokonalování podnikového řízení ne příliš početná skupina podniků důchodově silných, s dynamickým růstem výkonů, diverzifikovanou strukturou činností a vysokou aktivitou v realizaci vědeckotechnického rozvoje. Většina podniků má prozatím v úmyslu uskutečnit jen některé částečné změny racionalizačního charakteru, které ve svých důsledcích nemohou znamenat podstatný rozvoj v podnikání, v rozšíření objemu výkonů a zisku.

Změna ekonomických podmínek hospodaření podniku se musí promítnout i do vztahů mezi vnitropodnikovými útvary. Vnitropodnikový ekonomický systém musí být zaměřen na zabezpečení souladu tvorby a použití zdrojů ve vnitropodnikových chozrasčotních útvarech. K tomu je zapotřebí vypracovat pro každé hospodářské středisko plán výkonů včetně prostředků na jeho plnění, zabezpečit chozrasčotní hmotnou zainteresovanost, uplatnit vnitropodnikové ceny a ostatní ekonomické nástroje, měřitelnost a sledování výkonů a nákladů a racionálně uspořádat vnitropodnikovou evidenci, oběh a zpracování dokladů.

ZÁVĚR

Zemědělské podniky splnily strategický cíl dosažení soběstačnosti v základních potravinách. Současná struktura zemědělské produkce není však plně vyhovující z hlediska zdravotně doporučené výživy. Lze předpokládat, že změna ve spotřebitelské poptávce bude probíhat pomalu. Proto i zaměření zemědělské výroby nedozná podstatných změn s výjimkou snižování produkce živočišných tuků a sacharidů a zvyšování produkce ovoce a zeleniny.

V novém hospodářském mechanismu bude trvale v popředí zájmu podniků snižování nákladovosti a uplatnění intenzivního typu rozvoje, provázeného růstem produktivity společenské práce. Při zabezpečování dostatku finančních prostředků a při efektivním využívání pracovních sil a fondů může příznivě působit rozvoj nezemědělské činnosti v zemědělských podnicích.

Literatura

- ALGAYER, J.: Zemědělská politika KSČ a další rozvoj ZPoK v ČSSR. In: Sborník mezinárodní konference 40 let JZD. Zkušenosti a perspektivy. JZD AK Slušovice 1989.
- BORÁK, E.: Zvýšení výkonnosti zemědělsko-průmyslového komplexu. In: Sborník ČSAZ č. 126. Praha, ČSAZ 1989.
- DOLEK, J. a kol.: Návrh koncepce výživy obyvatelstva do r. 2010 a zvýšení účinnosti hospodářského mechanismu ZPoK pro období 9. pětiletky. [Výzkumná zpráva.] Praha, VÚEZVŽ 1989.
- PÍČ, J.: Rozvoj zemědělství ve srovnání s některými odvětvími národním hospodářství. In: Sborník mezinárodní konference 40 let JZD. Zkušenosti a perspektivy. JZD AK Slušovice 1989.
- PÍČ, J. a kol.: Hodnocení průzkumu k posouzení účinnosti realizace zásad hospodářského mechanismu v ZPoK. [Výzkumná zpráva.] Praha, VŠZ 1989.
- PÍČ, J. a kol.: Podniková ekonomická soustava v podmínkách přechodu na nový hospodářský mechanismus ZPoK. [Výzkumná zpráva.] Praha, VŠZ 1989.
- Statistické ročenky ČSSR. Praha, FSÚ a SNTL.

Došlo 12. 7. 1989

Postavení zemědělských podniků v ZPoK a jejich efektivnost

Zeměd. Ekon., 36, 1990, č. 1, s. 55–66. — 7 tab., lit. 7, res. čes., rus., angl., něm.

zemědělský podnik, výkony, soběstačnost, výživa lidu, společenský produkt, národní důchod, zahraniční obchod, pracovní síly, výrobní prostředky, přírodní prostředí, efektivnost, nákladovost, produktivita práce, rentabilita, podnikání, chozrasčot, analýza

Príspevek hodnotí postavení zemědělství v ZPoK podle výkonů, zabezpečení výživy lidu, tvorby národního důchodu, podílu na zahraničním obchodu, zaměstnanosti pracovních sil, rozvoji investiční výstavby, rozvoji venkova a v ochraně přírodního prostředí. Sleduje efektivnost výroby zemědělských podniků prostřednictvím nákladovosti, produktivity práce a rentability. Naznačuje rozvoj podnikání a uplatnění vnitropodnikového chozrasčotu.

ПИЧ Я.: Высшая сельскохозяйственная школа, Прага

Положение сельскохозяйственных предприятий в рамках агропродовольственного комплекса и их эффективность

Zeměd. Ekon., 36, 1990, № 1, s. 55–66. — 7 табл., лит. 7, рез. чешск., русск., angl., нем.

сельскохозяйственное предприятие, уровень производства, самообеспеченность, обеспечение населения продуктами питания, общественный продукт, национальный доход, внешняя торговля, рабочая сила, средства производства, окружающая среда, эффективность, уровень затрат, производительность труда, рентабельность, предпринимательская деятельность, хозрасчет, анализ

В статье приводится оценка деятельности сельского хозяйства в рамках агропродовольственного комплекса с точки зрения его роли в обеспечении населения продовольствием, создании национального дохода, удельного веса во внешней торговле, занятости рабочей силы, развития капитального строительства, сельской местности и охраны окружающей среды. Рассматривается эффективность деятельности сельскохозяйственных предприятий посредством показателей уровня затрат, производительности труда и рентабельности. Намечаются пути развития предпринимательской деятельности и внедрения внутрихозяйственного расчета.

PíČ J., Univerzity of Agriculture, Praha

The position of the farms in the agricultural and food production complex and their effectiveness

Zeměd. Ekon., 36, 1990, No. 1, pp. 55–66. — 7 tabs, refs 7, summaries in cs, ru, en, de

farm, outputs, self-sufficiency, nutrition of population, social product, national income, foreign trade, labour forces, means of production, natural environment, effectiveness, cost rate, labour productivity, profitability, entrepreneurship, khozraschot, analysis

The position of agriculture in the agricultural and food production complex according to the outputs, provision of nutrition of population, creation of the national income, proportion of the foreign trade, employment rate of labour forces, development of capital investment, development of rural regions, and protection of natural environment are evaluated. The effectiveness of production of farms is studied through cost rate, labour productivity and profitability. The development of entrepreneurship and application of enterprise khozraschot is suggested.

Stellung der Landwirtschaftsbetriebe im ALK und deren Effektivität

Zeměd. Ekon., 36, 1990, Nr. 1, S. 55–66. — 7 Tab., Lit. 7, Zus. in Tschech., Russ., Engl., Dtsch.

Landwirtschaftsbetrieb, Leistung, Selbstversorgungsgrad, Ernährung, gesell. Produkt, NE, Außenhandel, AK, PM, Umwelt, Effektivität, Aufwand, AP, Rentabilität, Unternehmertum, Chozrastschot, Analyse

Der Beitrag wertet die Stellung der Landwirtschaft im ALK nach der Leistung, der Versorgung der menschlichen Ernährung, der Bildung des Nationaleinkommens (NE), dem Anteil am Außenhandel, dem Beschäftigungsgrad der Arbeitskräfte (AK), der Entwicklung des Investbaus, der Entwicklung des ländlichen Gebiets sowie des Umweltschutzes. Er zeigt die Effektivität der landwirtschaftlichen Produktion über deren Aufwand, die AP und Rentabilität. Angedeutet wird die Entwicklung des Unternehmertums sowie die Nutzung der innerbetrieblichen wirtschaftlichen Rechnungsführung (Chozrastschot).

Adresa autora:

Prof. ing. Jaroslav PíČ, DrSc., Vysoká škola zemědělská, 165 21 Praha 6 – Suchbát

Hospodárstvo i celá spoločnosť ČSSR stojí pred hlbokými zmenami, ktoré sú nevyhnutné v záujme jej ďalšieho sociálno-ekonomického rozvoja na základe osvojenia si a participácie na celosvetových trendoch vývoja výrobných síl, ktoré v súčasnosti určuje druhá fáza vedeckotechnickej revolúcie.

Ak tieto zmeny vyjadríme pojmom hospodárska reforma, potom platí, že ich podstatou je kvalitatívny zásah do usporiadania a fungovania výrobných vzťahov a predovšetkým do inštitucionalizovaných mechanizmov, ktoré ich regulujú. Jeho cieľom je dosiahnuť, aby sa socialistické výrobné vzťahy prejavovali ako trvalý stimulujúci činiteľ hospodárskej a sociálnej dynamiky.

Jedným zo závažných momentov vývoja výrobných vzťahov v agropotravinárskom sektore národného hospodárstva sú kvalitatívne zmeny vo funkcii a postavení podniku ako základnej ekonomicko-sociálnej jednotky, v ktorej sa uskutočňuje spoločenský proces hospodárskej reprodukcie.¹⁾

Potreba zaoberať sa postavením podniku vyplýva z rozpracovania a realizácie reformy hospodárskeho mechanizmu riadenia, ktorá je v zásade založená na zreteľnom oddelení štátnej (centrálnej) sféry riadenia od podnikovo-hospodárskej sféry s cieľom vytvoriť nepriamymi (ekonomickými) nástrojmi riadenia podmienky pre samostatný rozvoj a hospodársku aktivitu podnikov, smerujúcu ku zvyšovaniu spoločenskej efektívnosti výroby.²⁾ Táto aktivita má charakter hospodárskeho podnikania. Podnikanie chápeme ako hospodársku činnosť, zameranú na optimálne zhodnotenie disponibilných výrobných činiteľov formou tvorby dôchodku s cieľom zabezpečiť súčasné a budúce potreby pracovného kolektívu výrobcov. Za predpokladu kritériálneho fungovania objektívnych ekonomických kategórií (hodnoty peňazí, zisku, úveru, úroku atď.) je dosahovanie tohto cieľa možné iba

¹⁾ Podnik ako relatívne uzavretý systém výrobných, organizačných, riadiacich, ekonomických a sociálnych prvkov (subsystémov) má postavenie subjektu v inštitucionálnom mechanizme riadenia spoločenského reprodukčného procesu, pričom miera jeho subjektivity podlieha historicky sa meniacemu chápaniu charakteru socialistických výrobných vzťahov, najmä vzťahov vlastníckych (viď názorovú zmenu od chápania podniku ako operatívneho správcu vyčlenenej časti socialistického spoločenského vlastníctva k chápaniu podniku ako hospodára s touto časťou vlastníctva až po súčasné poňatie viacsubjektívnosti vlastníctva za socializmu — Košnár a kol. 1988, s. 718).

²⁾ Podstatu tejto aktivity možno vyjadriť ako adaptívne správenie sa podnikov pomocou realizácie podnikateľskej funkcie (Klusoň 1986, s. 910).

činnosťou zameranou na uspokojenie spoločenských potrieb, t. j. potrieb odberateľov, resp. spotrebiteľov, a to na takej minimálnej úrovni efektívnosti vynakladania zdrojov, ktorá zodpovedá spoločensky nutným nákladom.

Sme toho názoru, že uplatnenie v praxi príslušných normatívnych a legislatívnych aktov, prijatých v roku 1988³⁾, povedie aj v odvetviach potravinového hospodárstva ku kontinuálnej a trvalej dynamike charakteristík postavenia podniku a foriem realizácie jeho funkcií. Možno preto očakávať akcentovanú spoločenskú objednávku na vedeckú a výskumnú anticipáciu vývojových trendov v uvedenej oblasti, a to jednak zo strany riadiaceho centra (spoločenské usmerňovanie procesov), ako aj zo strany podnikovej praxe (realizácia podnikateľských funkcií). Žiada sa „teoretické zovšeobecnenie, najmä v poľnohospodárskom článku PPOK, postavenia podniku v národnom hospodárstve, v systave plánovitého riadenia, v ekonomickom mechanizme“ (Sobotka 1988, s. 28).

FAKTORY VYTVÁRAJÚCE POSTAVENIE PODNIKU

Problematika postavenia podniku sa v odvetvovom aplikovanom ekonomickom výskume posledných 20 rokov explicitne neriešila, i keď v praxi, v organizácii výrobnnej základne, spoločenskej deľbe práce a v systave plánovitého riadenia dochádzalo k určitým zmenám.

Skúmanie a predikcia dlhodobiejšieho vývoja foriem podnikového hospodárstva vyžaduje operacionálne vymedzenie predmetu skúmania, čo znamená objasniť referenčné väzby pojmu „postavenie podniku“ k všeobecnejším pojmom a javom tvoriacim obsah kategórie výrobných vzťahov. Pod „podnikom“ pritom rozumieme pracovný kolektív podniku ako subjekt sociálno-ekonomických vzťahov, ako nositeľa ekonomických a sociálnych záujmov, ktoré sa realizujú v jednote jeho vlastníckych a pracovných funkcií v rozličných organizačných formách spájania vecných a subjektívnych činiteľov výroby.

Pritom rozlišujeme postavenie podniku z hľadiska pôsobenia výrobných vzťahov ako objektívnej kategórie, vyjadrujúcej spoločenskú stránku výroby, a postavenie podniku v inštitucionalizovanom mechanizme riadenia hospodárstva, t. j. vo formálnych organizačných štruktúrach riadenia, finančnom systéme, systéme plánovania, právnej regulácie hospodárskych vzťahov a pod. Aj keď pre hospodársku prax má primárny význam tento „nadstavbový“ aspekt javu a v našich ďalších vývodoch sa budeme pohybovať v tejto sfére, nemožno obísť myšlienku, že na postavenie podniku sa neslobodno pozeráť iba ako na jav sekundárne odvodený od „priestoru“ vytvoreného nástrojmi a formami štátneho riadenia ekonomiky. Má

³⁾ Smernica k zabezpečeniu komplexnej prestavby hospodárskeho mechanizmu (uznesenie vlády ČSSR č. 29/1988). Zákon o štátnom podniku, Zákon o poľnohospodárskom družstevníctve, Zásady postupu prestavby organizačných štruktúr výrobnotechnickej, vedeckovýskumnej a obehovej základne národného hospodárstva (uznesenie vlády ČSSR č. 40/1988), Pravidlá hospodárskeho mechanizmu v PPOK od 1. 1. 1989 (uznesenie vlády ČSSR č. 187/88), Nariadenie vlády ČSSR zo dňa 30. 6. 1988 o finančnom hospodárení štátnych podnikov PPOK, JRD a SPP, Vyhláška FMZV z 12. septembra 1988 o základných podmienkach dodávky poľnohospodárskych výrobkov, Výnos FMZV o odmeňovaní členov a pracovníkov v JRD a SPP z 20. 12. 1988, Zákon č. 102/1988 o hospodárskych stykoch so zahraničím a ďalšie (Zákon o národohospodárskom plánovaní, Hospodársky zákonník, novelizácia Zákonníka práce zákonom č. 188/88).

svoje primárne väzby na objektívne zákony hospodárskeho reprodukčného procesu, a teda aj optimálne fungovanie podniku môže byť kritériom posudzovania „dokonalosti“ samotného hospodárskeho mechanizmu a jeho jednotlivých prvkov (nástrojov).

Postavenie podniku vymedzujú nasledovné javy:

a) Spôsob zapojenia podniku do systému spoločenského vlastníctva, vymedzenie jeho vlastníckych funkcií a zodpovednosti za časti spoločenského majetku. V tomto smere ide o rozmiestnenie vlastníckych funkcií medzi spoločnosť (štát), podnikové kolektívy, prípadne i vnútropodnikové jednotky. Zo štrukturálneho aspektu tu vládne v PPOK zatiaľ tuhá „sektorovosť“, vyjadrená dichotómiou všeludového a družstevného vlastníctva, avšak skôr vo forme, ako v obsahu vzťahov medzi štátom a podnikmi. Máme na mysli skutočnosť, že kým na jednej strane sa predovšetkým v sústave právnych noriem zachovávajú odlišnosti štátnych a družstevných podnikov, ich hospodárske postavenie v systéme riadenia má skôr nediferencovaný charakter.

Významný inovačný prvok prinášajú Pravidlá hospodárskeho mechanizmu v PPOK v postavení podniku v systéme plánovania v tom, že predpokladajú vyššiu spoluúčasť podnikovej sféry na tvorbe národohospodárskych plánov, napr. vypracovávaním podnikových koncepcií.⁴⁾

Podobne možno uvažovať o rozšírení vlastníckych funkcií štátnych podnikov v budúcnosti v oblasti vykonávania zakladateľskej funkcie (napr. formou vzniku akciových a iných hospodárskych spoločností), pričom principiálnu analógiu (nie pokiaľ ide o hospodársko-právnu formu) možno vidieť už v súčasnom legislatívnom riešení vytvárania spoločných podnikov na základe zmluvy o družstevnej spolupráci podľa § 67 a 68 Zákona o poľnohospodárskom družstevníctve.

b) Miesto podnikov v systéme spoločenskej deľby práce, kooperácie a výmeny činností. V organizácii výrobnjej základne PPOK zásadne pretrvávajú odvetvová špecializácia na báze mnohovýrobovo orientovaných podnikov prvovýroby a odborovo špecializovaných podnikov potravinárskeho priemyslu a výrobných služieb. Popri nich ale vznikali podniky nového typu (špecializované i viacodborové spoločné podniky, poľnohospodárske a priemyselno-poľnohospodárske kombináty), rozširovali sa funkcie niektorých podnikov prvovýroby (nositeľov plodínových technologických systémov). Na základe súčasných tendencií možno usudzovať, že ich ďalší vývoj bude poznačený horizontálnou a vertikálnou kombináciou výrobných činností a ich spájaním s činnosťami v oblasti služieb, vrátane inžinierskych a obchodu. Žiada sa vytvoriť legislatívne predpoklady, aby sa mohli šíriť nové podnikové formy hospodárskej činnosti, ako aj formy medzipodnikových združení, a to i s ohľadom na perspektívnu úlohu voľných podnikových finančných zdrojov a finančného podnikania v realokácii výrobných fondov.

Pohyb v organizačnom usporiadaní podnikovej sféry (ktorý nastane ako prirodzený dôsledok diferenciacie hospodárskych výsledkov podnikov) by mal byť v budúcnosti motivovaný predovšetkým ekonomickou efektívnosťou, presnejšie optimalizáciou schopnosti hospodárskych jednotiek akumulovať dostatok zdrojov pre svoj ďalší rozvoj. Rozhodovanie o hospodárskych štruktúrach ovplyvnia aj no-

⁴⁾ „MPVŽ SSR a ČSR súhrne zhodnotia rozvojové zámery podnikových koncepcií . . . Poznatzky, závery a opatrenia vyplývajúce zo zhodnotenia podnikových koncepcií uplatnia pri spresnení koncepcií PPOK a pri zostavení smernice na vypracovanie štátneho päťročného plánu.“ (Pravidlá hospodárskeho mechanizmu . . . 1989)

vé prístupy k hodnoteniu optimálnej koncentrácie výroby a k oceneniu stimulačných efektov malých hospodárskych jednotiek na rozvoj efektívnosti výroby.

Procesy v oblasti deľby práce (t. j. najmä špecializačné a integračné pochody) by sa mali rozvíjať menej zmenou organizačných vzťahov, viac vytváraním hospodárskych väzieb na zmluvnom základe.

c) Postavenie podnikov v systéme rozdeľovania a prisvojovania výsledkov výroby. Štát bude i naďalej riadiť rozdeľovacie procesy svojim vplyvom na hodnotové vzťahy vznikajúce na socialistickom trhu (kontrolou cien a úverovou politikou) a systémom kritériálnych odvodov (z výrobných fondov, pracovných síl a zisku) a dotácií. Pre postavenie podniku bude ďalej rozhodujúce, v akej miere bude štát zasahovať, povedľa odvodov do centralizovaných zdrojov, do rozdeľovania chozrasčotného dôchodku podniku medzi fond akumulácie a spotreby. S tým súvisí aj doteraz nie veľmi vyriešená otázka chápania nutného produktu (nákladov práce) v podmienkach socialistického spoločenského vlastníctva (Procházka a Hábová 1989, s. 455). Pokiaľ by sa presadil „zvyškový princíp“ (ako zostatok rozdelenia hrubého dôchodku po úhrade odvodov do centralizovaných fondov a reprodukčných potrieb vecných výrobných činiteľov), bol by to významný prvok, určujúci postavenie podnikového kolektívu, pravda aj s adekvátnymi sociálnymi dôsledkami. Toto riešenie naznačuje (s limitnými obmedzeniami) spôsob odmeňovania v družstevnom sektore v novom hospodárskom mechanizme (Výnos FMZVž... 1988).

d) Postavenie podniku z hľadiska funkcií a cieľov podniku. Postavenie podniku sa odráža v realizácii jeho základných funkcií:

- Technicko-výrobnej, ktorej hlavnou náplňou je rozhodovanie o úrovni intenzity výroby, voľbe štruktúry výroby a kombinácii výrobných činiteľov s cieľom maximálneho využívania prírodných a ekonomických podmienok v súlade so zámermi výhľadového rozvoja a úlohami štátneho plánu.

- Ekonomickej, ktorá je determinovaná ekonomickým cieľom podniku v podmienkach socialistickej tovarovej výroby. Ekonomická funkcia nadväzuje na výrobo-technickú funkciu pri voľbe štruktúry výroby a kombinácii výrobných faktorov tým, že vychádza z ekonomického kritéria výroby.

- Sociálnej, ktorá spočíva v uspokojovaní potrieb pracovníkov podniku (vytváraní adekvátnych pracovných a životných podmienok, ako aj podmienok pre rozvoj osobnosti človeka).

Zo zmien v postavení podniku vyplývajú aj nové prístupy k vysvetľovaniu podnikových cieľov. Princípy nového hospodárskeho mechanizmu stavajú viac ako v doterajších etapách vývoja na vyváženosti výrobnej, ekonomickej a sociálnej funkcie podniku. To umožňuje definovať cieľ podniku ako dialektickú jednotu čiastkových cieľov, ktorými sú:

- Výroba úžitkových hodnôt (poľnohospodárskych surovín, potravín a iných výrobkov, poskytovaných služieb) uspokojujúcich potreby spotrebiteľov;

- Tvorba dôchodku na zabezpečenie jednoduchéj a rozšírenej reprodukcie a príspevku centralizovanému dôchodku spoločnosti;

- Uspokojenie materiálnych a kultúrnych potrieb a zabezpečovanie podmienok pre socialistický rozvoj osobnosti členov kolektívu pracujúcich podniku.

Činnosť podniku, resp. vrcholového podnikového riadenia treba pri novom postavení chápať ako hospodárske podnikanie. Socialistické podnikanie znamená hospodársku aktivitu (činnosť) zahrňujúcu vymedzovanie podnikových cieľov a ich realizáciu pri maximálne efektívnom využití a zhodnotení disponibilných výrobných fondov a iných výrobných činiteľov (najmä subjektívneho činiteľa výroby)

a pri ich súčasnom zveľaďovaní. Pritom podnikanie nemožno chápať výlučne ako funkciu vrcholového podnikového riadenia. Prostredníctvom účinného systému vnútropodnikového riadenia a zainteresovanosti by sa malo stať charakteristikou pracovnej aktivity vedúcich vnútropodnikových jednotiek, kolektívov a jednotlivcov. Pre poľnohospodársky podnik v najbližšej budúcnosti by mala byť typická široká škála podnikateľských aktivít výrobnno-organizačných jednotiek a pracovísk.

e) Postavenie podniku v inštitucionalizovanom systéme hospodárskeho riadenia závisí na nasledovných prvkoch vonkajšieho prostredia, vytváraného hospodárskym riadiacim mechanizmom:

- Na spôsobe dovádzania spoločenskej objednávky na produkciu úžitkových hodnôt do podniku (nahradenie direktívneho rozpisu plánu aktívnou úlohou spotrebiteľa pri formulovaní spoločenskej objednávky na socialistickom trhu, realizovanej cez zmluvné vzťahy).

- Na rozšírení podnikateľského priestoru v predmete činnosti podniku, umožňujúceho ekonomicky efektívnu diverzifikáciu a kombináciu výrobných a iných činností, zaručujúceho potrebnú dynamiku rastu výkonov a použiteľného dôchodku.

- Na systéme cien, odvodov, daní, dotácií, útvaru a iných podmienok financovania výroby a realizácie produkcie, zabezpečujúcom pre podniky hospodáriace v objektívne diferencovaných podmienkach vyrovnanú úhradu dôchodkových a reprodukčných potrieb pri spoločensky prípustnej (nutnej) efektívnosti využívania zdrojov.

- Na odstránení nerovnoprávneho postavenia poľnohospodárskych prvovýrobcov voči odberateľom produkcie a dodávateľom výrobných prostriedkov demopolizáciou vzťahov a odstránením zvyškov prídelového hospodárenia s nedostatkovými zdrojmi a prostriedkami.

- Na presadení plnej kompetencie podnikov v rozhodovaní o výrobnej, obchodnej a inej kooperácii a pri voľbe príslušných organizačno-hospodárskych foriem, vo voľbe štruktúr, metód a foriem vnútropodnikového riadenia, najmä voľby foriem hmotnej zainteresovanosti, a vo formovaní kádrových a personálnych štruktúr.

- Na minimalizácii zásahov tzv. priameho riadenia zo strany štátnych riadiacich orgánov a iných mimopodnikových subjektov.

Jedným z výrazných znakov zmeny postavenia štátneho podniku je kodifikácia podnikových samosprávnych orgánov riadenia. Je výrazom chápania postavenia výrobných kolektívov vo výrobných, predovšetkým vlastníckych vzťahoch. Bez uskutočnenia reálnych zmien v ekonomickom postavení podniku by mala inštitúcia samosprávy len formálny význam. Obdobne aj renesancia družstevnej demokracie ako základnej zásady a metódy riadenia v JRD nie je mysliteľná bez plnej hospodárskej samostatnosti a zodpovednosti družstevných kolektívov.

NOVÉ POSTAVENIE PODNIKU A VNÚTROPODNIKOVÉ RIADENIE

Zo zmien v postavení podniku, anticipovaných postupnou realizáciou princípov prestavby hospodárskeho mechanizmu, vyplýva aj pre hospodárske subjekty v poľnohospodársko-potravinárskom komplexe, že pre dosahovanie svojich cieľov sa budú musieť trvale prispôbovať meniacim sa vonkajším ekonomickým podmienkam (v zásade určeným trhom a jeho reguláciou štátom), a to tak v štruktúre výroby, proporciách vynakladania výrobných činiteľov a zdrojov, ako aj v orga-

nizácii výroby, riadení, formách hmotnej stimulácie a pod. Neustále zdokonaľovanie a zefektívňovanie štruktúr a metód vnútropodnikového riadenia bude teda neoddeliteľnou súčasťou adaptačného správania sa podniku. Na rozdiel od obdobia direktívneho riadenia ekonomiky, ktoré sa vyznačovalo kampaňovitým nanucovaním uniformných sústav vnútropodnikového riadenia z centra, bude sa v nových podmienkach presadzovať ich rozmanitosť podľa veľkosti podnikov, výrobných štruktúr, technologických, územno-priestorových a iných lokálnych podmienok.

Prechod k novej kvalite systémov riadenia našich poľnohospodárskych podnikov bude pochopiteľne procesom dlhodobejším, ktorého tempo a hĺbku bude určovať realizácia fungovania nových makroekonomických princípov v praxi, ako aj schopnosť podnikových vedení uvedomiť si potrebu zmien vo vnútropodnikovom riadení, ako aj prítomnosť motivácie k ich uskutočneniu.

Z kontinuity (vzájomnej prepojenosti) nadpodnikového a vnútropodnikového riadenia, ktorú potvrdzujú analýzy doterajšej riadiacej praxe vyplýva, že ak princípom riadenia podnikov je zainteresovanosť na dosahovaní dôchodku, rovnaký princíp musí platiť aj vnútri podniku, v riadení vnútropodnikových jednotiek až jednotlivcov. To znamená riadiť vnútri podniku ekonomickými nástrojmi, ktorých účinnosť je založená na existencii ekonomických záujmov vnútropodnikových kolektívov a jednotlivcov.

Druhou stránkou a súčasne podmienkou ekonomizácie vnútropodnikového riadenia je decentralizácia podnikovej štruktúry, a to ako v zmysle tvorby organizačných jednotiek, tak aj delby právomoci a zodpovednosti. Cieľom je konštituovanie samoorganizujúcich sa a samoriadiacich sa pracovných kolektívov, ktoré dokážu naplniť požiadavku „byť hospodárom na svojom pracovisku“. Tak ako „riadiace rozpätie“ určuje maximálny počet podriadených, ktorých dokáže jeden vedúci kontrolovať, tak aj pracovný kolektív má svoje veľkostné hranice, pri ktorých dokáže integrovať ekonomické záujmy členov, stimulovať a kontrolovať prácu jednotlivcov. Efekty ekonomického riadenia prvotných pracovných kolektívov spočívajú v tom, že o efektívnosti využívania prvkov výrobného procesu a v kvalite výsledkov výroby rozhodujú hlavne vykonávatelia pracovných a výrobných operácií. K tomu, aby mobilizovali všetky rezervy, musia mať sami „podnikateľskú zodpovednosť“. Rozširovanie podnikateľskej zodpovednosti vnútropodnikových jednotiek môže zahrňovať aj prevzatie zodpovednosti aj za oblasť prípravy výroby, inováciu výrobného sortimentu, zabezpečovanie odbytu a pod.

Rozdielnu mieru zodpovednosti prvotného pracovného kolektívu, vyjadrenú kritériami hmotnej zainteresovanosti, možno charakterizovať nasledujúcou typológiou:

I. Pracovný kolektív je zainteresovaný na plnení výkonových noriem (základnou zložkou odmeny) a na kvalite a dochvilnosti vykonanej práce (pohyblivou zložkou), prípadne je zainteresovaný časťou pohyblivej zložky odmeny na neprekročení alebo na úsporách stanovenej výšky vybraných druhov nákladov.

II. Pracovný kolektív je celou svojou odmenou zainteresovaný na objeme výkonov (príp. hrubej produkcii, tržbách) pri dodržaní relatívneho podielu materiálových nákladov.

III. Pracovný kolektív je celou svojou odmenou zainteresovaný na vytvorenej čistej produkcii (hrubom dôchodku).

IV. Pracovný kolektív je zainteresovaný nielen na dosiahnutej čistej produkcii, ale aj na zisku a na zveľaďovaní majetku (výrobných fondov) kolektívu.

Všeobecne by sa ekonomická podstata decentralizovaného modelu riadenia (ktorého základom sú prvotné pracovné kolektívy III. a IV. typu) dala vyjadriť ako

prenesenie zodpovednosti a právomoci za tvorbu a rozdeľovanie novovytvorenej hodnoty na úroveň bezprostredných výrobo-reprodukčných procesov, na úroveň, keď sa nová hodnota tvorí (čiže nie rozdeľovanie podnikového dôchodku podľa „mieru zásluh“ vnútri podnikových kolektívov, ale tvorba podnikového dôchodku centralizáciou časti dôchodkov vnútropodnikových kolektívov, a to úmerne funkciám – výrobo-organizačným, rozvojovým, správny, obchodným, atď., ktoré podnik ako celok pre optimálnu činnosť týchto kolektívov zabezpečuje). To vyžaduje zásadnú prestavbu vnútropodnikového ekonomického systému, t. j. plánovania, účtovnej a operatívnej evidencie, kalkulácií a rozpočtov, pričom rozhodujúca úloha pripadá sústave vnútropodnikových cien, odvodov a dotácií. Popri bezchybnom fungovaní evidenčno-zúčtovacích vzťahov je dôležitá práve ich dynamická rovnováha a pružná adaptabilita.

Nie sme pripravení na tomto mieste podrobnejšie rozvinúť teoretický aspekt naznačenej vývojovej zmeny vnútropodnikového riadenia. Domnievame sa však, že ide o významný sociálno-humanizačný krok, prispievajúci k zjednoteniu úžitkovtvoornej, hodnototvornej a realizačnej funkcie práce a k prekonávaniu odcudzenia priameho výrobcu od podmienok a výsledkov práce.

Pre uvažovanie o vývoji vnútornej štruktúry, o riadiacom a ekonomickom mechanizme socialistických poľnohospodárskych (aj iných) podnikov sú prinajmenšom inšpiratívne riadiace akty prijaté v ZSSR, kodifikujúce dodacie zmluvy a zmluvy o prenájme ako základnú formu povýšenia hospodárskej samostatnosti a zodpovednosti prvotných pracovných kolektívov.⁵⁾

Transformácia vnútropodnikových riadiacich vzťahov na hospodárske vzťahy dodávateľsko-odberateľského a finančného charakteru vyžaduje novým spôsobom konštituovať funkcie a úlohy podnikového riadenia a jeho aparátu. Budú to funkcie technicko-organizačné i sociálno-ekonomické (vykonávané odvodené od vlastníckych foriem).

Hypoteticky možno formulovať, že pri uvedenom modeli podnikového hospodárenia by podnikové centrum (v podstate zúžený riadiaci aparát štábného charakteru a špecializované výkonné jednotky služieb) zabezpečovalo:

- vzťahy pracovných kolektívov k štátu a spoločnosti (odvody, dane, sociálne zabezpečenie),
- rozšírenú reprodukciu výrobných prostriedkov v socialistickom vlastníctve a technický rozvoj,
- vzdelávanie a kvalifikovanie pracovných kolektívov,
- špecializované služby výrobné a inžinierske, odborné poradenstvo,
- informačný systém (evidenciu, štatistiku, účtovníctvo),
- finančný obrát,
- materiálno-technické zabezpečenie výroby,
- odbyt a skladovanie výrobkov,
- strategický rozvoj podniku.

Kritériom uplatňovania a úspešnosti nových modelov vnútropodnikového riadenia môže byť len dosiahnutá úspora spoločenskej práce, vyjadrená rastom produktivity práce a efektívnosti vkladov do výroby pri zachovaní jej intenzity, zabezpečujúcej potravinové potreby spoločnosti. Ich realizácia bude vyžadovať úpravu príslušných, prípadne i vytvorenie nových právnych noriem.

⁵⁾ Výnos o nájme a nájomných vzťahov v ZSSR Prezídia Najvyššieho soviету ZSSR, uznesenie Rady ministrov ZSSR O Zásadnej prestavbe ekonomických vzťahov a riadenia v poľnohospodársko-priemyslovom komplexe krajiny z apríla 1989 (Ukaz ... 1989, s. 1–2, O korennoj ... 1989, s. 1–2).

Ako vyplýva z ducha doterajších opatrení hospodárskej prestavby, základom hospodárskej dynamiky bude v budúcom období aktivita podnikovej sféry, fungujúcej na princípoch samofinancovania. Bude spojená s novými prístupmi k realizácii organizačných a hospodársko-právnych foriem podnikania v podnikoch i vnútri podnikov.

Postavenie podnikov budú určovať vonkajšie i vnútorné podmienky zabezpečenia ich reprodukčnej dynamiky. Pritom významnú úlohu budú zohrávať nielen ekonomické a fiškálne nástroje štátneho riadenia, ale i diverzifikácia výroby a výrobných činiteľov, kooperačné a integračné vzťahy vo sfére výroby a obehu, finančné podnikanie a ďalšie prejavy podnikovej aktivity.

Literatúra

- KLUSOŇ, N.: Podnikavost' v adaptivní soustavě řízení. Polit. Ekon., 34, 1986, č. 9.
KOŠNÁR, J. — OKÁLI, I. — ŠIKULA, M.: Politická ekonomia socializmu a proces prestavby hospodárskeho mechanizmu. Ekon. Čas., 36, 1988, č. 8.
PROCHÁZKA, J. — HÁBOVÁ, V.: Odměňování v podmínkách hospodářských reform. Polit. Ekon., 37, 1989, č. 4.
SOBOTKA, L.: Orientace ekonomického výzkumu ZPoK ve zbývajících letech 8. pětiletky a v 9. pětiletce. [Výzkumná studie.] Praha, VÚEZVž 1988.
O korennoj perestrojke ekonomičeskich otnošenij i upravljenija v agropromyšlennom komplekse strany. Sel. Žizn', 1989, č. 85, s. 1—2.
Pravidlá hospodárskeho mechanizmu v poľnohospodársko-potravinárskom komplexe od 1. 1. 1989.
Ukaz Prezidiuma Verchovnogo soveta SSSR ob arende i arendnyh otnošenijach v SSR. Sel. Žizn' 1989, č. 83, s. 1—2.
Výnos FMZVž o odměňování členov a pracovníkov v jednotných rolnických družstvách a společných podnikoch zo dňa 20. decembra 1988.

Došlo 16. 6. 1989

BLAAS G., Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava

Postavenie podniku v podmienkach hospodárskej reformy

Zeměd. Ekon., 36, 1990, č. 1, s. 67–76. — lit. 8, res. slov., rus., angl., něm.

zemědělský podnik, hospodářský mechanismus, řízení vnitropodnikové, organizace, decentralizace, teoretické pojednání

Príspevok sa zaoberá teoreticko-metodologickými prístupmi k hodnoteniu postavenia podniku v súvislosti s uplatňovaním Pravidiel hospodárskeho mechanizmu PPK, platných od 1. 1. 1989. Definuje podnik ako podnikateľský subjekt, vysvetľuje jeho funkcie a ciele. Načrtáva možné ďalšie cesty vývoja podnikového hospodárenia, najmä z hľadiska decentralizácie a ekonomizácie vnútropodnikového riadenia.

БЛААС Г., Научно-исследовательский институт экономики сельского хозяйства и продовольствия, Братислава

Положение предприятия в условиях хозяйственной реформы

Zeměd. Ekon., 36, 1990, № 1, s. 67–76. — лит. 8, рез. слов., русск., англ., нем.

сельскохозяйственное предприятие, хозяйственный механизм, внутрихозяйственное управление, организация, децентрализация, теоретический обзор

V статье рассматриваются теоретико-методологические подходы к оценке положения предприятия в условиях применения „Правил хозяйственного механизма агропродовольственного комплекса“, вступивших в силу с 1 января 1989 года. Дается определение предприятия как предпринимательского субъекта, излагаются его функции и цели. Намечаются дальнейшие возможные пути развития хозяйственной деятельности предприятий прежде всего с точки зрения децентрализации и экономических методов внутрихозяйственного управления.

BLAAS G., Economic Research Institute for Agriculture and Food Production, Bratislava

A position of the farm under conditions of economic reform

Zeměd. Ekon., 36, 1990, No. 1, pp. 67–76. — refs 8, summaries in sl, ru, en, de

farm, economic mechanism, farm, management, organization, decentralization, theoretical treatise

The theoretico-methodological approaches evaluate a position of the farm in connection with the application of the Rules of Economic Mechanism of the Agricultural and Food Production Complex with effect from January 1, 1989. The farm is defined as an entrepreneurial subject; its functions and targets are given in details. Furthermore, the potential ways of the development of farm economy are outlined, especially from the standpoint of decentralization and economization of the farm management.

Stellung des Betriebes unter den Bedingungen der Wirtschaftsreform

Zeměd. Ekon., 36, 1990, Nr. 1, S. 67–76. — Lit. 8, Zus. in Slowak., Russ., Engl., Dtsch.

Landwirtschaftsbetrieb, Wirtschaftsmechanismus, innerbetriebl. Leitung, Organisation, Dezentralisierung theoret. Aspekte

Der Beitrag behandelt das theoretisch- methodologische Herangehen an die Bewertung der Stellung des Betriebes im Zusammenhang mit der Anwendung der Regeln des Wirtschaftsmechanismus im ALK, die seit 1. 1. 1989 gelten. Der Betrieb wird als unternehmerisches Subjekt definiert, seine Funktion und Ziele werden erläutert. Aufgezeigt werden mögliche weitere Wege für die Entwicklung der Wirtschaftstätigkeit insbesondere vom Gesichtspunkt der Dezentralisierung und der innerbetrieblichen ökonomischen Leitung.

Adresa autora:

Ing. Gejza Blaas, CSc., Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva,
Trenčianska 55, 824 80 Bratislava

Pojem podnikanie, a v tom obchodné podnikanie začíname častejšie používať v poslednom období v súvislosti s ekonomizovaním uplatneného hospodárskeho mechanizmu. V podmienkach direktívno-administratívneho spôsobu riadenia, kedy sa presne bilancovali (alebo sa aspoň o tom domnievali) vstupy a výstupy, podnikanie a vôbec obchodné podnikanie pôsobili ako cudzí element, ktorý narušuje vnútornú logiku existujúceho systému. Uvedené tvrdenia rukolapne dokazujú doterajšie prístupy a skúsenosti pri rozvoji podnikateľských aktivít. Podnikanie sa rozvíjalo prvkovo, v drivej väčšine na základe osobitného tlaku centrálnych orgánov alebo funkcionárov, spravidla aj na základe rôznych výnimiek. Takáto prax bola (a často je uplatňovaná aj dnes) tak politicky, ako aj ekonomicky škodlivá.

V podmienkach direktívno-administratívneho riadenia pri rozpisovaní úloh, základných materiálno-technických potrieb, sa uprednostnenie jedného môže uskutočniť len na úkor druhého, pritom takéto zvýhodnenie sa len v časti prípadov realizuje v zmysle zásad ekonomickej efektívnosti. Povoľovanie rôznych výnimiek je viacnásobne škodlivé, lebo v ekonomickom súťažení neposkytuje rovnaké šance pre všetkých účastníkov reprodukčného procesu, je škodlivé aj politicky, lebo podnikanie sa stavia do polohy výsad, čo vyvoláva oprávnenú antipatiu a závisť.

Dobre dokumentuje, dá sa povedať absolútne pasívny charakter obchodovania, aj skutočnosť — formálny jav, že doteraz názvy útvarov zaoberajúcich sa týmito činnosťami (najmä v podmienkach potravinárskeho priemyslu) sa nazývajú oddelovými oddeleniami, útvarmi. V poslednom období vznikajú skutočné obchodné útvary na zásele skutočne premyslenej obchodnej politiky.

Napriek spoločným problémom a nedostatkom sa rozvoj obchodného podnikania mierne rozlišuje v podmienkach potravinárskeho priemyslu a poľnohospodárskej prvovýroby, najmä pridruženej výroby.

HLAVNÉ VÝVOJOVÉ TENDENCIE

Rozdielnosti podľa môjho názoru okrem niektorých špecifik v rozhodujúcej miere súviseli s upevňovaním rozdielných sústav ekonomického riadenia.

Podniky potravinárskeho priemyslu v doterajšej sústave plánovitého riadenia mali veľmi úzky priestor pre rozvoj podnikateľských aktivít. Keď boli presne vymedzené zásobovacie a nákupné rajóny, vysoké odvody, málo pružný systém mzdovej zainteresovanosti, silne centralizovaná investičná výstavba atď. spôsobili, že rozvoj odborov potravinárskeho priemyslu a tým aj priestor pre podnikateľské funkcie boli priamo úmerné tomu, čo boli v stave vedúci pracovníci jednotlivých

VHJ u nadriadených orgánoch vybojovať. Ide o určité výhody v podobe investícií, technickej modernizácie, v dovozoch atď.

Ďalšou príčinou relatívneho zaostávania podnikania je to, že v potravinárskom priemysle sa historicky vytvoril vysoký stupeň monopolizácie, kedy okrem spoločenského a direktívneho tlaku prakticky ekonomický tlak na rozvoj podnikania nebol.

Zásadne iná situácia bola v poľnohospodárskej prvovýrobe, osobitne na JRD. Silnejšia väzba medzi výsledkami a odmeňovaním a relatívna chozrasčotná samostatnosť spôsobili, že vedúci pracovníci JRD začali už skôr hľadať priestor pre rozvoj výroby. To, že tento priestor sa našiel práve v pridruženej výrobe, svedčí o tom, že podnikanie potrebuje určitý priestor a samostatnosť. Kým tradičná poľnohospodárska výroba bola „zabezpečená“ s tuhým rozpisovaním, v pridruženej výrobe takéto obmedzenia neboli, resp. boli podstatne menšie. Existujúce limity (bilancované materiály) dlhé roky prakticky neboli obmedzované, lebo tzv. mimobilančnými dodávkami sa dali zabezpečiť potreby pridružených výrob.

Dynamický rozvoj pridruženej výroby súvisel aj s tým, že aj v ostatných odvetviach národného hospodárstva sa uskutočňovali veľmi silné centralizačné tendencie, v dôsledku čoho reálne „vymizli“ malé a stredné podniky. Vývoj a štruktúra pridružených výrob dokazuje, že tie v značnej miere suplovali chýbajúce malé a stredné podniky aj v ostatných odvetviach národného hospodárstva.

Popri ďalších faktoroch nesmieme zabúdať aj na tú skutočnosť, že rozvoju pridruženej výroby vo veľkej časti napomáhali aj platné ekonomické podmienky. Okrem iných menovite to, že v poľnohospodárskych podnikoch vykonávaná priemyselná činnosť bola zdaňovaná nie podľa ekonomických podmienok priemyslu, ale podľa ekonomických podmienok poľnohospodárstva.

V tejto súvislosti sa oprávnené môže vynárať otázka, prečo sa teda pridružené výroby nerozvíjali obdobne na štátnych majetkoch ako na JRD? O tejto otázke sa živo diskutuje. Som toho názoru, že jednoznačná príčina spočíva v tom, že na štátnych majetkoch nebolo ekonomické donútenie tak zreteľné a silné ako na JRD. Teda inými slovami, kým JRD vo väčšine prípadov nemali pre získanie dodatočných zdrojov okrem rozvoje pridružených výrob inú cestu, zatiaľ na štátnych majetkoch sme nechali dlhé roky otvorené „zadné dvere“ v podobe rôznych dotácií, subvencií atď.

Stručný pohľad do krátkej histórie podnikania poľnohospodársko-potravinárskeho komplexu ukazuje, že doteraz išlo o jav prvkový, ojedinelý, ktorý v administratívno-byrokratickom systéme riadenia pôsobí ako cudzí element, narušujúci vnútornú logiku systému. Nevytvoril sa v drvivej väčšine prípadov nevyhnutný predpoklad pre podnikanie, nehovoriac o následkoch, riziku a ďalších faktoroch, bez ktorých o podnikaní nemôžeme ani hovoriť.

ČO PRINÁŠAJÚ NOVÉ EKONOMICKÉ PODMIENKY

V čom sa v súčasnosti mení situácia a čo vlastne rozumieme pod obchodným podnikaním?

Prestavba hospodárskeho mechanizmu zásadne mení pravidlá hry v tom, že v podstatnej miere uvoľňuje administratívno-byrokratický systém riadenia, vytvára v podstate rovnaké ekonomické podmienky pre chozrasčotné jednotky, dochádza k zmene výrobo-technickej základne, čo zase vedie k plnšiemu rozvoju tovarovo-peňažných vzťahov. Zásadne sa mení účelová funkcia celého systému v tom, že namiesto plnenia plánu je zásadným kritériom pre prospešnosť podniku schopnosť samofinancovania, teda inými slovami otázka ekonomickej prosperity. V takomto

ekonomickom prostredí už podnikanie nepôsobí ako cudzí element, ale ako hlavný atribút rozvoja, od ktorého závisí úspešnosť či neúspešnosť fungovania celého podniku.

S prívlastkom obchodné podnikanie okrem iných najmä to chcem zdôrazniť, že sme sa dostali do takého stavu rozvoja, kedy základnou úlohou už nebude a už nie je „vyrábať“, ale predávať. To znamená, že výroba na sklad, na zásoby, je nežiadúca. Výroba sa musí odvíjať od spotrebiteľa, od trhu a nie od byrokraticky vykonštruovaných smerných čísiel. Celková filozofia podnikania sa musí práve podriaďovať princípu predajnosti, t. j. obchodu.

O akú obrovskú zmenu skutočne ide, dokumentuje fakt, že potravinárske a poľnohospodárske podniky až na výnimky v celej doterajšej existencii pracovali a vyrábali so 100% odbytovou istotou. Právě vrtochy trhu spoznali len pri exporte, avšak aj tie dotyky boli tak ekonomicky, ako aj organizačne a technicky značne utlmené. Domáce problémy sú skôr výnimkou než pravidlom. Na druhej strane stále viac podnikov si uvedomuje, že k dosahovaniu špičkových výsledkov je nevyhnutné mať svetový biologický materiál, stroje a technologické linky. Práve tu sú základné momenty a príčiny, že podnik je ochotný (alebo donútený) vzdať sa doterajšej istoty a skúsiť to aj za cenu ekonomických obetí na iných trhoch.

Drvivá väčšina poľnohospodárskych a potravinárskych podnikov si uvedomuje, že „zlaté staré časy“ odbytovej istoty, plánovaného odbytu atď., sú nenávratne za nami. Na druhej strane len skutočne malá časť reaguje na zmenené podmienky, takpovediac na úrovni doby. Väčšinu tvoria podniky, ktoré buď vyčkávajú, alebo sa nesmelé pokúšajú o menšie zmeny.

Doba a nové podmienky si vyžadujú, aby poľnohospodárske a potravinárske podniky podnikanie a v tom obchodné podnikanie priamo zakomponovali do svojej podnikovej stratégie. Musíme dosiahnuť stav, kedy na obchodné podnikanie sa nebude pozeráť ako na chytračenie alebo na kuriozitu, ale ako na jav bežný. Musíme dosiahnuť stav, kedy z vedúcich pracovníkov budú najviac ocenení – morálne, ale aj finančne – práve najlepší podnikatelia, manažéri, aby sa stratilo všetko pejoratívne, čo doteraz priamo či nepriamo s podnikaním, obchodovaním, v našom živote súviselo.

ÚLOHA CENTRA PRI ROZVOJI PODNIKANIA

Doterajšie (i keď skromné a neucelené) skúsenosti z rozvoja obchodného podnikania v PPK dokazujú, že je nevyhnutné aj na úrovni centra rozvoj podnikania podnietiť podstatne inými formami než doteraz.

Jasne sa ukazuje, že doterajší „ručný systém riadenia“ t. j. priame zasahovanie do práce chozrasčotných jednotiek, je naďalej neudržateľný.

Ukazuje sa aj to, že hospodársky mechanizmus uplatnený v PPK od 1. 1. 1989 ešte nie je tým mechanizmom, ktorý jednoznačne ako sa hovorí žičí podnikaniu, i keď sú tu už nejaké nové elementy, o ktorých sa už hovorilo. Určitou nevýhodou je, že jednak nový mechanizmus je uplatňovaný ešte krátko, teda je nezodpovedné robiť ďalekosiahle závery, jednak nový mechanizmus pre celé národné hospodárstvo začína komplexne fungovať až od 1. 1. 1990. Uvedené skutočnosti pôsobia, že nie je možné hospodárske dianie zatiaľ komplexnejšie charakterizovať.

Podľa môjho názoru jedno je už teraz zrejmé, že sme v určitom prechodnom období, kedy aj v podnikaní, aj v uplatňovaní nového hospodárskeho mechanizmu sme niečo začali, ale konečný smer ešte nie je jasný. Konkrétne narážam na to, že kým sme sa už celkom zjavne odhodlali ku kritike doterajšieho administratívno-byrokratického riadenia, zatiaľ smerovanie ekonomickej reformy ani v národnom hospodárstve, ani v PPK nie je jasné.

Z rôznych príčin sme nejasne charakterizovali hlavný smer rozvoja, t. j. či uznávame nevyhnutnosť existencie reálneho fungovania trhových princípov, alebo naďalej hľadáme nejaké iné idey, resp. princípy. Som toho názoru, že jednoznačné charakterizovanie, resp. deklarovanie hlavných rozvojových ciest nie je možné odkladať. Svetové skúsenosti príliš jasne dokazujú, že len hospodárstvo založené na trhových princípoch je schopné neustále sa prispôbovať zmeneným podmienkam, byť adaptabilným pre prijímanie nových vecí atď. Za naše najväčšie nebezpečenstvo považujem to, že my vždy hľadáme nejaké hybridy, t. j. zo starého a kvázi nového získať to dobré a kvázi vyselektovať to zlé. Snaha a chcenie sú skutočne pekné veci, ale prax, konkrétne výsledky žiaľ doteraz ukazujú na niečo iné.

Uvedené myšlienky som uviedol na dokumentovanie toho môjho názoru, že práve rozvoj podnikania v PPK dokázal, že skutočnému podnikaniu je potrebné vytvoriť priestor, podmienky. Keď tento priestor v podobe reálneho pôsobenia tovarovo-peňažných vzťahov, materiálno-technického zásobovania a ďalších nevytvoríme, nemôžeme očakávať podstatnú zmenu a výsledky.

Rozvoj obchodného podnikania popri systémových opatrení treba podporiť aj ďalšími dôležitými opatreniami.

Predovšetkým je potrebné princíp rovnakých šancí v poľnohospodárskych a potravinárskych podnikoch prakticky uplatňovať a zabezpečovať. Pod princípom rovnakej šancie rozumieme to, aby sme podnikom nekládli rôzne, predovšetkým administratívne bariéry pri diverzifikácii výroby. Týka sa to najmä niektorých snáh nerozvíjať potrebným tempom finalizáciu v poľnohospodárskej prvovýrobe, alebo opačne, prenechať väčší priestor potravinárskym podnikom pri zabezpečovaní a získaní poľnohospodárskych surovín pre svoju výrobu. Diverzifikácia sa môže týkať aj iných vecí, prípadne priemyselných, stavebných alebo obchodných činností, prostredníctvom ktorých podnik vidí šancu pre ekonomické napredovanie.

Rozvoj obchodného podnikania značne brzdí nedostatočná, resp. skoro žiadna informačná sústava, najmä vo vzťahu zahranično-obchodnej činnosti. V období administratívno-byrokratického systému riadenia boli výrobcovia umelo odtrhnutí od svetových trhov, kým podnik zahraničného obchodu (PZO) len veľmi nedostatočne a nepresne prenášal impulzy, resp. poznatky zo zahraničia. Vo vzťahu k ne-socialistickým štátom vysoko byrokratický kontingentný systém ešte viac oddialil priamu spoluprácu zainteresovaných strán. Som toho názoru, že postupne treba umožniť širšiemu okruhu výrobcov priamo sa dostať na svetové trhy. Na druhej strane pre podstatnú časť podnikov zásadne treba vylepšiť informovanosť o zahranično-obchodnom dianí a tiež spružniť vybavovanie jednotlivých obchodných prípadov, resp. operácií.

V rezorte PVŽ SSR budujeme tzv. konzultačné strediská cestou š. p. Poľnopo, kde by najmä poľnohospodárske podniky dostávali informácie o možnostiach obchodovania a zároveň by boli riešené aj niektoré obchodné prípady.

Pre zásadné riešenie širokej informovanosti zrejme bude potrebné, aby vznikli menšie, pružné organizácie, ktoré by pracovali ako spoločné, príp. akciové spoločnosti, napr. medzi PZO a podnikmi, práve na vyhľadávanie, sprostredkovanie a odhalenie nových obchodných možností. Je nevyhnutné, aby PZO, pokiaľ chcú obstať v budúcom konkurenčnom boji, vychádzali v ústrety viac podnikovej sfére, aby boli v teréne a nebolo potrebné ísť za obchodníkom, ale opačne, aby obchodník prišiel do výroby.

V súčasnosti informovanosť, získanie informácie sa nemôže uskutočniť len ako nejaká dobročinná akcia alebo pomoc. Informácie sú tovarom, a podľa ich úžitkovej hodnoty sa tovar musí aj zaplatiť. K tomu je nutné v čo najkratšom obdo-

bí vybudovať potrebné technické predpoklady pre tvorbu ucelených informačných sústav. Tiež by som považoval za nutné, napr. v gescii s Čs. obchodnou a priemyselnou komorou, vydávať určité periodicity pre jednotlivé výrobné odbory v súčinnosti s PZO, resp. ich zahraničných filiállok, alebo s inými zahraničnými firmami, o možnostiach obchodovania, o obchodných ponukách – samozrejme za úplatu.

Výsledky a dynamika obchodného podnikania je priamo úmerná kádrovému vybaveniu. Žiaľ v PPOK v tejto oblasti je situácia horšia než v ostatných odvetviach národného hospodárstva. Naše zaostávanie, či už za ostatnými odvetviami, nehovoriac za svetom, nie je možné dohnať tradične, t. j. začať s výchovou a postupne dopĺňať chýbajúce kádre.

Je nevyhnutné cestou vhodnej ekonomickej zainteresovanosti získať jazykovo odborne zdatné kádre z ostatných odvetví, alebo otvorene povedané na úkor ostatných odvetví. Na druhej strane je nutné maximálne dynamizovať výchovu vlastných kádrov. Ako sa len dá, treba rozširovať vysielanie pracovníkov na zahraničné stáže, školenia, jazykové kurzy, to je najrýchlejšie, i keď miestami problematické pre množstvo administratívnych bariér. Treba rozpracovať aj za účasti zahraničných partnerov, v tom samozrejme aj západných, otvorenie, resp. organizovanie domácich manažerských kurzov aj za účasti zahraničných prednášateľov. Keď na tieto úlohy budeme ľutovať potrebné zdroje, vrátane devízových, hrozí nebezpečenie úplného odtrhnutia sa od svetového diania, čo si jednoducho nemôžeme dovoliť.

Literatúra

- KORNAL, J.: Régi és új ellentmondások és dilemmák. Budapest, Magvető 1989.
KRILEK, J. a kol.: Hlavné zásady plánovitého riadenia poľnohospodárstva. Bratislava, SVPL 1966.
KRUPÍČKA, J.–KUTIL, J.–SEJÁK, J.: Zemědělství a výživa v socialistické ekonomice. Praha, Academia 1982.
KUTIL, J.: Úroveň nákladů a směry rozvoje zemědělství ČSSR. Praha, EÚ ČSAV 1988.
Racionalizácia organizácie poľnohospodárskej výroby v intenciách záverov XVII. zjazdu KSS. [Zborník.] Košice, Dom techniky ČSVTS 1987.
Zvyšovať výkonnosť zemědělsko-průmyslového komplexu. [Sborník č. 126.] Praha, ČSAZ 1988.

Došlo 4. 9. 1989

PÓSA L., Ministerstvo poľnohospodárstva a výživy SSR, Bratislava

Obchodné podnikanie v poľnohospodársko-potravinárskom komplexe

Zeměd. Ekon., 36, 1990, č. 1, s. 77–82. – lit. 6, res. slov., rus., angl., něm.

ZPOK, podnik, podnikání obchodní, vztahy zboží peněžní, informační soustava, výchova, teoretické pojednání

Rozvoj podnikania, osobitne obchodného podnikania, sa v zmenených ekonomických podmienkach stáva hlavnou hybnou silou rozvoja. Je nevyhnutné vytvoriť podnikaniu potrebný priestor v podobe plného uplatňovania a fungovania tovarovo-peňažných vzťahov. Úlohou centra je tento proces účinne podporovať, avšak nie priamym zasahovaním do práce chozrasčotných jednotiek, ale vytvorením potrebného ekonomického prostredia, nevyhnutnej informačnej sústavy a zabezpečením výchovy kádrov.

Коммерческая предпринимательская деятельность в рамках агропродовольственного комплекса

Zeměd. Ekon., 36, 1990, № 1, с. 77–82. — лит. 6, рез. слов., русск., англ., нем.

агропродовольственный комплекс, предприятие, коммерческая предпринимательская деятельность, товарно-денежные отношения, система информации, теоретический обзор

Развитие предпринимательской деятельности, в особенности коммерческой, в новых экономических условиях становится основной движущей силой прогресса. Для ее развития необходимо создать соответствующие условия в форме полного применения и функционирования товарно-денежных отношений. Центр обязан всячески поддерживать этот процесс, однако не путем прямого вмешательства в работу хозрасчетных единиц, а посредством создания необходимых экономических условий, системы информации и обеспечения подготовки кадров.

PÓSA L., The Ministry of Agriculture and Food of the Slovak Socialist Republic, Bratislava

Commercial entrepreneurship in the agricultural and food production complex

Zeměd. Ekon., 36, 1990, No. 1, pp. 77–82. — refs 6, summaries in sl, ru, en, de

agricultural and food production complex, commercial entrepreneurship, commodity-money relations, information system, education, theoretical treatise

The development of entrepreneurship, especially commercial entrepreneurship, under the changed economic conditions, becomes the principal moving force of the development. It is necessary to reserve a needed space to entrepreneurship in the form of the full application and operation of the commodity-money relations. The target of the centre consists in the effective support of this process though not through direct intervention in work of the khozraschet units but through creation of the necessary economic environment, necessary information system and through education of the cadre.

PÓSA L., Ministerium für Landwirtschaft und Ernährung der SSR, Bratislava

Kommerzielles Unternehmertum im Agrar-Lebensmittelkomplex (ALK)

Zeměd. Ekon., 36, 1990, Nr. 1, S. 77–82. — Lit. 6, Zus. in Slowak., Russ., Engl., Dtsch.

ALK, Betrieb, kommerz. Unternehmertum, Ware-Geld-Beziehungen Informationssystem, Erziehung, theoret. Aspekte

Die Entfaltung des Unternehmertums, insbesondere des kommerziellen, wird unter den Bedingungen der veränderten ökonomischen Situation zur wichtigsten Triebkraft der Entwicklung. Diesem muß der nötige Raum gewährt werden in Gestalt der vollen Nutzung der Ware-Geld-Beziehungen und deren Funktionierens. Die Aufgabe des Zentrums ist es, diesem Prozeß allseitige Unterstützung zu gewähren. Doch dies hat nicht durch direktes Eingreifen in die Sphäre der betrieblichen Einheiten zu erfolgen, sondern durch die Schaffung der notwendigen ökonomischen Bedingungen, eines funktionierenden Informationssystems und die Sicherstellung der entsprechenden Kader durch deren rechtzeitige Ausbildung.

Adresa autora:

Ing. Ľudovít Pósa, CSc., Ministerstvo poľnohospodárstva a výživy SSR, Suvorovova 12, 812 66 Bratislava

Úspešné usmerňovanie celého reprodukčného procesu v poľnohospodársko-potravinárskom komplexe i v jednotlivých organizáciách v podmienkach uplatňovania nového hospodárskeho mechanizmu vyvoláva okrem iného potrebu ďalšej racionalizácie informačných systémov, širšie uplatňovanie ekonomicko-matematických metód a výpočtovej techniky v riadiacom procese.

V súvislosti s rozvojom a významom informatizácie uvádza Klas (1988): „Informatizácia predstavuje kvalitatívnu zmenu v rozvoji výrobných síl. Významom ju možno porovnať s industrializáciou, hoci sa dá očakávať, že svojimi účinkami je prekoná. Ak industrializácia podstatne zvýšila fyzickú silu človeka, informatizácia znásobuje účinnosť jeho duševných schopností. Produktívne sily, ktoré uvoľní, budú preto neporovnateľne väčšie, než v predchádzajúcich štádiách vývoja spoločnosti.“

Cieľom príspevku je naznačiť na základe vývoja a súčasného stavu informačného zabezpečenia riadenia niektoré tendencie ďalšieho rozvoja automatizovaných informačných systémov (AIS) a automatizovaných systémov riadenia (ASR) poľnohospodárskych podnikov v nových podmienkach hospodárenia.

VÝVOJ A SÚČASNÝ STAV INFORMAČNÉHO ZABEZPEČENIA RIADENIA POĽNOHOSPODÁRSKEHO PODNIKU

Treba povedať, že výskum a najmä praktická aplikácia automatizovaného spracovania údajov nemá v podmienkach československého poľnohospodárstva dlhú históriu.

Za prvú etapu sa označuje obdobie 1966 až 1970, kedy sa začína s automatizáciou niektorých častí (agend) informačného systému poľnohospodárskeho podniku.

Na túto etapu, ako zhodne uvádzajú Kubaš a kol. (1984) a Chromeček a kol. (1985), nadviazala etapa budovania automatizovaných informačných systémov (roky 1971 až 1975). V uvedenom období sa prehĺbili integračné väzby tak, že automatizácia už zahrňovala podstatnú časť informačného systému poľnohospodárskeho podniku. Zároveň prvé skúsenosti s využívaním výpočtovej techniky ukázali, že v poľnohospodárstve sú vzhľadom na veľký počet rovnako organizovaných podnikov.. Zároveň prvé skúsenosti s využívaním výpočtovej techniky ukázali, že v poľnohospodárstve sú vzhľadom na veľký počet rovnako organizovaných podnikov, jednotnú účtovnú evidenciu, metodiku tvorby plánu, výkazníctvo, rozbery a ďalšie predpoklady jednotného metodického prístupu vhodné podmienky pre širokú plošnú aplikáciu vyvinutých projektov.

V uvedenom období dochádza zároveň k postupnému vytváraniu organizačných, kadrových a technických podmienok ďalšieho rozvoja AIS zriadením v ČSR Podniku racionalizácie řízení a výpočetní techniky, o. p. (v súčasnosti AGRODAT, š. p.) a v SSR Podniku racionalizácie riadenia poľnohospodárstva a výživy, o. p. (dnes AGRIS, š. p.), so sieťou závodov a výpočtových stredísk po celej ČSSR.

Po roku 1976 nadobúda proces automatizácie cieľavedomejší charakter. S automatizáciou informačných systémov sa začína rozvíjať automatizácia niektorých algoritimizovateľných rozhodovacích procesov a tým postupné budovanie automatizovaných systémov riadenia v poľnohospodárstve, ktoré vyústilo do vypracovania jednotného typového projektu ASR poľnohospodárskeho podniku, uplatňovaného do roku 1985 vo všetkých JRD a ŠM v ČSSR i v niektorých iných organizáciách.

Uvedený systém, ktorý rieši spracovanie podsystémov poznávacích (sociálno-ekonomických) informácií, ale i rozhodovacích (plánových) informácií, popri svojich racionálnych prvkoch (typovosť, jednotná štrukturalizácia, jednotná štruktúra vstupných informácií a ich viacnásobné využívanie, možnosť ďalšej integrácie atď.), ako ukázali skúsenosti praxe, má aj rad nedostatkov. Používatelia najčastejšie kritizujú jeho malú prispôsobivosť meniacim sa podmienkam (zmeny vyhlášok, predpisov a pod.), špecifikám jednotlivých podnikov, dávkový, mesačný cyklus spracovania, malú použiteľnosť pre operatívne riadenie, nedostatočnú orientáciu na spracovanie rozhodovacích informácií, neprehľadnosť výstupných zostáv a pod.

Požiadavky praxe a zmeny v technickom zabezpečení ASR začiatkom a najmä v druhej polovici osemdesiatych rokov vedú riešiteľov k uplatneniu niektorých zmien v dovtedy využívanom jednotnom typovom projekte ASR so zámerom:

- riešiť racionálnu deľbu práce medzi strednými počítačmi a postupne nasadzanými minipočítačmi a mikropočítačmi priamo v poľnohospodárskych podnikoch,
- priblížiť spracovanie informácií čo najviac k používateľovi,
- doplniť štruktúru ASR podniku o niektoré ďalšie podsystémy a skrátiť ich cyklus spracovania pre potreby operatívneho riadenia,
- zjednodušiť vstupy a skvalitniť výstupy s možnosťou ich prezentácie na display a tlače len vybraných informácií.

V súčasnosti sa takto stretávame v praxi s niekoľkými variantami uplatnenia typového projektu ASR, ktoré sa od seba odlišujú v podstate stupňom deľby práce medzi stredným počítačom Agrodátu, š. p., Praha, resp. Agrisu, š. p., Bratislava a minipočítačom, resp. mikropočítačom inštalovaným v poľnohospodárskom podniku:

- poľnohospodársky podnik pripravuje vstupy pre stredný počítač na zariadeniach pre prípravu údajov, ktoré sa ďalej centralizovane spracovávajú v uvedených podnikoch služieb,
- poľnohospodársky podnik zabezpečuje predspracovanie vstupných údajov vrátane špecifických kontrol a tieto odovzdáva na ďalšie spracovanie na strednom počítači a časť z nich využíva pre operatívne riadenie výroby,
- poľnohospodársky podnik si zabezpečuje spracovanie celého informačného systému pre podnikovú úroveň na vlastnom minipočítači.

Okrem inovácie typového projektu ASR podniku sa začali riešiť možnosti jeho prepojenia a postupnej integrácie s automatizovanými systémami organizácií, tvoriacich z hľadiska systémového prístupu okolie poľnohospodárskeho podniku.

Skúsenosti naznačujú, že ani inovovaný projekt ASR poľnohospodárskeho podniku nerieši v dostatočnej miere uvedené nedostatky. Je naďalej ťažkopádny, slúži viac úlohám informačného charakteru, menej pre spracovanie rozhodovacích informácií, najmä pre oblasť plánovania a operatívneho riadenia.

Doterajší systém je navyše málo prispôsobivý zmenám, ku ktorým dochádza v PPK v súvislosti s uplatnením nového hospodárskeho mechanizmu, ktorý okrem iného predpokladá intenzívny prechod na ekonomické metódy riadenia, nové postavenie poľnohospodárskeho podniku, uplatnenie úplného chozrasčotu, samofinancovania, presadzovania princípu zásluhovosti v odmeňovaní a zvýšenie samostatnosti hospodárskych organizácií v rozhodovaní.

Je samozrejmé, že uvedené zmeny v hospodárskom mechanizme musia nájsť adekvátny odraz aj v informačnom zabezpečení riadenia PPK a jednotlivých podnikov.

INFORMAČNÉ ZABEZPEČENIE POĽNOHOSPODÁRSKEHO PODNIKU V NOVÝCH PODMIENKACH

Vychádzajúc zo Smernice na zabezpečenie komplexnej prestavby hospodárskeho mechanizmu, musí sa informačná sústava v nových podmienkach hospodárenia orientovať na hlbšiu analýzu vývoja ekonomiky, na informácie charakterizujúce kvalitatívne stránky reprodukčného procesu, na plnenie základných zámerov štátneho plánu, proporcionálnosť ekonomického vývoja a uspokojovanie celospoločenských potrieb hospodárskymi organizáciami.

Takýto prístup kladie kvalitatívne nové nároky na pružnosť informačného systému, založeného na vysokej vypovedacej schopnosti, včasnosti a spoľahlivosti informácií spracovaných modernými prostriedkami výpočtovej techniky. Bude nevyhnutné rozširovať viacnásobné využitie informácií, zároveň urýchliť proces integrácie informačných okruhov, odstraňovať duplicity v informáciách pri zachovávaní kontinuity základných informácií.

Citovaná smernica zároveň ukladá obmedziť na racionálny rozsah informačný fond centrálnych orgánov a informačný fond organizácií (vrátane informácií pre potreby centra) a nepripúšťa požadovanie informácií nad stanovený rozsah.

V súlade s novou orientáciou hospodárskeho mechanizmu a najmä plánovania sa zmení obsah a výber údajov vyjadrujúcich proces intenzifikácie, efektívnosti, inovácií a vývoja kvality produkcie.

V súčasnej dobe je štátny plán a tým aj informačný systém, zameraný predovšetkým na hmotnú stránku reprodukcie. Prestavba hospodárskeho mechanizmu toto chápanie zásadne mení. Plán musí vyjadrovať optimalizáciu hmotnej a hodnotovej stránky reprodukcie, pričom rozhodujúce budú kritériá ekonomickej efektívnosti.

Prestavba hospodárskeho mechanizmu ovplyvní nielen ďalší vývoj informačných systémov centra a hospodárskych organizácií, ale aj informačné toky medzi centrom a hospodárskymi organizáciami.

Je preto potrebné vymedziť súbory informácií, ktoré budú predmetom informačných väzieb medzi FMPVŽ a MPVŽ republík ako štrukturálnymi článkami jednotného národohospodárskeho centra a poľnohospodárskymi podnikmi v procese zostavovania plánov i pre potreby usmerňovania ekonomiky.

Informácie poskytované z centra hospodárskym organizáciám budú mať charakter:

- koncepčných informácií,
- záväzných výstupov štátneho plánu,

- informatívnych výstupov štátneho plánu,
- informácií pre usmerňovanie ekonomiky.

Informácie koncepčného charakteru využijú poľnohospodárske podniky pri vypracovaní vlastných koncepcií rozvoja. Do tejto kategórie informácií patria okrem základných dokumentov (Dlhodobý výhľad hospodárskeho a sociálneho rozvoja ČSSR, Základné smery hospodárskeho a sociálneho rozvoja ČSSR) koncepcie rozvoja PPK a PPoK obsahujúce informácie najmä o spoločenskej objednávke rozhodujúcich poľnohospodárskych a potravinárskych výrobkov, štruktúre RV a ŽV, o základných smeroch technologických a výrobových inovácií, program tvorby a ochrany životného prostredia, rozvoja vedy a techniky atď.

Závazné výstupy štátneho plánu majú charakter normatívov, dotácií a limitov a menovitých úloh. V podmienkach PPoK sú to predovšetkým nákupné a veľkoobchodné ceny, príplatky, pravidlá a sadzby daní (z miezd a odmien, zo zisku, z pozemkov), sadzby diferenciálnych príplatkov I, pravidlá regulačných a sankčných odvodov, mzdové normatívy, normatívy prídeltu do fondov, štátne objednávky, limity odberu energie, surovín a materiálov, diferenciálne príplatky II, dotácie a pod.

Výstupy štátneho plánu informačného charakteru informujú poľnohospodárske podniky o spoločenských potrebách rozhodujúcich poľnohospodárskych výrobkov, úrovni úrokových sadzieb, predpokladanom vývoji efektívnosti PPoK a pravidiel nadväzovania zahraničných hospodárskych vzťahov.

Informácie pre usmerňovanie ekonomiky využijú hospodárske organizácie najmä pri zostavovaní ročných plánov. Do tejto kategórie patria informácie o úprave príplatkov k nákupným cenám, výrobových prémie, integračných fondoch odberateľských organizácií, cenovej regulácii nadzmluvných a mimozmluvných dodávok a použití fondu sústavy.

V celom informačnom zabezpečení poľnohospodárskych podnikov z centra by sa mali výrazne obmedziť informácie direktívneho charakteru a rozšíriť informácie napomáhajúce rozvoju podnikateľskej aktivity poľnohospodárskych podnikov.

Rýchly prenos údajov medzi centrom a chozrasčotnou sférou riadenia a prístup k bankám údajov predpokladá výraznejší pokrok v uplatňovaní diaľkového prenosu údajov budovaním terminálových a počítačových sietí.

Vzhľadom na nové postavenie a funkcie centra a hospodárskych organizácií je reálne predpokladať zníženie objemu informácií poskytovaných z hospodárskych organizácií centru.

Veď napríklad v súčasnosti podľa analýzy MPVŽ SSR organizácie tohto rezortu predkladajú až 108 štátnych štatistických výkazov, z toho 17 s mesačnou periodicitou, 21 so štvrťročnou, 15 s polročnou a 55 s ročnou periodicitou. Okrem toho bolo pre 8. päťročnicu schválených 25 rezortných výkazov. Takýto stav je v nových podmienkach neúnosný a bude potrebné čo najskôr prehodnotiť a zrealizovať potrebu štatistických zisťovaní, určiť informačné minimum poskytovania informácií pre potreby centra a výraznejšie uplatniť formy bezvýkazového zberu údajov.

No aj pri zvýšenej samostatnosti podnikov zostáva povinnosťou poskytnúť z hospodárskych organizácií centru informácie o svojich hospodárskych plánoch a ich zmenách, plnení záväzných výstupov štátneho plánu a podkladov pre usmerňovanie vývoja ekonomiky.

Nové úlohy informačnej sústavy si nutne vyžadujú aj príslušné legislatívne úpravy všetkých jej troch základných častí, a to sociálno-ekonomických informácií, informácií o pláne a štátnom rozpočte a sústavy vedeckotechnických a ekonomických informácií.

Požiadavky praxe, zmeny v hospodárskom mechanizme spolu so zmenami materiálo-technickej základne v oblasti výpočtovej techniky vyvolávajú požiadavku i na zmenu automatizovaných informačných systémov (AIS) a automatizovaných systémov riadenia (ASR) v jednotlivých poľnohospodárskych podnikoch.

Možno očakávať, že zvýšená samostatnosť hospodárskych organizácií zvýši tlak na kvalitu ekonomického riadenia, zdokonalenie vnútropodnikového plánovania, previazanosť plánových a normatívnych informácií s informáciami o skutočnosti a na dôsledné chozrasčotné riadenie.

Uvedené skutočnosti zvýšia objektívne nároky na pohotovosť spracovania informácií (prichádzajúcich z centra i informácií vznikajúcich v podniku) modernými informačnými technológiami.

Zvýšený záujem budú prejavovať riadiaci pracovníci o systémy pre podporu rozhodovania a automatizáciu rutinných kancelárskych prác.

V najbližších rokoch sa predpokladá, že väčšina poľnohospodárskych podnikov bude vybavená minipočítačmi, prípadne mikropočítačmi, perspektívne fungujúcimi v podobe lokálnych počítačových sietí. Táto decentralizácia výpočtovej techniky vytvára predpoklady pre nový prístup k budovaniu ASR poľnohospodárskeho podniku.

Kvantitatívny a kvalitatívny nárast výpočtovej techniky inštalovanej priamo v poľnohospodárskych podnikoch (v prvej polovici osemdesiatych rokov najmä minipočítače rady SMEP, po roku 1984 8bitové mikropočítače a v posledných rokoch 16bitové a viacbitové mikropočítače) predstavuje výraznú zmenu vo využívaní počítačov. Tieto technické prostriedky sa začínajú využívať stále viac pre úlohy rozhodovacieho charakteru a stávajú sa tak bezprostrednou súčasťou riadiaceho procesu.

Doterajšie skúsenosti niektorých poľnohospodárskych podnikov vlastniacich minipočítače a najmä mikropočítače naznačujú ich výrazné prednosti v porovnaní so strednými počítačmi umiestnenými mimo podniku.

K ich hlavným výhodám patrí predovšetkým priblíženie počítača k používateľovi (riadiacim pracovníkom podniku), jeho priama komunikácia s počítačom v dialógovom režime a tým spracovanie informácií v čase ich potreby.

Oblasť použitia výpočtovej techniky v poľnohospodárskych podnikoch je široká. Už v súčasnosti existuje celý rad programových produktov pre 8bitové a 16bitové mikropočítače, umožňujúcich prípravu a predspracovanie údajov z oblasti sociálno-ekonomických informácií vrátane špecifických kontrol, riešenie vybraných úloh z oblasti operatívneho riadenia rastlinnej a živočíšnej výroby, mechanizácie, vypracovanie krátkodobých a operatívnych plánov, rozborov, uplatnenie optimalizačných metód a pod., ktoré je potrebné postupne prepájať (integrovat') do komplexného ASR poľnohospodárskeho podniku, fungujúceho na princípe vlastnej podnikovej banky údajov.

Prechod od doterajšieho dávkového spracovania podnikových informácií na stredných počítačoch na databankový systém s uplatnením mikropočítačov prinesie výraznejšie efekty, akými sú komplexnosť spracovania údajov, včasnosť poskytovania údajov súčasne viacerým užívateľom interaktívnym spôsobom, flexibilita údajovej základne, možnosť komunikácie používateľa v systéme diaľkového prenosu údajov.

Informačné zabezpečenia riadenia poľnohospodárskeho podniku v nových podmienkach hospodárenia musí poskytovať riadiacim pracovníkom okrem spracovania

covania sociálno-ekonomických informácií ďalšie informácie pre ich rozhodovaciu činnosť, umožňujúce zistenie odchýlok a ich príčin, signalizáciu potrebných riadiacich zásahov, vypracovanie viacerých variantov riešenia, simuláciu rozhodnutí, prípadne čiastočnú alebo úplnú automatizáciu niektorých rozhodovacích procesov. Pôjde teda o vytvorenie podmienok pre komplexné informačné zabezpečenie operatívneho, strategického i taktického riadenia poľnohospodárskeho podniku.

Z podobných predpokladov a požiadaviek vychádza aj nový projekt ASR PPOK, pripravovaný riešiteľskými kolektívami pracovníkov Agrodatu, š. p., Praha a Agrisu, š. p., Bratislava.

Uvedený projekt bude riešiť spracovanie sociálno-ekonomických informácií, plánových informácií a normatívov, podsystémov operatívneho riadenia, integráciu na ostatné ASR v PPOK a vertikálne integračné väzby.

Predpokladá sa jeho dvojstupňové riešenie tak, že na prvom stupni bude riešený základný (všeobecný) skelet systému, ktorý bude na druhom stupni doplnený o špecifické podsystémy podľa jednotlivých typov organizácií.

Celý komplexný projekt ASR PPOK je rozdelený do troch základných častí:

1. Typový projekt spracovania sociálno-ekonomických informácií pre podniky PPOK (tento je podrobnejšie dekomponovaný na zabezpečovacie podsystémy, základné, výberové a doplnujúce podsystémy SEI).

2. Typový projekt riadenia výroby a ekonomiky poľnohospodárskeho podniku (jeho dekompozícia vychádza z problémových oblastí vymedzených podľa základných technologických úsekov — ide o nasledovné podsystémy — ekonomika, plánovanie a chozrasčot, rastlinná výroba, živočíšna výroba, mechanizácia, doprava a opravárstvo, pomocné a ostatné činnosti).

3. Rozvoj systémového programového zabezpečenia (pre 16bitové a viacbitové mikropočítače a počítačové siete).

ZÁVER

Ďalší rozvoj AIS a ASR bude aj v nasledujúcom období podmienený vzájomným pôsobením komplexu faktorov technického, ekonomického, organizačného a personálneho charakteru. Z hľadiska zvýšenia efektívnosti využitia výpočtovej techniky v riadiacom procese považujeme za rozhodujúce venovať pozornosť nasledovným faktorom: dostupnosti technických prostriedkov v primeraných cenových reláciách a ich bezporuchovosti (pohotovosť servis), vhodnému softwarovému zabezpečeniu najmä z hľadiska používateľa, dokonalej a včasnej odbornej príprave budúcich používateľov počítačového systému a cieľavedomej organizačnej príprave podniku na využívanie výpočtovej techniky vrátane potrebných zmien vo vnútropodnikovej organizácii a riadení výroby a ekonomiky.

Uvedené i ďalšie faktory sú zároveň predpokladom, aby sa informácie stali aj v našich podmienkach aktívnou zložkou výrobných síl. V tejto súvislosti Klas (1988) uvádza: „Hospodársky rozvoj už nie je možné dávať len do vzťahu so stupňom technickej nasýtenosti (vybavenosti), ale aj so stupňom informačnej nasýtenosti. Informatizácia nie je len výsledkom doterajšieho vývoja spoločnosti, ale aj nevyhnutnou podmienkou jej budúceho vývoja.“

- DUNIČ, P.: Informačné systémy v podmienkach nového hospodárskeho mechanizmu. Inform. Systémy, 5, 1988, s. 445–461.
- CHROMEČEK, M. a kol.: Výpočetní technika v řízení zemědělských organizací. Praha, SZN 1985.
- KLAS, A.: Informatizácia a spoločnosť (vyspelé kapitalistické štáty). Bratislava, Pravda 1988.
- KUBAŠ, P. a kol.: ASR v poľnohospodársko-potravinárskom komplexe. Bratislava, Príroda 1984.
- NOVOTNÝ, K.: ASR ZPoK. Úvodní projekt systému (část 1 – zabezpečovací subsystémy a subsystémy SEI). Praha, Agrodat 1987.
- ASR ZPoK. Úvodní projekt systému (Část 2 – typový projekt řízení výroby a ekonomiky zemědělského podniku). Praha, Agrodat 1988.
- ASR ZPoK. Úvodní projekt systému (Část 3 – Rozvoj systémového programového zabezpečení). Praha, Agrodat 1988.
- Pravidlá hospodárskeho mechanizmu v poľnohospodársko-potravinárskom komplexe od 1. januára 1989. Príloha k uzneseniu vlády ČSSR č. 187/88 zo dňa 30. 6. 1988. Roľn. Nov., júl 1988.
- Směrnice k zabezpečení komplexní přestavby hospodářského mechanizmu. (Schválené usnesením vlády ČSSR č. 29/1988). Příloha Hospod. Nov., 1988, č. 8.
- Zákon o národohospodárském plánování. Příloha Hospod. Nov., 1989, č. 27.

Došlo 4. 9. 1989

SZABO L., Vysoká škola ekonomická, Bratislava

Informačné predpoklady riadenia poľnohospodárskeho podniku v nových podmienkach hospodárenia

Zeměd. Ekon., 36, 1990, č. 1, s. 83–90. — lit. 10, res. slov., rus., angl., něm.

zemědělský podnik, řízení, výpočetní technika, automatizované informační systémy, automatizované systémy řízení, využití, teoretické pojednání

V príspevku je hodnotený doterajší vývoj a súčasný stav informačného zabezpečenia poľnohospodárskych podnikov. Vychádzajúc zo zmien v hospodárskom mechanizme PPK a existencie kvalitatívne nových prostriedkov výpočtovej techniky, umiestnených priamo v poľnohospodárskych podnikoch, naznačuje niektoré tendencie zmien v informačnom zabezpečení riadenia poľnohospodárskeho podniku v nových podmienkach hospodárenia. Zaoberá sa nielen zdokonalením automatizovaných informačných systémov a automatizovaných systémov riadenia na úrovni podnikov, ale vymedzuje aj informačné väzby medzi centrom a hospodárskymi organizáciami. V závere poukazuje na základné predpoklady a faktory zvýšenia efektívnosti využitia výpočtovej techniky v riadiacom procese.

САБО Л., Высшая экономическая школа, Братислава

Информационные предпосылки управления сельскохозяйственным предприятием в новых условиях хозяйственной деятельности

Zeměd. Ekon., 36, 1990, № 1, s. 83–90. — лит. 10, рез. слов., русск., angl., нем.

сельскохозяйственное предприятие, управление, вычислительная техника, автоматизированные системы информации, автоматизированные системы управления, применение, теоретический обзор

Анализируется развитие и существующее положение в информационном обеспечении сельскохозяйственных предприятий. На основе изменений в хозяйственном механизме агропродовольственного комплекса и наличия качественно новых средств вычислительной техники непосредственно в сельскохозяйственных предприятиях намечаются отдельные тенденции изменений в информационном обеспечении управления предприятием в новых условиях хозяйственной деятельности. В статье не только рассматриваются проблемы совершенствования автоматизированных систем информации, но и определяются информационные связи между центром и хозяйственными организациями. В заключение приводятся основные условия и факторы роста эффективности применения вычислительной техники в процессе управления.

Information prerequisites of the farm management under new economic conditions

Zeměd. Ekon., 36, 1990, No. 1, pp. 83–90. — refs 10, summaries in sl, ru, en, de

farm, management, computers, automated information systems, automated systems of management, utilization, theoretical treatise

The recent development and present state of an information system serving to the farms are evaluated. Based on the changes in the economic mechanism of the agricultural and food production complex and existency of qualitatively new means of the computers placed directly on the farms, some trends of changes in information systems of the farming management under new economic conditions are suggested. Not only development of automated information systems and automated systems of management at the farm level are studied but also information linkages between the centre and economic organizations are defined. Some basic prerequisites and factors of increased effectiveness of utilization of computer systems in the managing process are pointed out at conclusion.

SZABO L., Hochschule für Ökonomie, Bratislava

Informative Voraussetzungen für der Leitung des Landwirtschaftsbetriebes unter den neuen Wirtschaftsbedingungen

Zeměd. Ekon., 36, 1990, Nr. 1, S. 83–90. — Lit. 10, Zus. in Slowak., Russ., Engl., Dtsch.

Landwirtschaftsbetrieb, Leitung, Rechentechnik, autom. Informationssysteme, automat. Leitungssysteme, Nutzung, theoret. Aspekte

Im Beitrag wird die bisherige Entwicklung und der gegenwärtige Stand der informatorischen Sicherung der Landwirtschaftsbetriebe bewertet. Ausgehend von den Veränderungen im Wirtschaftsmechanismus des ALK und der Existenz von qualitativ neuen rechentechnischen Mitteln, die direkt im Betrieb installiert werden, zeigt er einige Tendenzen für Veränderungen in der informatorischen Versorgung der Leitung des Betriebes unter den neuen Wirtschaftsbedingungen. Dargelegt werden nicht nur Möglichkeiten der Vervollkommenung dieser Systeme auf Betriebsebene sondern auch Informationsbeziehungen zwischen Zentrum und den Wirtschaftsorganisationen. Abschließend wird hingewiesen auf Grundvoraussetzungen und Faktoren für die Erhöhung der Effektivität bei der Nutzung der Rechentechnik im Leitungsprozeß.

Adresa autora:

Doc. Ing. Ľuboslav Szabo, CSc., Vysoká škola ekonomická, ul. Odbojárov 10, 832 20 Bratislava

VÝSKUMNÉ ÚLOHY VYRIEŠENÉ NA KATEDRE EKONOMIKY A RIADENIA POĽNOHOSPODÁRSTVA VYSOKEJ ŠKOLY EKONOMICKEJ V BRATISLAVE V ROKOCH 8. PÄTROČNICE

Miera uspokojovania spoločenských potrieb v produktoch výživy, v úžitkových hodnotách, vystupuje ako jeden zo základných komponentov efektívnosti, ktorý nachádza svoje uplatnenie predovšetkým v národohospodárskom bilancovaní a plánovaní.

Účinnosť vynakladania spoločenskej práce v poľnohospodárskej výrobe, hospodárnosť s akou sa nakladá s používanými výrobnými zdrojmi, vystupujú ako ďalšie komponenty efektívnosti vo výrobe potravín. Tieto majú tiež svoje rozmery a parametre celoodvetvové a podnikové a transformácia prvých do chozrasčotnej sféry predstavuje vari najzložitejší problém zladžovania celospoločenských a podnikovo-kolektívnych záujmov v socialistickej ekonomike vôbec. Je preto príznačné, že v prestavbe hospodárskeho mechanizmu sa tejto problematike venuje prvoradá pozornosť.

Prechod na intenzívny typ reprodukčného procesu v poľnohospodárstve je na úrovni podniku charakterizovaný zvyšovaním účinnosti využívania disponibilných zdrojov, odhaľovaním rezerv rastu efektívnosti výroby a cieľavedomým aplikovaním materializovaných poznatkov vedecko-technického pokroku vo výrobnom procese.

Rast efektívnosti výroby v poľnohospodárskom podniku musí byť plánovite zabezpečovaný a riadený. Musí využívať všetky interné a externé zdroje a podmienky, vytvárané hospodárskym mechanizmom a možnosťami výrobnjej kooperácie v rámci poľnohospodársko-potravinárskeho komplexu.

Členovia Katedry ekonomiky a riadenia poľnohospodárstva VŠE v Bratislave v tejto päťročnici riešia čiastkovú úlohu SPEV Plánovité riadenie rastu efektívnosti výroby v poľnohospodárskom podniku, ktorej zodpovedným riešiteľom je prof. Ing. Pavol Ambroš, DrSc. Riešenie úlohy sa sústreďuje na problémy vymedzenia podnikových kritérií efektívnosti v dynamických podmienkach vo väzbe na kritériá národohospodárske a ich využitie pri plánovitom riadení intenzifikačného procesu. Pozornosť riešiteľov sa zameriava na analytický výskum vplyvu vybraných prvkov VTP na vývoj efektívnosti výroby v poľnohospodárskych podnikoch s diferencovanými pôdno-ekologickými podmienkami vrátane ich zabezpečovania systémom kooperačných a integračných väzieb, ďalej na overenie modelového prístupu k objektivizácii produkčného potenciálu poľnohospodárskeho podniku, k optimalizácii využitia disponibilných výrobných zdrojov a k tvorbe variantných plánov podniku i jeho vnútropodnikových útvarov pri použití plánových normatívov a simulačných metód.

Cieľom úlohy je:

a) Rozpracovať sústavu kritérií pre hodnotenie tvorby plánov a ich realizácie v poľnohospodárskych podnikoch a organizáciách, ako aj pri riadení intenzifikačného procesu. Rozpracovať metodológiu podnikového plánovania s využitím kritéria ekonomickej efektívnosti.

b) Analyzovať faktory a podmienky ovplyvňujúce dynamiku rozvoja poľnohospodárskeho podniku a riešiť metodické otázky plánovitého riadenia rozvojových procesov v podmienkach efektívnej intenzifikácie a pri urýchlennom uplatňovaní vedeckotechnických poznatkov.

c) Na základe zhodnotenia doterajších výsledkov dosahovaných v praxi formovať podmienky pre ďalšie uplatňovanie procesu kooperácie a integrácie a posúdenie jeho vplyvu na rozvoj výroby a efektívnosť poľnohospodárskych podnikov.

d) Rozpracovať problematiku zvládnutia rizika v plánovaní a ekonomike podniku, osobitne u špecifických rizikových plodín SSR (vinič, zelenina).

V roku 1986 bola zoponovaná I. časová etapa výskumnej úlohy Metódy objektivizácie plánov, funkcia kritéria efektívnosti a uplatňovania VTR v strategickom rozhodovaní poľnohospodárstva. Úloha pozostáva z troch častí:

1. *Metodologické prístupy k objektivizácii podnikových plánov v podmienkach kritérií efektívnosti*, ktorej riešiteľom bol prof. ing. Miroslav Grznár, DrSc.

Cieľom riešenia tejto úlohy bolo analyzovať faktory a podmienky ovplyvňujúce plánovanie rozvojových procesov v poľnohospodárskych podnikoch a na ich základe vytypovať a overiť niektoré prístupy k objektivizácii zdrojového potenciálu ako základu podnikového strednodobého či ročného plánu.

Riešiteľ tu na základe štatisticko-matematických metód stanovuje kritériá pre efektívne využívanie výrobných zdrojov. Kvantifikácia vplyvu zdrojov na výsledky výroby je v tejto etape vykonaná pomocou viacfaktorovej analýzy, čo umožňuje v praktickom živote okrem iného čiastočne nahradiť chýbajúce normatívy pri určovaní hospodárskeho cieľa na jednotlivých stupňoch riadenia i v rámci podniku. Využitie výpočtov pomocou koeficienta elasticity umožňuje presne stanoviť váhu toho – ktorého zdroja v rozvoji výroby. Porovnáva súbor podnikov a na základe stanovenia priemerného účinku zdrojov odкрýva rezervy v zaostávajúcich podnikoch. Pre aktivizáciu nadpriemerných podnikov je žiadúce vychádzať z normatívov vedecky zdôvodnených, vyjadrujúcich požiadavku objektívnej racionalizácie výroby zdrojov. Tento problém zvlášť vyvstáva pri stanovovaní produkcie. V závere svojej časti autor poukazuje na možné a hlavne potrebné riešenia pre ďalšie zvedčenie plánovania v rozdeľovaní výrobných zdrojov.

2. *Funkcia kritéria efektívnosti v strategickom rozhodovaní poľnohospodárskych podnikov* (riešiteľ prof. ing. Pavol Ambroš, DrSc.).

Cieľom riešenia tejto úlohy bolo prispieť k niektorým otázkam zdokonaľovania sústavy plánovitého riadenia v poľnohospodárstve v súlade s objektívnymi tendenciami vývoja výrobných síl, ich kvality a štruktúry.

Riešiteľ stanovil objektívne kritériá efektívnosti výroby. Okrem podnikových kritérií primerane porovnáva podnikovú efektívnosť s národohospodárskou. Poukazuje na niektoré nedostatky, na nedostatočné uplatňovanie národohospodárskych kritérií v odvetvových podmienkach hlavne pri rozdeľovaní limitovaných zdrojov. Rozvedené metódy a prístupy v etape čiastočne poukazujú na možné cesty proporcionálneho rozdeľovania výrobných zdrojov. Ako základné kritérium efektívnosti porovnáva vlastné výkony, ktoré vyjadrujú prínos a zásluhovosť podniku na zvyšovaní národohospodárskej efektívnosti. Upravené vlastné výkony sú ako jeden z rozhodujúcich ukazovateľov pre stimuláciu pracovných kolektívov na raste efektívnosti.

3. *Možnosti zvyšovania ekonomickej efektívnosti vedeckotechnického rozvoja v agro-potravinárskom komplexe* (riešitelia doc. ing. Ľudovít Gardián, CSc., a ing. Jozef Jurišta).

Cieľom tejto úlohy bol analytický výskum vybraných prvkov vedeckotechnického pokroku na rozvoji efektívnosti výroby v poľnohospodárskych podnikoch s diferencovanými aj rovnakými pôdno-ekologickými podmienkami.

Riešitelia v práci uviedli krátku analýzu charakteristiky všetkých troch typov uskutočňovaného vedecko-technického rozvoja v poľnohospodárskych podnikoch a ich pôsobenia na výrobný proces. Ďalej teoreticky rozpracovali ekonomickú efektívnosť vedeckotechnického rozvoja v agropotravinárskom komplexe.

V roku 1987 bola zoponovaná II. časová etapa výskumnej úlohy SPEV K otázkam plánovitého riadenia efektívnosti výroby v poľnohospodárskom podniku v zmysle zásad prebudovania hospodárskeho mechanizmu, ktorá pozostáva zo štyroch častí:

1. *Pôsobenie diferenciálnej pozemkovej renty a prestavba hospodárskeho mechanizmu pre podniky poľnohospodársko-potravinárskeho komplexu*, ktorej riešiteľom bol prof. ing. Félix Hutník, DrSc.

Riešiteľ sa v práci zaoberá tromi problémami, a to:

- objektívnou dôchodkovou diferenciáciou, ale bez rentových vzťahov;
- potrebou znižovať spoločensky nutné náklady práce na poľnohospodárskom výrobku — špecifiká SSR;
- niektorými konkrétnymi otázkami tvorby ekonomických nástrojov pre objektívne diferencované výrobné podmienky.

2. *Prestavba hospodárskeho mechanizmu a návrh zákona o poľnohospodárskom družstevníctve z aspektu rozhodovania JRD* (riešiteľ prof. ing. Pavol Ambroš, DrSc.).

Autor v tejto časovej etape poukazuje na zmenené podmienky v rozhodovaní družstevných poľnohospodárskych podnikov v súvislosti s návrhom zákona o poľnohospodárskom družstevníctve a zásadami prebudovania hospodárskeho mechanizmu. Zaoberá sa zosúladením národohospodárskej a podnikovej efektívnosti v zmysle Zásad prebudovania hospodárskeho mechanizmu a úplným chozrasčotom a samostatnosťou družstiev.

3. *Kvantifikácia úrovne a efektívnosti výrobných zdrojov — predpoklad objektivizácie podnikových plánov a hodnotenia hospodárskej činnosti*, ktorej riešiteľom bol doc. ing. Ľuboslav Szabo, CSc.

Autor v práci overil na vybranom súbore poľnohospodárskych podnikov niektoré metodické prístupy k hodnoteniu výsledkov hospodárskej činnosti a kvantifikácie úrovne a efektívnosti ich výrobných zdrojov s využitím výpočtovej techniky. Objektom skúmania boli poľnohospodárske podniky v okrese Komárno, ktoré patria k najproduktívnejším okresom Západoslovenského kraja a SSR a sú z hľadiska pôdno-klimatických podmienok relatívne vyrovnané.

4. *Analýza vplyvu uplatňovania výrobnno-organizačnej kooperácie na výrobné a ekonomické vzťahy medzi socialistickými poľnohospodárskymi organizáciami* (riešiteľ ing. Ján Záhoran, CSc.).

Autor sa v práci zameriaval na základe doterajšieho vývoja, teoretických poznatkov i praktických skúseností z medzipodnikovej kooperácie na zhodnotenie účelu a funkcie výrobnno-organizačnej kooperácie (plodinových systémov) v rozvoji rastlinnej výroby v poľnohospodárskych podnikoch a na analýzu zmluvných vzťahov pri uplatňovaní výrobnno-organizačnej kooperácie medzi socialistickými organizáciami poľnohospodárskej prvovýroby, uzatváranými medzi nositeľmi a užívateľmi plodinových systémov.

Skúmanie otázok efektívnosti poľnohospodárskej výroby vyvoláva rad otázok teoretického a praktického charakteru. Týka sa to tak určenia a vymedzenia samého pojmu ekonomickej efektívnosti, ako aj s tým súvisiacich otázok jej kritérií a ukazovateľov a tiež zdokonaľovania jej merania a plánovania.

III. časová etapa, ktorú riešili členovia Katedry ekonomiky a riadenia poľnohospodárstva v roku 1988, v uvedených súvislostiach analyzuje problematiku vplyvu viacerých činiteľov na efektívnosť výroby v poľnohospodárskych podnikoch, resp. spôsoby či mechanizmy, ktorými sa efektívnosť presadzuje. Ide o okruhy, ktorých aktuálnosť riešenia spojená s hľadaním tvorivých, nových prístupov narastá v súčasných podmienkach prechodu poľnohospodárskych podnikov poľnohospodársko-potravinárskeho komplexu na úplný chozrasčot a samofinancovanie.

Čiastková výskumná úloha sa skladá zo štyroch tematických okruhov.

1. *Postupy objektivizácie podnikových plánov v podmienkach kritérií efektívnosti.* Riešiteľom bol prof. ing. Miroslav Grznár, DrSc.

Autor podrobil veľmi hlbokú a konkrétnu analýzu doterajšie spôsoby plánovania, poukázal na problémové miesta v doterajšom plánovaní v PPK. Vychádza pritom zo základných teoretických zdôvodnení plánovitosti, ktoré chápe ako súčasť mnohovrstevných vzťahov a ktorá sa realizuje prostredníctvom plánovania ako subjektívnej činnosti ľudí. Autor ďalej poukazuje na nedostatočné uplatňovanie proporcionálnych vzťahov medzi hmotnými a hodnotovými cieľmi plánu a správne charakterizuje ich rozpornosť s negatívnym dopadom na podnikovú iniciatívu pri efektívnom rozvoji odvetvia. Ďalej v práci formuluje nové pohľady na plánovací proces v novom mechanizme plánovania.

2. *Riešenie stabilizácie trhu rizikových plodín a dopadu ich výroby na efektívnosť poľnohospodárskych podnikov.* Riešiteľom úlohy bol doc. JUDr. Jozef Šebek, CSc., ktorý sa v tejto časti práce zaoberá otázkou rizikovosti vo vzťahu k efektívnosti poľnohospodárskej výroby.

Autor sa s uvedenou problematikou zaoberá viac rokov. V práci nadväzuje na predchádzajúce výskumy a snaží sa ich rozvíjať v podmienkach uplatňovania nového hospodárskeho mechanizmu. Cieľom tejto úlohy bolo vypracovať pre potreby riadiacich pracovníkov nadpodnikovej a podnikovej sféry metodicky podložený stochastický prístup k riešeniu problému zabezpečovania výroby vysokorizikových plodín na báze ich podnikovej efektívnosti. Práca pozostáva z dvoch častí.

V prvej časti autor podáva v skratke teoretické základy uchopenia „rizika“, ako racionálne postupovať pri zabezpečovaní výrobnej štruktúry plodín aj podľa ich stupňa rizikovosti.

V druhej, nosnej časti sa zaoberá rizikovou odozvou, chovaním sa poľnohospodárskych podnikov, t. j. s čím pristupovať k riskovaniu. Problém navrhuje metodicky riešiť v rámci vytvorenia podmienok akceptovateľnosti výroby vysokorizikových plodín podnikmi zo strany poľnohospodárskej politiky štátu.

V rámci tejto časti sa navrhuje použitie koeficienta hektárovosti na objektivizáciu výroby rizikových plodín a výpočet efektívnosti rizika a jeho realizáciu cez cenu plodiny.

3. *Vplyv organizácií biologických služieb na rozvoj výroby a efektívnosť poľnohospodárskych podnikov v rámci výrobnno-organizačnej kooperácie* (riešiteľ doc. ing. Alena Tršťanská, CSc.).

Cieľom úlohy bolo prispieť k prehĺbeniu metód analýzy a hodnotenia ekonomických prínosov technologických plodínových systémov pri výrobe osív a sadív realizovaných organizáciami Slovosiva.

Autorka na základe podrobnej analýzy uplatňovania technologických plodínových systémov odporúča opatrenia pre zlepšenie týchto nových prístupov v systéme riadenia rastlinnej výroby. Navrhované opatrenia riešia základné problémy pre ďalšie skvalitnenie tejto progresívnej formy organizovania celého procesu výroby osív a sadív. V závere zdôrazňuje, že pri hodnotení technologických plodínových systémov nesmú prevažovať naturálne hľadiská, že konečným dôsledkom a výsledkom musia byť ekonomické hľadiská, t. j. ekonomická efektívnosť.

4. *Návrh metodiky zisťovania prínosov VTR na úrovni odvetví a v poľnohospodárskom podniku* (riešitelia doc. ing. Ľudovít Gardián, CSc. a ing. Elemír Líška).

Autori sa v tejto časti úlohy zaoberajú otázkami súvisiacimi s problémami uplatňovania poznatkov vedy a techniky v poľnohospodárstve. Na základe doterajších odborných poznatkov stanovujú metodiku pre určenie prínosov VTR v poľnohospodárskom podniku.

Alžbeta Foltínová

Časopis ZEMĚDĚLSKÉ AKTUALITY

vydávány Ústavem vědeckotechnických informací pro zemědělství vychází od čísla 10/1989 ve zcela nové podobě — má větší formát (A₄), barevnou obálku s tematicky zaměřenými fotografiemi na 1. a 4. straně a čtyřstránkovou barevnou přílohu.

Časopis je zaměřen na progresivní informace pro zemědělskou praxi při zavádění a uplatňování vědeckotechnického rozvoje. Významný podíl připadá nejnovějším zahraničním trendům vývoje zemědělství a zkušenostem předních čs. podniků v uplatňování nových technologií, vlastních inovačních prvků a metodických postupů při realizaci vědeckotechnického rozvoje.

Cena jednoho výtisku je 15 Kčs, celoroční předplatné 180 Kčs.

Pokud jste odběrateli časopisu Zemědělské aktuality a nepožádáte o změnu v odběru, zůstává Vaše původní objednávka v platnosti.

Další objednávky posílejte na adresu:

Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství
oddělení odbytu a propagace
Slezská 7,
120 56 Praha 2

NABÍDKA REPROGRAFICKÝCH SLUŽEB

Ústřední zemědělská knihovna (ÚZLK) ÚVTIZ poskytuje xerokopie článků zveřejněných v bibliografické a referátové službě AGROINDEX i kopie článků z knih a časopisů, které jsou ve fondu ÚZLK.

Cena jedné xerokopie (včetně knihovnické práce) je 2 Kčs.

Požadavky na kopie článků posílejte na formuláři Objednávka reprografické práce, které je možno objednat v Technickém ústředí knihoven ve Slavkově u Brna pod číslem TUK 138-0.

Objednávky posílejte na adresu:

ÚZLK-ÚVTIZ
OVRMS
Slezská 7
120 56 Praha 2

СОДЕРЖАНИЕ

Грзнар М.: Социалистическое сельскохозяйственное предприятие и его экономические критерии в процессе перестройки хозяйственного механизма	1
Грзнар М.: Сельскохозяйственное предприятие и механизм планирования в рамках агропродовольственного комплекса	3
Амброш П.: Критерий эффективности и интенсивное развитие сельского хозяйства в условиях перестройки хозяйственного механизма	17
Гутник Ф.: Предпринимательская инициатива сельскохозяйственных предприятий	31
Хома Д.: Экономическая реальность, экономические категории и показатели	41
Пич Я.: Положение сельскохозяйственных предприятий в рамках агропродовольственного комплекса и их эффективность	55
Блаас Г.: Положение предприятия в условиях хозяйственной реформы	67
Поса Л.: Коммерческая предпринимательская деятельность в рамках агропродовольственного комплекса	77
Сабо Л.: Информационные предпосылки управления сельскохозяйственным предприятием в новых условиях хозяйственной деятельности	83

Из научной жизни

Фолтынова А.: Завершенные научно-исследовательские работы в 8 пятилетке на кафедре экономики и управления сельским хозяйством Высшей экономической школы	91
--	----

CONTENTS

Grznár M.: Socialist agricultural enterprises and their economic criteria in the course of the economic mechanism restructuring	1
Grznár M.: Agricultural enterprise and planning mechanism in agricultural and food production complex	3
Ambroš P.: Criterion of the effectiveness and intensive development of agriculture under conditions of restructuring the economic mechanism	17
Hutník F.: An entrepreneurial initiative of agricultural enterprises	31
Choma D.: Economic reality and economic categories and parameters	41
Píč J.: The position of the farms in the agricultural and food production complex and their effectiveness	55
Blaas G.: A position of the farm under conditions of economic reform	67
Pósa L.: Commercial entrepreneurship in the agricultural and food production complex	77
Szabo L.: Information prerequisites of the farm management under new economic conditions	83

From the Sphere of Science

Foltínová A.: Research projects solved at the Department of Economics and Management of Agriculture, University of Economics, Bratislava, during the Eighth Five-Year Plan period	91
---	----

INHALT

Grznár M.: Sozialistischer Landwirtschaftsbetrieb und seine ökonomische Kriterien im Umbau des Wirtschaftsmechanismus	1
Grznár M.: Landwirtschaftsbetrieb und der Planungsmechanismus beim ALK . . .	3
Ambroš P.: Kriterium der Effektivität und die intensive Entwicklung der Landwirtschaft unter den Bedingungen der Umgestaltung des Wirtschaftsmechanismus . .	17
Hutník F.: Unternehmer-Initiative in den Landwirtschaftsbetrieben	31
Choma D.: Die ökonomische Realität und die ökonomischen Kategorien und Kennziffern	41
Píř J.: Stellung der Landwirtschaftsbetriebe im ALK und deren Effektivität	55
Blaas G.: Stellung des Betriebes unter den Bedingungen der Wirtschaftsreform . .	67
Pósa L.: Kommerzielles Unternehmertum im Agrar-Lebensmittelkomplex (ALK) .	77
Szabo L.: Informative Voraussetzungen für die Leitung des Landwirtschaftsbetriebes unter den neuen Wirtschaftsbedingungen	83

Aus dem wissenschaftlichen Leben

Foltínová A.: Forschungsaufgaben, die vom Lehrstuhl für Ökonomie und Leitung der Landwirtschaft der Hochschule für Ökonomie in Bratislava in den Jahren des 8. Fünfjahrplans gelöst wurden	91
--	----

Vědecký časopis ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA uveřejňuje studie, rozborů a vědecká pojednání o vyřešených úkolech výzkumu v oboru ekonomiky zemědělství a potravinářského průmyslu. Vydává Československá akademie zemědělská – Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství. Vychází měsíčně. Redakce: 120 56 Praha 2, Slezská 7, telefon 25 75 41, 25 44 51. Celoroční předplatné Kčs 204,-. Vytiskl Tisk, knižní výroba, s. p., Brno, závod 3, 737 36 Český Těšín.
© Ústav vědeckotechnických informací pro zemědělství, Praha 1990

Rozšiřuje PNS. Informace o předplatném podá a objednávky přijímá každá administrace PNS, pošta, doručovatel a PNS-ÚED Praha, ACT, Kafkova 19, 160 00 Praha 6, PNS-ÚED Praha, závod 02, Obránců míru 2, 656 07 Brno, PNS-ÚED Praha, závod 03, Gottwaldova tř. 206, 709 90 Ostrava 9. Objednávky do zahraničí vyřizuje PNS – ústřední expedice a dovoz tisku Praha, administrace vývozu tisku, Koupakova 26, 160 00 Praha 6.